

**T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI**

**TÜRKİYE’DE SAVUNMA VE HÜKÜMET HARCAMALARININ
İŞSİZLİK DİNAMİKLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ANALİZİ:
BİR ARDL YAKLAŞIMI**

Nurgül KARTAL

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Nurullah ALTUN

AĞUSTOS – 2025

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**TÜRKİYE’DE SAVUNMA VE HÜKÜMET
HARCAMALARININ İŞSİZLİK DİNAMİKLERİ
ÜZERİNDEKİ ETKİSİNİN ANALİZİ: BİR ARDL
YAKLAŞIMI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Nurgül KARTAL

**Enstitü Anabilim Dalı : Maliye
Enstitü Bilim Dalı : Mali Hukuk**

**“Bu tez 01/08/2025 tarihinde yüzyüze olarak savunulmuş olup aşağıdaki isimleri bulunan
jüri üyeleri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.”**

JÜRİ ÜYESİ	KANAATİ
Doç. Dr. Cahit ŞANVER	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Ensar LOKMANOĞLU	Başarılı
Dr. Öğr. Üyesi Nurullah ALTUN	Başarılı

ETİK BEYAN FORMU

Enstitünüz tarafından Uygulama Esasları çerçevesinde alınan Benzerlik Raporuna göre yukarıda bilgileri verilen tez çalışmasının benzerlik oranının herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve Etik Kurul Onayı gerektiği takdirde onay belgesini aldığımı beyan ederim.

Etik kurul onay belgesine ihtiyaç var mıdır?

Evet ☐

Hayır ☒

(Etik Kurul izni gerektiren araştırmalar aşağıdaki gibidir:

- Anket, mülakat, odak grup çalışması, gözlem, deney, görüşme teknikleri kullanılarak katılımcılardan veri toplanmasını gerektiren nitel ya da nicel yaklaşımlarla yürütülen her türlü araştırmalar,
- İnsan ve hayvanların (materyal/veriler dahil) deneysel ya da diğer bilimsel amaçlarla kullanılması,
- İnsanlar üzerinde yapılan klinik araştırmalar,
- Hayvanlar üzerinde yapılan araştırmalar,
- Kişisel verilerin korunması kanunu gereğince retrospektif çalışmalar.)

Nurgül KARTAL

01/08/2025

ÖN SÖZ

Bu tez çalışması, Türkiye'de hükümet ve savunma harcamalarının işsizlik üzerindeki etkilerini, ampirik bir yaklaşımla incelemeyi amaçlamaktadır. ARDL (Autoregressive Distributed Lag) modeli kullanılarak yapılan analizler, ekonomik karar alıcılar için önemli çıkarımlar sunmayı hedeflemektedir. Kamu politikalarının istihdam üzerindeki etkilerini anlamaya yönelik bu çalışmanın, literatüre katkı sağlamasını ümit ediyorum.

Tez sürecinde bilgi ve tecrübesiyle her zaman yol gösterici olan kıymetli tez danışmanım ve saygıdeğer hocam Dr. Öğretim Üyesi Nurullah ALTUN'a en içten teşekkürlerimi sunarım. Bilimsel yaklaşımı, sabrı ve yapıcı yönlendirmeleriyle bu çalışmanın şekillenmesinde büyük rol oynamıştır.

ARDL yaklaşımını uygulamada teorik ve teknik bilgi desteği sağlayan, yardımlarını esirgemeyen üniversitemiz doktora öğrencisi Afganistanlı Shahzad Kandahari'ye özellikle teşekkürlerimi sunarım.

Bu zorlu süreçte her daim yanımda olan, sabrıyla ve desteğiyle beni motive eden sevgili nişanlıma ve her koşulda bana güvenen, sevgisini ve desteğini esirgemeyen aileme de sonsuz teşekkür ederim. Onların varlığı, bu süreci benim için daha anlamlı ve güçlü kılmıştır.

Son olarak, bu çalışmanın ileride yapılacak akademik araştırmalara ve politika yapıcı süreçlere faydalı olmasını temenni ederim.

Nurgül KARTAL

01/08/2025

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	vi
TABLO LİSTESİ.....	viii
GRAFİK LİSTESİ.....	ix
ÖZET	x
ABSTRACT	xi

GİRİŞ.....	1
1. BÖLÜM: ASKERİ HARCAMALARA GENEL BİR BAKIŞ.....	10
1.1. Askeri Harcama Türleri	10
1.1.1. Personel Maliyetleri.....	10
1.1.2. İşletme ve Bakım	10
1.1.3. Tedarik ve Satın Alma.....	11
1.1.4. Araştırma ve Geliştirme (AR-GE).....	11
1.1.5. Altyapı ve İnşaat.....	11
1.1.6. Nükleer Silah Programları.....	11
1.2. Askeri Harcamaların Küresel Dinamikleri	12
1.2.1. Jeopolitik Rekabetler	12
1.2.2. Bölgesel Çatışmalar.....	12
1.2.3. Teknolojik Gelişmeler	12
1.2.4. Ekonomik Etkiler.....	12
1.2.5. Küresel Askeri İttifaklar	12
1.2.6. Güvenlik İkilemi.....	13
1.2.7. Askeri-Sınai Kompleks	13
1.2.8. İttifak ve Caydırıcılık Teorileri	13
1.2.9. Ödünleşme Modelleri	14
1.3. Askeri Harcamaların Ekonomisi	14
1.3.1. Askeri Harcamalardaki Kalıplar ve Eğilimler	14
1.3.2. Askeri Harcamaların Belirleyicileri	15
1.3.3. Askeri Harcamaların Ekonomik Etkileri	16
1.3.4. Askeri Harcamaların Verimliliği	16

1.3.5. Ödünleşimler ve Fırsat Maliyetleri.....	16
1.3.6. Politika Çıkarımları	17
1.4. Askeri Harcamaların Arkasındaki Teoriler: Kapsamlı Bir Analiz	17
1.4.1. Güvenlik İkilemi ve Askeri Harcamalarda Gerçekçilik	17
1.4.2. Ekonomik Büyüme ve Kaynak Tahsisi Teorileri	17
1.4.3. Askeri-Sanayi Kompleksi.....	18
1.4.4. Caydırıcılık Teorisi.....	18
1.4.5. Silahlanma Yarışı Teorisi	19
1.4.6. Kamu Tercihi ve Bürokratik Siyaset Teorileri	19
1.4.7. İttifak Teorisi ve Yük Paylaşımı.....	20
1.4.8. Modernleşme Teorisi.....	20
1.4.9. Siyasi İstikrar ve Rejim Tipi Teorileri.....	20
1.4.10. Hegemonik İstikrar Teorisi.....	21
1.4.11. Kaynak Laneti Teorisi	21
1.4.11.1. Klasik Ekonomi ve Devlet Harcamalarının Rolü	22
1.4.11.2. Keynesyen Ekonomi: Toplam Talebin Rolü	23
1.4.11.3. Dışlama Etkisi: Neoklasik ve Monetarist Görüşler.....	23
1.4.11.4. İçsel Büyüme Teorisi ve Hükümet Harcamaları	24
1.4.11.5. Hükümet Harcamaları, İşsizlik ve Büyüme Üzerine Ampirik Kanıtlar.....	24
1.4.11.6. Modern Perspektifler: Yeni Keynesyen Ekonomi ve Maliye Politikası.....	25
2. BÖLÜM: SAVUNMA MALİYETLERİNİN PAYLAŞIMINDA İTTİFAK KATKISI VE NATO.....	28
2.1. NATO’da Arka Plan ve Amaç.....	28
2.2. NATO'nun Küresel Güvenlikteki Rolü	29
2.2.1. Caydırıcı Bir Güç Olarak Kolektif Savunma	29
2.2.2. Küresel Barışı Koruma ve Çatışma Çözümü.....	29
2.2.3. Zorluklar ve Eleştiriler	30
2.2.4. Ortaya Çıkan Küresel Güvenlik Tehditleri.....	30
2.2.5. Askeri Harcamalar ve Stratejik Tepkiler	30
2.3. NATO Ülkelerindeki Askeri Harcama Eğilimlerine Genel Bakış	31

2.3.1. Soğuk Savaş Dönemi: Silahlanma Yarışı.....	31
2.3.2. Soğuk Savaş Sonrası: Harcamalarda Azalma.....	31
2.3.3. Kemer Sıkma Politikaları ve Ekonomik Kısıtlamalar	31
2.3.4. NATO'nun %2 GSYİH Savunma Harcaması Hedefi.....	31
2.3.5. 2022 Ukrayna Savaşı ve Yenilenen Harcamalar	32
2.3.6. Teknolojik Yatırımlardaki Eğilimler.....	32
2.3.7. NATO ve Askeri Harcamalara Tarihsel Bakış.....	32
2.3.7.1. Kuruluşu ve Erken Savunma Taahhütleri	32
2.3.7.2. Erken Dönem Katkıları ve Kolektif Savunma Hedeflerinin Oluşturulması.....	33
2.3.7.3. Soğuk Savaş Dönemi Askeri Harcamaları	33
2.3.7.4. Soğuk Savaş Sonrası Savunma Harcamaları: Adaptasyonlar ve Geçişler	34
2.3.7.5. NATO'nun Savunma Stratejisindeki Değişimler.....	34
2.3.8. NATO'da Askeri Harcamaların Ekonomisi.....	35
2.3.8.1. Askeri Harcamaların Ekonomik Belirleyicileri.....	35
2.3.9. Harcamaları Etkileyen Siyasi ve Sosyal Faktörler	36
2.3.9.1. Küresel Tehditler ve Ulusal Öncelikler.....	37
2.4. NATO Üyelerinin Savunma Harcamalarındaki Örüntüler ve Eşitsizlikler	38
2.4.1. NATO'nun Savunma Bütçesine Önemli Katkıda Bulunanlar	38
2.4.2. Avrupa NATO Ülkelerinde Askeri Harcama Kalıpları.....	39
2.4.3. Savunma Harcamalarındaki Eşitsizlikler: Üye Ülkelerin Analizi.....	40
2.4.3.1. Doğu Avrupa'daki Yeni NATO Üyeleri Örneği.....	41
2.4.4. NATO'da Bedavacılık ve Yük Paylaşımı	42
2.4.5. NATO'nun Üye Ülkelerin Savunma Politikaları Üzerindeki Etkisi.....	43
2.4.5.1. Kolektif Savunma ve NATO'nun Güvenlik Garantisi.....	43
2.4.5.2. NATO İçinde Politika Değişimleri: Soğuk Savaş'tan Modern Zorluklara.....	44
2.4.6. NATO Üyeliğinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi.....	45
2.4.6.1. NATO Ülkelerinde Askeri Harcamalar ve Ekonomik Büyüme	46
2.4.6.2. Kriz Dönemlerinde Mali Politikalar ve Savunma Harcamaları	47

3. BÖLÜM: SAVUNMA HARCAMALARI VE TÜRK SAVUNMA SANAYİİ'NE GENEL BAKIŞ	49
3.1. Savunma Harcamalarının Tanımı ve Kapsamı	49
3.1.1. Savunma Harcamalarının Özellikleri	49
3.1.2. Savunma Harcamalarının Planlaması	50
3.1.3. Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri	51
3.2. Türkiye'de Savunma Harcamaları	52
3.3. Savunma Harcamaları ve Türk Savunma Sanayii	58
3.4. Küresel ve Bölgesel Karşılaştırmalı Analiz	59
3.4.1. Jeopolitik ve Güvenlik Boyutları	59
3.5. Askeri Harcamaların Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri	60
3.5.1. Borç Yüğü ve Savunma Harcamaları	60
3.5.2. Gelecek Projeksiyonları ve Stratejik Hedefler	60
3.6. Türkiye'de Savunma Harcamalarının Tarihsel Bağlamı	61
3.6.1. Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1950)	61
3.6.2. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) kuruluşu	61
3.6.3. Cumhuriyet Sonrası Erken Dönem Askeri Harcama Modelleri	62
3.6.4. Küresel ve Bölgesel Politikaların Savunma Öncelikleri Üzerindeki Etkileri	62
3.6.5. Soğuk Savaş Dönemi (1950-1990)	63
3.6.5.1. Jeopolitik Dinamikler ve NATO Üyeliği	63
3.6.5.2. Ekonomik Etkiler ve Askeri Harcamalardaki Büyüme	64
3.6.5.3. Bölgesel Çatışmaların ve Silahlanma Yarışının Etkisi	64
3.6.6. Askeri Harcamalar ve Borç Yüğü	65
3.6.7. NATO Üyeliği ve Askeri Harcamalar Üzerindeki Etkisi	65
3.6.8. Silahlanma Yarışı ve Türkiye'nin Savunma Duruşu	66
3.6.9. Kıbrıs Çatışması Sırasındaki Askeri Harcamalar ve Diğer Bölgesel Konular	67
3.6.10. Soğuk Savaş Sonrası ve 2000'li Yıllar (1990-2010)	68
4. BÖLÜM: ARDL MODEL ANALİZİ İÇİN METODOLOJİ	74
4.1. Amaç ve Model Spesifikasyonu	74
4.2. Veri Toplama ve Hazırlama	74
4.3. Durağanlık Testi	75

4.4. Model Tahmini	75
4.5. Eşbütünleşme için Sınır Testi	75
4.6. Hata Düzeltme Modeli (ECM) Analizi	75
4.7. Uzun Dönem Katsayıları	75
4.8. Politika Çıkarımları	76
4.9. Sonuçlar ve Analiz.....	82
4.9.1. ARDL Uzun Dönem Form ve Sınır Testi Özeti.....	82
4.9.2. ECM Regresyon Özeti.....	83
4.9.2.1. Politika Çıkarımları.....	84
4.9.3. Düzeyler Denklemi (Uzun Dönem Katsayıları) Özeti	84
4.9.3.1. Politika Çıkarımları.....	84
4.9.4. F-Bounds Test Özeti.....	85
4.9.4.1. Politika Çıkarımları.....	85
4.9.5. Askeri Harcamalar ve İşsizlik	85
4.9.6. Kamu Harcamaları ve İşsizlik	86
4.9.7. GSYİH ve İşsizlik (Okun Yasası)	86
4.9.8. Hata Düzeltme ve Eşbütünleşme.....	87
SONUÇ	89
KAYNAKÇA.....	95
ÖZ GEÇMİŞ	109

KISALTMALAR

ABD	: Amerika Birleşik Devletleri
ADF	: Augmented Dickey-Fuller
AIC	: Akaike Information Criterion
AKP	: Adalet ve Kalkınma Partisi
ARDL	: Autoregressive Distributed Lag
AR-GE	: Araştırma ve Geliştirme
BM	: Birleşmiş Milletler
COVID-19	: Coronavirüs Hastalığı-2019
CUSUM	: Cumulative Sum Control Chart
DYY	: Doğrudan Yabancı Yatırım
ECM	: Hata Düzeltme Modeli
GDP	: Gross Domestic Product
GDPPC	: Gross Domestic Product Per Capita
GEXP	: Government Spending
GSMH	: Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH	: Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
ISAF	: Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü
İHA	: İnsansız Hava Aracı
KBGSYİH	: Kişi Başına Düşen Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
KİS	: Kitle İmha Silahı
MAD	: Karşılıklı Garantili İmha
MEXP	: Military Expenditure
NATO	: North Atlantic Treaty Organization
OVP	: Orta Vadeli Program
OYTEP	: On Yıllık Tedarik Programı
PKK	: Kürdistan İşçi Partisi
PP	: Phillips-Perron
PPBS	: Planlama, Programlama ve Bütçeleme Sistemi
SBB	: Strateji ve Bütçe Başkanlığı
SBC	: Schwarz Bayesian Information Criterion
SIPRI	: Stockholm International Peace Research Institute

SSCB	: Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TL	: Türk Lirası
TSK	: Türk Silahlı Kuvvetleri
TÜİK	: Türkiye İstatistik Kurumu
UNEP	: Ortalama İşsizlik Oranı
WBG	: World Bank Group

TABLO LİSTESİ

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler	76
Tablo 2: Phillips-Perron Birim Kök Test Bulguları	78
Tablo 3: ADF Birim Kök Test Bulguları	79

GRAFİK LİSTESİ

Grafik 1: Türkiye'de Askeri Harcamalar (Milyon \$).....	55
Grafik 2: Türkiye’de Askeri Harcamaların GSYİH İçindeki Oranı (%).....	56
Grafik 3: Türkiye’de Savunma Harcamaları Bileşenlerinin Kategorilere Göre Dağılımı	57
Grafik 4: Kümülatif Toplam (CUSUM) Testi	80
Grafik 5: Kümülatif Kareler Toplamı (CUSUM of Squares) Testi	81

ÖZET	
Başlık: Türkiye’de Savunma ve Hükümet Harcamalarının İşsizlik Dinamikleri Üzerindeki Etkisinin Analizi: Bir ARDL Yaklaşımı	
Yazar: Nurgül KARTAL	
Danışman: Dr. Öğr. Üyesi Nurullah ALTUN	
Kabul Tarihi: 01/08/2025	Sayfa Sayısı: xii (ön kısım) + 108 (ana kısım)
Bu çalışma, Türkiye’de 1995–2022 döneminde savunma harcamaları, hükümet harcamaları ve gayrisafi yurt içi hasılanın (GSYİH) işsizlik oranı üzerindeki kısa ve uzun dönemli etkilerini analiz etmeyi amaçlamaktadır. İşsizlik, Türkiye ekonomisinin en önemli yapısal sorunlarından biri olarak kabul edilmekte olup, kamu harcamalarının istihdam üzerindeki etkisi literatürde sınırlı sayıda çalışmada ele alınmıştır. Bu nedenle araştırma, söz konusu üç değişkeni birlikte değerlendiren bütüncül bir yaklaşımla literatürdeki boşluğu doldurmayı hedeflemektedir. Çalışmada, yıllık veriler kullanılarak ARDL (Autoregressive Distributed Lag) modeli uygulanmıştır. Modelde işsizlik oranı bağımlı değişken olarak ele alınırken, askeri harcamalar, hükümet harcamaları ve GSYİH bağımsız değişkenler olarak kullanılmıştır. Uygulanan ADF ve Phillips-Perron birim kök testleri ile değişkenlerin durağanlığı incelenmiş, sınır testi yardımıyla uzun dönem ilişkisi doğrulanmıştır. Elde edilen bulgulara göre, askeri harcamalar uzun dönemde işsizlik üzerinde yaklaşık %1’lik artış için %1,43 azalış, GSYİH ise %1’lik artış için %0,006 azalış sağlamaktadır. Buna karşılık hükümet harcamalarının işsizlik üzerindeki etkisi istatistiksel olarak ihmal edilebilir düzeydedir. Hata düzeltme teriminin -0,719 olması, sistemin kısa vadeli dengesizliklerini yaklaşık %71,9 oranında bir sonraki dönemde giderdiğini göstermektedir. Sonuçlar, askeri harcamaların istihdam yaratıcı etkilerini vurgulayan Askeri Keynesçilik ve İttifak Teorisi ile uyumludur. GSYİH’nin sınırlı etkisi, kayıt dışı ekonomi ve işgücü piyasasındaki yapısal sorunlarla açıklanabilirken, hükümet harcamalarının etkisizliği Dışlama (Crowding-Out) Teorisi’ni desteklemektedir. Bulgular, Türkiye’de işsizlik oranının yaklaşık %10 seviyesinde yapısal bir denge etrafında seyrettiğini ortaya koymaktadır. Bu kapsamda politika yapıcılara; askeri harcamaların üretim ve istihdam odaklı olarak yeniden yapılandırılması, kamu harcamalarının stratejik alanlara yönlendirilmesi ve ekonomik büyüme ile işgücü piyasasını eşgüdümlü şekilde destekleyecek politikaların geliştirilmesi önerilmektedir.	
Anahtar Kelimeler: Askeri Harcamalar, Hükümet Harcamaları, Kişi Başına Düşen Gayri Safi Yurtiçi Hasıla (KBGSYİH), İşsizlik Dinamikleri, ARDL Modeli	

ABSTRACT	
Title of Thesis: Analyzing the Influence of Defense and Government Spending on Unemployment Dynamics in Turkey: An ARDL Approach	
Author of Thesis: Nurgül KARTAL	
Supervisor: Assist. Prof. Nurullah ALTUN	
Accepted Date: 01/08/2025	Number of Pages: xii (pre text) + 108 (main body)
This study aims to analyze the short and long-run effects of defense expenditures, government expenditures and gross domestic product (GDP) on the unemployment rate in Turkey for the period 1995-2022. Unemployment is considered to be one of the most important structural problems of the Turkish economy and the impact of public expenditures on employment has been addressed in a limited number of studies in the literature. Therefore, this study aims to fill the gap in the literature with an integrated approach that evaluates these three variables together. In the study, ARDL (Autoregressive Distributed Lag) model is applied using annual data. In the model, unemployment rate is taken as the dependent variable, while military expenditures, government expenditures and GDP are used as independent variables. ADF and Phillips-Perron unit root tests were applied to examine the stationarity of the variables and the long-run relationship was confirmed with the help of the bounds test. According to the findings, military expenditures reduce unemployment by 1.43% for a 1% increase, while GDP decreases unemployment by 0.006% for a 1% increase. On the other hand, the effect of government expenditures on unemployment is statistically negligible. The error correction term of -0.719 indicates that the system corrects its short-term imbalances by approximately 71.9% in the next period. The results are consistent with Military Keynesianism and Alliance Theory, which emphasize the employment-creating effects of military spending. The limited effect of GDP can be explained by the informal economy and structural problems in the labor market, while the ineffectiveness of government spending supports the Crowding-Out Theory. The findings reveal that the unemployment rate in Turkey hovers around a structural equilibrium at around 10%. In this context, policymakers are advised to restructure military expenditures with a focus on production and employment, redirect public expenditures to strategic areas, and develop policies to support economic growth and the labor market in a coordinated manner.	
Keywords: Military Expenditure (MEXP), Government Spending (GEXP), Gross Domestic Product (GDP) Per Capita, Unemployment Dynamics, ARDL Model	

GİRİŞ

Askeri harcamalar, hükümet harcamaları ve kişi başına düşen GSYİH arasındaki etkileşim, Türkiye'deki işsizlik dinamiklerini anlamak için kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Politika yapıcılar bu araştırmadan ve karşılaştırmalı çalışmalardan elde edilen bulgulardan yararlanarak ulusal güvenlik, mali sorumluluk ve ekonomik büyüme arasında denge kuran daha etkili işgücü piyasası müdahaleleri tasarlayabilirler. Chowdhury (1991) tarafından vurgulandığı üzere, gelişmekte olan ekonomilerde sürdürülebilir işgücü piyasası sonuçları elde etmek için mali politikaların daha geniş ekonomik hedeflerle stratejik olarak uyumlaştırılması esastır. Bu çalışma, Türkiye'nin ekonomik ve jeopolitik istikrarını korurken işsizlik sorununu ele alması için bir yol sunmaktadır.

Zira işsizlik, ekonomik büyüme, toplumsal refah ve siyasi istikrar üzerinde önemli etkileri olan dünya çapındaki en acil sosyo-ekonomik sorunlardan biri olmaya devam etmektedir. Yüksek işsizlik seviyeleri yaşam standartlarının düşmesine, eşitsizliğin artmasına ve sosyal huzursuzluğa yol açmaktadır. Türkiye için bu sorun, kendine özgü ekonomik ve demografik özellikleri nedeniyle özellikle ciddidir. Nüfusu 85 milyonu aşan ve çok sayıda genç bireyin işgücüne katıldığı Türkiye, yeterli istihdam olanakları yaratmak ve bu işlerin işgücünün istekleriyle uyumlu olmasını sağlamak gibi ikili bir zorlukla karşı karşıyadır.

Çalışma, Türkiye'deki işsizlik dinamiklerinin şekillenmesinde askeri harcamalar, hükümet harcamaları ve kişi başına düşen GSYİH arasındaki etkileşimi araştırmakta ve etkili politika önlemlerine ilişkin katkı sağlamak önem arz etmektedir. Politika yapıcılar ve araştırmacılar için hem teorik hem de pratik çıkarımlar sağlayan kalıpları ortaya çıkarmak için bu değişkenleri incelemektedir. Her bir değişkenin özellikleri ve diğerleriyle olan etkileşimleri, ekonomik büyüme ve istikrarı şekillendiren temel dinamikleri vurgulamaktadır.

Literatürün önemli bir kısmı, bu üç değişkenin -askeri harcamalar, hükümet harcamaları ve kişi başına düşen GSYİH- birbiriyle derinden bağlantılı olduğu fikrini desteklemektedir. Örneğin, Anoruo, Akpom ve Nwoye (2018) askeri harcamalar ve işsizlik arasındaki ilişkiyi araştırmak için bir panel yumuşak geçiş regresyon yaklaşımı kullanmış ve etkilerin ekonomik bağlamlara göre değiştiği sonucuna varmıştır. Schneider (2016) da benzer şekilde Amerika Birleşik Devletleri (ABD)'ndeki savunma harcamalarının işsizlik üzerinde eyalete özgü etkileri olduğunu ileri sürmüş ve bölgesel

ekonomik yapıların önemini vurgulamıştır. Bu bulgular, farklı bölgesel dinamiklerin ve endüstriyel dağılımların ulusal politikaların etkisini zorlaştırdığı Türkiye için de geçerlidir.

Askeri harcamalar birçok ülkede istihdam modellerinin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır ve Türkiye de bu konuda bir istisna değildir. Akademisyenler, savunma harcamalarının ekonomik faaliyetleri canlandırıp canlandırmadığını veya kaynakları daha üretken sektörlerden uzaklaştırıp uzaklaştırmadığını uzun süredir tartışmaktadır. Hanif, Uddin, Bakirtas ve Kader (2023) gibi çalışmalar, Bangladeş gibi ülkelerde artan askeri harcamaların işsizlik üzerinde karmaşık bir etkisi olduğunu ve kısa vadeli istihdam yaratımının genellikle uzun vadeli verimsizliklerle dengelendiğini ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, Qiong ve Junhua (2015) Çin'in savunma harcamalarını analiz etmiş ve karışık sonuçlar bulmuş, etkisinin büyük ölçüde daha geniş ekonomik bağlama ve stratejik önceliklere bağlı olduğunu belirtmiştir. Türkiye için, jeopolitik olarak değişken bir bölgede savunma harcamalarının gerekliliğini işsizliği azaltma hedefiyle dengelemek, sektörel ve zamansal etkilerinin incelikli bir şekilde anlaşılmasını gerektirmektedir.

Hükümet harcamaları sürekli olarak istihdamın kritik bir itici gücü olarak tanımlanmıştır. Altyapı, eğitim ve sağlık hizmetlerine yapılan yatırımlar istihdam yaratabilir ve işgücünün kalitesini artırabilir. Onuoha ve Agbede'ye (2019) göre, Afrika ülkelerinde hedeflenen hükümet harcamaları, yapısal eksiklikleri gidererek işsizliği önemli ölçüde azaltmıştır. Benzer şekilde Selase (2019), ayrıştırılmış hükümet harcamalarının seçilmiş Afrika ülkelerinde işgücü piyasası sonuçları üzerinde dinamik bir etkiye sahip olduğunu bulmuştur. Türkiye'de hükümet harcamalarının işsizlikle mücadeledeki etkinliği karışıktır. Büyük ölçekli kamu projeleri iddialı olmakla birlikte, genellikle sürdürülebilir istihdam yaratma potansiyellerini zayıflatan verimsizliklerden muzdariptir. Bu bulgular, mali harcamaların işsizlik üzerindeki etkisinin stratejik tahsise bağlı olduğunu vurgulayan Carter'ın (2012) sonuçlarını yansıtmaktadır.

Kişi başına düşen GSYİH (KBGSYİH) ile işsizlik arasındaki ilişki de ekonomik araştırmaların ana odak noktalarından biri olmuştur. Ekonomik büyüme endüstriyel çeşitliliği ve istihdam yaratımını teşvik ettiğinden, daha yüksek KBGSYİH genellikle daha düşük işsizlikle ilişkilidir. Ancak Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelere bu ilişki yapısal zorluklar nedeniyle karmaşık olabilmektedir. Barro ve Redlick (2011) gibi çalışmalar ekonomik genişlemenin genellikle işsizliği azaltırken, büyümenin kalitesinin

-kapsayıcı ve istihdam açısından zengin olup olmadığının- çok önemli olduğunu vurgulamaktadır. Türkiye'de KBGSYİH'deki dalgalanmalar, işsizlik oranlarını önemli ölçüde etkileyen dış şoklara ve politika tutarsızlıklarına karşı kırılganlıkları yansıtmaktadır.

Ekonomik büyüme ve işsizlik, bir ülkenin makroekonomik performansını değerlendirmede temel göstergeler arasında yer almaktadır. Türkiye ekonomisi son yirmi yılda yapısal dönüşümler geçirmiştir. 2003 yılında 314,6 milyar dolar düzeyinde olan Türkiye'nin GSYİH'si, 2013 yılında 957,8 milyar dolara kadar yükselmiş; ancak takip eden yıllarda küresel ve yerel ekonomik gelişmelerin etkisiyle dalgalı bir seyir izlemiştir. 2023 yılı itibarıyla Türkiye'nin üretim yöntemine göre cari fiyatlarla GSYİH'si 2023 yılında bir önceki yıla göre %76,8 artarak 26 trilyon 545 milyar 722 milyon TL olarak gerçekleşmiştir (TÜİK, 2024). İşsizlik oranı ise benzer şekilde inişli çıkışlı bir seyir izlemiş; 2003 yılında %10,5 olan işsizlik oranı, 2013 yılı işsizlik oranı ise 0,1 puanlık azalış ile %10 seviyesinde gerçekleşmiştir. 2022 yılında ise %10,2 seviyesinde gerçekleşen işsizlik oranı, 2023 yılında %8,8'e gerilemiştir (TÜİK, 2024). Bu veriler, Türkiye ekonomisinde büyümenin istihdam yaratma kapasitesinin sınırlı kaldığını ve makroekonomik istikrarın dönemsel olarak zayıfladığını göstermektedir.

Diğer ülkelerden elde edilen ampirik kanıtlar Türkiye için de önemli derslerin çıkarılmasına katkı sağlamaktadır. Şöyle ki; Nenbee, Njoku, Vite ve Otovwe (2021) tarafından Nijerya üzerine yapılan çalışmalar, savunma harcamalarının işsizliği geçici olarak hafifletebileceğini, ancak uzun vadeli faydalarının genellikle verimsizlikler ve kaynakların yanlış tahsisi nedeniyle ağır bastığını ortaya koymuştur. Güney Afrika'da Mabengwana (2024), işsizlik eğilimlerinin şekillenmesinde hükümet harcamalarındaki şokların rolünü vurgulamış ve daha çevik bir mali stratejinin işgücü piyasasının dayanıklılığını artırabileceğini öne sürmüştür. Bu bulgular, Türkiye'nin askeri ve hükümet harcamalarının sadece hacmini değil aynı zamanda stratejik odağını da değerlendirmesi gerektiğinin altını çizmekte ve çalışmanın amacına da yol göstermektedir.

Çalışmanın Konusu

Bu çalışma, Türkiye'de 1995-2022 döneminde askeri harcamalar, hükümet harcamaları ve gayrisafi yurt içi hasılanın (GSYİH) işsizlik üzerindeki etkilerini incelemektedir. Savunma harcamalarının ekonomik boyutu ve istihdam yaratma kapasitesi, kamu

harcamalarının iş gücü piyasasına yansımaları ve makroekonomik göstergelerle ilişkileri araştırmanın temel odak noktalarını oluşturmaktadır.

Çalışmada kısa ve uzun dönem ilişkilerini eş zamanlı analiz edebilmek amacıyla ARDL (Autoregressive Distributed Lag) modeli tercih edilmiştir. Bu yöntem, farklı düzeylerde durağanlık gösteren değişkenleri aynı model içerisinde inceleme imkânı sunması bakımından literatürde öne çıkmaktadır. Araştırma, askeri harcamalar, hükümet harcamaları ve GSYİH'nin işsizlik üzerindeki etkilerini bütüncül bir yaklaşımla ele alarak Türkiye ekonomisine yönelik özgün bir değerlendirme sunmayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın Amacı

Bu çalışma hem kısa hem de uzun vadeli dinamikleri yakalamak için Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) modelini kullanarak askeri harcamalar, hükümet harcamaları ve GSYİH'nin Türkiye'deki işsizlik üzerindeki birleşik etkilerini analiz ederek literatüre katkıda bulunmayı amaçlamaktadır.

Zira, bu değişkenleri genellikle ayrı ayrı inceleyen önceki araştırmaların aksine, bu çalışma maliye ve ekonomi politikalarının birbiriyle bağlantılı olduğunu kabul ederek bütünleştirici bir yaklaşım benimsemek daha anlamlı bulunmuştur. Örneğin, Gül ve Torusdağ'ın (2020) G-8 ülkeleri üzerine yaptığı araştırma, savunma harcamalarının enflasyon ve işsizlik gibi makroekonomik göstergelerle nasıl etkileşime girdiğini göstermiş ve Türkiye bağlamında benzer analizler için bir çerçeve sağlamıştır.

Bir başka çalışmada olduğu gibi, ekonomik krizler sırasında işsizliği azaltmak ve dayanıklılığı artırmak için stratejik kamu yatırımlarının önemini vurgulayan Haryatie'nin (2022) bulgularıyla örtüşmektedir. Kaynakların daha az verimli savunma projelerinden yenilenebilir enerji ve dijital altyapı gibi daha yüksek istihdam yaratma potansiyeline sahip sektörlerle aktarılması, işsizliğin azaltılması ve ulusal kalkınma hedeflerinin ilerletilmesi gibi ikili faydalar sağlayabilir. Ayrıca, eğitim ve sağlık alanındaki kamu harcamalarının verimliliğinin artırılması, Fosu (2019) tarafından Sahra Altı Afrika bağlamında tartışıldığı üzere, işgücü piyasasındaki yapısal sorunları ele alabilir.

Çalışmanın Önemi

Bu çalışmanın önemi, Türkiye'de askeri harcamalar, hükümet harcamaları, ekonomik büyüme ve işsizlik arasındaki karmaşık ilişkiyi kapsamlı bir şekilde incelemesinde

yatmaktadır hem politika yapıcılar hem de araştırmacılar için büyük önem taşıyan bir konudur. İşsizlik Türkiye'de süregelen bir sorundur ve sadece ekonomik istikrarı değil aynı zamanda sosyal uyumu ve uzun vadeli kalkınmayı da etkilemektedir. ARDL yaklaşımını kullanan bu çalışma hem kısa hem de uzun vadeli dinamikleri analiz ederek literatürdeki kritik bir boşluğu doldurmakta ve mali kararlar ile ekonomik büyümenin işgücü piyasasını etkilemek için nasıl etkileşime girdiğine dair incelikli bir anlayış sunmaktadır.

Askeri harcamalar ekonomik sistemlerde ikili bir rol oynamakta, hem istihdam yaratılması için bir katalizör hem de diğer üretken sektörlerle tahsis edilebilecek kaynaklar üzerinde potansiyel bir drenaj görevi görmektedir. Bu çalışmanın artan askeri harcamaların azalan işsizlikle ilişkili olduğu bulgusu, özellikle jeopolitik dalgalanmalarla karakterize edilen bir bölgede, Türkiye'nin işgücü piyasasında istikrar sağlayıcı bir güç olma potansiyelini vurgulamaktadır. Savunma harcamalarının etkilerini genelleştiren mevcut birçok çalışmanın aksine, bu araştırma bu etkileri Türkiye'nin kendine özgü ekonomik ve sosyal çerçevesi içinde bir bağlama oturtmakta, bu da içgörülerini özellikle hedeflenen politika geliştirme için uygun hale getirmektedir.

Çalışma aynı zamanda hükümet harcamalarının işsizlik dinamiklerindeki karmaşık rolünün de altını çizmektedir. Hükümet harcamaları genellikle ekonomik faaliyeti canlandırmanın ve istihdam yaratmanın doğrudan bir aracı olarak görülürken, bu araştırma kamu harcamalarının Türkiye'deki işsizlik üzerindeki marjinal etkisini ortaya koymaktadır. Bu bulgu, geleneksel varsayımlara meydan okuduğu ve kamu harcama önceliklerinin yeniden değerlendirilmesini gerektirdiği için önemlidir. Mali genişlemenin makroekonomik faydaları olsa da işgücü piyasasındaki zorlukları ele almadaki etkinliğinin büyük ölçüde fonların nasıl ve nereye tahsis edildiğine bağlı olduğunu göstermektedir. Politika yapıcılar için bu öngörü, yapısal işsizliği doğrudan ele alan stratejik ve sektöre özel yatırımların önemini vurgulamaktadır.

Kişi başına düşen GSYİH ile temsil edilen ekonomik büyüme, işsizliğin azaltılmasında önemli bir faktör olarak ortaya çıkmaktadır. Çalışma, ekonomik kalkınma ile işgücü piyasasındaki gelişmeler arasındaki yerleşik bağlantıyı yeniden teyit ederken, Türkiye'ye özgü ampirik kanıtlar da sunmaktadır. Bu bulgu, ülkenin dış şoklar ve iç zorluklar arasında sürdürülebilir büyümeye ulaşma çabaları göz önüne alındığında özellikle önemlidir. Ekonomik genişlemenin daha düşük işsizlik oranlarıyla ilişkili olduğunu

gösteren çalışma, kapsayıcı ve istihdam açısından zengin büyümeyi teşvik eden politikalara duyulan ihtiyacı güçlendirmektedir. Türkiye için bu, yenilenebilir enerji, dijital teknoloji ve imalat gibi büyük ve büyüyen bir işgücünü absorbe etme potansiyeline sahip sektörlerin teşvik edilmesini içermektedir.

Bu çalışmanın metodolojik titizliği önemini artırmaktadır. ARDL yaklaşımının kullanılması hem kısa hem de uzun vadeli etkilerin araştırılmasına olanak tanıyarak statik modellerden daha kapsamlı bir anlayış sunmaktadır. Bu, ekonomik koşulların ve işgücü piyasası dinamiklerinin anlık şoklar ve uzun vadeli yapısal eğilimlerin bir kombinasyonundan etkilendiği Türkiye bağlamında özellikle önemlidir. Çalışma, bu nüansları yakalayarak, politika yapıcılara işsizliği azaltmaya yönelik dengeli ve ileriye dönük stratejiler oluşturmada rehberlik edebilecek sağlam kanıtlar sunmaktadır.

Ayrıca bu çalışma, mali ve savunma politikalarının işgücü piyasalarındaki rolüne ilişkin daha geniş bir söyleme katkıda bulunmakta ve Türkiye'nin ötesine uzanan sonuçlar doğurmaktadır. Bulgular, savunma harcamaları ile sosyal yatırımlar arasındaki ödünleşimlere ilişkin küresel tartışmalarda yankı bulmakta ve diğer gelişmekte olan ekonomilerin yararlanabileceği bir vaka çalışması sunmaktadır. Akademisyenler için bu araştırma, kamu harcamalarının sektörel etkilerinin ve ekonomik büyümenin istihdam kazanımlarına dönüşme mekanizmalarının daha fazla araştırılması için yollar açmaktadır. Özetle, bu çalışma sadece ampirik katkıları açısından değil, aynı zamanda pratik çıkarımları açısından da önemlidir. Askeri harcamalar, hükümet harcamaları, kişi başına düşen GSYİH ve işsizlik arasındaki incelikli ilişkilere açıklık getirerek, Türkiye'nin en acil ekonomik sorunlarından birinin ele alınması için değerli bilgiler sunmaktadır. Bulgular, acil ihtiyaçlar ile uzun vadeli kalkınma hedeflerini dengeleyen, maliye politikasına yönelik daha stratejik ve kanıta dayalı bir yaklaşımı teşvik etmektedir. Sürdürülebilir ekonomik büyüme ve sosyal istikrar sağlamaya çalışan bir ülke için bu görüşler hem zamanında hem de gereklidir.

Çalışmanın Hedefleri

1. Türkiye'de Askeri Harcamalar ve İşsizlik Dinamikleri Arasındaki İlişkiyi İncelemek: ARDL yaklaşımını kullanarak Türkiye'de askeri harcamaların işsizliği hem kısa hem de uzun vadede ne ölçüde etkilediğini analiz etmek. Bu amaç, artan askeri harcamaların

işgücü piyasasında dengeleyici bir faktör olarak hizmet edip etmediğini ortaya çıkarmayı hedeflemektedir.

2. Hükümet Harcamalarının İşsizlik Üzerindeki Etkisini Değerlendirmek:

Türkiye'deki işsizlik eğilimlerinin şekillenmesinde genel hükümet harcamalarının rolünü araştırmak ve bu harcamaların işsizliğı doğrudan mı azalttığını yoksa marjinal etkileri mi olduğunu belirlemektir.

3. İşsizliğın Azaltılmasında Ekonomik Büyümenin Rolünü Değerlendirmek:

Türkiye'de kişi başına düşen GSYİH ile işsizlik oranları arasındaki ilişkiyi araştırmak ve ekonomik büyümenin işgücü piyasasındaki iyileşmelere ve işsizliğın azalmasına ne ölçüde katkıda bulunduğunu belirlemektir.

4. Temel Ekonomik Değerşkenlerin Kısa ve Uzun Vadeli Dinamiklerini Analiz Etmek:

Askeri harcamaların, hükümet harcamalarının ve ekonomik büyümenin işsizlik üzerindeki hem anlık hem de kalıcı etkilerini yakalamak için ARDL modelini kullanmak ve bu etkileşimlerin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktır.

5. İşsizliğın Azaltılması için Politika ile İlgili İçgörüler Sağlamak:

Askeri harcamalara, kamu yatırımlarına ve büyüme odaklı politikalara odaklanarak işsizliğı ele almak için en etkili mali stratejileri belirleyerek politika yapıcılar için uygulanabilir tavsiyeler oluşturmaaktır.

Çalışmanın Sınırlılıkları

Çalışmada, Türkiye'nin 1995-2022 dönemlerine ait işsizlik, askeri harcamalar, hükümet harcamaları ve gayri safi yurt içi hasıla verileri yer almaktadır. Dolayısıyla bu değerşkenlerin zaman içinde nasıl değerıştiğini incelemek açısından bahsedilen dönem yeterli görölerek diğer dönem verileri çalışmanın alanına girmemektedir.

Çalışmanın literatür kısmında, askeri harcamalar ve savunma harcamaları olarak iki farklı şekilde açıklamalara yer verilmektedir. Askeri harcamalar, savunma harcamalarının bir alt kümesi, bütünleyicisidir. Teknik ve politika odaklı bir analiz yapılacağından askeri harcamalar terimi daha uygun olmaktadır. Çalışmada, hükümet harcamaları ile kamu harcamaları açısından da literatür ve analiz kısmında farklılıklar yer almaktadır. Literatür kısmı açısından her ikisine yer verilmekle beraber analiz kısmında hükümet harcamaları kullanılmaktadır.

Kaynakça kısmında yer alan kaynaklar, İngilizce çalışmalar olup çalışmanın içerisinde Türkçe diline çevirisi yapılarak kullanılmıştır. Metin çevirileri, DeepL çeviri uygulaması ile yapılmıştır.

Çalışmanın Yöntemi

Bu çalışma, nicel bir analiz olmakla birlikte zaman serisi verileri kullanılarak ampirik bir yöntemle yürütülmüştür. Çalışmanın teorik çerçevesi doğrultusunda elde edilen ampirik bulgular, sonuç bölümünde varılmak istenen çıkarımları anlamlı ve tutarlı hale getirme konusunda önemli dayanak olmuştur.

Bu kapsamda, analizde ARDL (Autoregressive Distributed Lag) modeli kullanılmış olup modelin tercih edilme gerekçesi; serilerin farklı durağanlık seviyelerinde olabilmesi, kısa ve uzun dönem ilişkilerinin birlikte analiz edilebilmesi ve güvenilir sonuçlar verme kapasitesidir.

ARDL modeline ilişkin ayrıntılı bilgiler ve analiz süreci, çalışmanın dördüncü bölümünde kapsamlı bir şekilde ele alınmıştır.

Çalışmanın Sunumu

Çalışma dört ana başlıkta düzenlenmiştir. “Askeri Harcamalara Genel Bir Bakış” başlıklı birinci bölümde; askeri harcamaların kavramsal temelleri ele alınmakta ve bu harcamaların türleri, küresel dinamikleri ve altında yatan teorik yaklaşımlar detaylı şekilde açıklanmaktadır. Bölümdeki yaklaşım hem tanımlayıcı hem de karşılaştırılmalı bir görünüm sunmakta; literatürdeki örneklerle askeri harcamaların durumunu ortaya koymaktadır.

Çalışmanın “Savunma Maliyetlerinin Paylaşımında İttifak Katkısı ve NATO” başlıklı ikinci bölümünde ise; NATO’nun kurumsal gelişimi, savunma politikaları ve bu politikaların ekonomik boyutları ele alınmaktadır. Genel olarak bu bölüm, NATO’nun güvenlik stratejileri ile ekonomik faktörler arasındaki etkileşimi ve bu ilişkinin üye ülkeler üzerindeki yansımalarını kapsamlı bir şekilde incelemektedir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, Türkiye’nin savunma harcamalarının tarihsel gelişimi, ekonomik etkileri ve savunma sanayiindeki dönüşüm süreci ele alınmaktadır. Türkiye’nin savunma sanayiindeki özgün teknoloji üretimi ve dışa bağımlılığı azaltma hedefleri

doğrultusunda bölgesel bir aktör olma yolundaki ilerleyişi Erken Cumhuriyet Dönemi ile Soğuk Savaş Sonrası ve 2000’li Yıllar alt başlıkları arasında gösterilmektedir.

Çalışmanın “ARDL Model Analizi İçin Metodoloji” başlıklı dördüncü bölümü; Türkiye’de işsizlik ile askeri harcamalar, hükümet harcamaları ve gayri safi yurt iç hasıla arasındaki ilişkilerin ARDL yöntemiyle analizini kapsamaktadır. Bununla birlikte çalışmanın yalnızca bir ampirik tespit değil, aynı zamanda politika yapıcılar için kaynak tahsisi ve büyüme stratejilerine dair teorik bir değerlendirme olduğu da ifade edilmektedir.

Sonuçta ise ulaşılan bulgular özetlenmiş ve konuya ilişkin dikkat çekici tespitler ve öneriler sıralanmıştır.

1. BÖLÜM: ASKERİ HARCAMALARA GENEL BİR BAKIŞ

Ulusal bütçelerin kritik bir bileşeni olan askeri harcamalar, silahlı kuvvetlerin bakımı, modernizasyonu ve işletilmesi için mali kaynakların tahsis edilmesidir. Bu harcamalar, bir ülkenin güvenlik ve jeopolitik konumlanmaya ilişkin önceliklerini yansıtır ve personel, operasyonlar, tedarik, araştırma ve geliştirme (AR-GE) ve altyapı ile ilgili maliyetleri kapsar (Becker vd., 2024). Askeri harcamalar yalnızca dış tehditlere karşı bir tepki değil, aynı zamanda gücü yansıtmak, teknolojik yenilikleri teşvik etmek ve ittifakları sürdürmek için bir araçtır.

Örneğin, Robertson'ın (2022) belirttiği gibi, savunma bütçeleri ekonomik kapasite ve stratejik hedefler açısından uluslar arasındaki farklılıkları ortaya koymaktadır. Daha zengin ülkeler genellikle gelişmiş askeri yeteneklere daha fazla harcama yaparken, gelişmekte olan ülkeler maliyet-etkin önlemlere odaklanmaktadır. Askeri harcamaların ölçeği ve yapısı tarihsel, ekonomik ve siyasi faktörlerin etkileşimine derinden bağlıdır.

1.1. Askeri Harcama Türleri

Askeri harcamalar, her biri savunma hazırlığının farklı yönlerini ele alan çeşitli kategorilere ayrılabilir. Bunlar arasında personel maliyetleri, işletme ve bakım, tedarik, araştırma ve geliştirme, altyapı ve nükleer cephanelik gibi özel programlar yer almaktadır.

1.1.1. Personel Maliyetleri

Whitten ve Williams (2011) tarafından vurgulandığı üzere, personel maliyetleri çoğu ülkede askeri bütçelerin önemli bir bölümünü temsil etmektedir. Bu maliyetler aktif görevdeki hizmet üyeleri, gaziler ve sivil çalışanlar için maaşları, emekli maaşlarını ve sağlık hizmetlerini içerir. Örneğin, Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkeler, yetenekli bireyleri cezbetmek için rekabetçi ücretler ve sosyal haklar sağlamak üzere önemli miktarda kaynak ayırmaktadır. Ancak, Hindistan ve Çin gibi daha büyük daimi ordulara sahip ülkelerde personel giderleri genellikle kişi başına düşen harcamalardan ziyade büyüklükten kaynaklanmaktadır.

1.1.2. İşletme ve Bakım

Operasyonel maliyetler silahlı kuvvetlerin günlük işlevselliğini sağlar. Eğitim, yakıt, ekipman bakımı ve lojistik için yapılan harcamalar bu kapsama girer (Joerding, 1986).

Örneğin, NATO'nun ortak eğitim tatbikatları üye ülkelerin kolektif savunmaya olan bağlılıklarını yansıtan önemli yatırımlar gerektirmektedir.

1.1.3. Tedarik ve Satın Alma

Tedarik, silah sistemleri, araçlar ve diğer askeri donanımın satın alınmasını içerir. Mintz ve Huang'ın (1992) vurguladığı gibi, tedarik kararları genellikle uzun vadeli stratejik hedeflerden ve yerel endüstriyel yeteneklerden etkilenir. Tedarik süreci sadece mevcut ihtiyaçları karşılamakla kalmaz, aynı zamanda siber savaş ve insansız sistemler gibi yeni ortaya çıkan tehditlere karşı hazırlıklı olmayı da amaçlar.

1.1.4. Araştırma ve Geliştirme (AR-GE)

Savunma AR-GE'si teknolojik üstünlüğün sürdürülmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. Mueller ve Atesoglu (1993) Amerika Birleşik Devletleri'ndeki AR-GE yatırımlarının tarihsel olarak hem askeri hem de sivil sektörlere fayda sağlayan çift kullanımlı uygulamalara sahip yenilikleri nasıl yönlendirdiğini tartışmaktadır. Örneğin, uydu teknolojisi ve internet alanındaki ilerlemeler savunma ile ilgili araştırmalardan kaynaklanmıştır.

1.1.5. Altyapı ve İnşaat

Bu kategori askeri üslerin, hava alanlarının ve eğitim tesislerinin inşasını ve bakımını kapsamaktadır. Tartışmalı bölgelerde deniz üslerinin inşası gibi stratejik altyapı yatırımları, askeri harcamaların jeopolitik boyutunun altını çizmektedir (Eaglen, 2010).

1.1.6. Nükleer Silah Programları

Nükleer kapasiteye sahip ülkelerde, nükleer cephaneliklerin bakımı ve modernizasyonu özel finansman gerektirmektedir. Firth ve Noren (1998) tarafından tartışıldığı üzere, bu programlarla ilgili maliyetler programların stratejik önemini yansıtmaktadır. Örneğin, ABD ve Rusya nükleer üçlülerini geliştirmek ve inandırıcı bir caydırıcılık sağlamak için milyarlarca dolar ayırmışlardır.

1.2. Askeri Harcamaların Küresel Dinamikleri

Askeri harcamaların küresel görünümü jeopolitik rekabetler, ekonomik koşullar, bölgesel çatışmalar ve teknolojik ilerlemeler tarafından şekillendirilmektedir. Son dönemdeki eğilimler, büyük güçler arasındaki gerilimler ve bölgesel istikrarsızlıklar nedeniyle küresel savunma harcamalarında istikrarlı bir artışa işaret etmektedir (Biswas, 2019).

1.2.1. Jeopolitik Rekabetler

Başta Amerika Birleşik Devletleri ve Çin olmak üzere büyük güçler arasındaki rekabet, savunma bütçelerinde önemli artışlara yol açmıştır. Palmer'ın (1990) belirttiği gibi, NATO gibi ittifaklar üye devletlerin savunma harcamalarını etkilemekte, ülkeler bütçelerini kolektif güvenlik hedeflerine ulaşmak için uyumlu hale getirmektedir.

1.2.2. Bölgesel Çatışmalar

Orta Doğu, Afrika ve Güney Asya'da süregelen çatışmalar, etkilenen ülkeleri savunmaya öncelik vermeye zorlamaktadır. Örneğin, Gyimah-Brempong (1989) Sahra Altı Afrika'nın savunma harcamalarının genellikle iç çatışmalar ve dış müdahaleler tarafından yönlendirilen reaktif bir yapıda olduğunu tartışmaktadır.

1.2.3. Teknolojik Gelişmeler

Yapay zeka, hipersonik füzeler ve uzay tabanlı sistemler gibi yeni teknolojilerin ortaya çıkması savunma önceliklerini değiştirmiştir. Heo (2010) teknolojik üstünlük arayışının özellikle gelişmiş ülkelerde maliyetleri nasıl artırdığını vurgulamaktadır.

1.2.4. Ekonomik Etkiler

Ekonomik güç, bir ülkenin yüksek askeri harcama seviyelerini sürdürme kabiliyetini büyük ölçüde etkiler. Dritsakis (2004) ekonomik krizlerin savunma bütçelerini azaltmaya zorladığı, hazırlık ve modernizasyon çabalarını etkilediği Yunanistan ve Türkiye örneklerini incelemektedir.

1.2.5. Küresel Askeri İttifaklar

İttifaklar savunma bütçelerinin şekillenmesinde kritik bir rol oynamaktadır. Örneğin, NATO'nun %2'lik GSYİH harcama hedefi Avrupalı üyeler arasında yatırımların artmasını

teşvik etmiştir (Russett, 1969). Benzer şekilde, Dörtlü Güvenlik Diyalogu (Quadrilateral Security Dialogue) gibi Asya-Pasifik bölgesindeki ittifaklar Hindistan, Japonya ve Avustralya'daki savunma harcaması modellerini etkilemektedir. Askeri Harcamalar Üzerine Teorik Perspektifler Askeri harcamalar üzerine yapılan çalışmalar siyaset bilimi, ekonomi ve uluslararası ilişkiler teorilerinden faydalanmaktadır. Bu teoriler, savunma harcamalarının motivasyonları ve sonuçları hakkında fikir vermektedir.

1.2.6. Güvenlik İkilemi

Kökleri realist teoriye dayanan güvenlik ikilemi, ulusların güvenliği artırmak için askeri yeteneklerini artırdıklarını ve bunun da istemeden bir silahlanma yarışı yarattığını öne sürer. Starr ve diğerleri (1984) bu dinamiğin Soğuk Savaş sırasında nasıl ortaya çıktığını, ABD ve Sovyetler Birliği'nin birbirlerine üstünlük sağlamak için yoğun bir rekabet içine girdiklerini tartışmaktadır. Ekonomik Büyüme Teorileri: Savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki kapsamlı araştırmalara konu olmuştur. Chowdhury (1991) bu değişkenler arasındaki nedenselliği araştırmış ve karışık sonuçlar bulmuştur. Gelişmekte olan ülkelerde savunma harcamaları istihdam yaratma ve altyapı geliştirme yoluyla büyümeyi teşvik edebilir. Ancak aşırı harcamalar, kaynakları eğitim ve sağlık gibi temel sektörlerden uzaklaştırabilir.

1.2.7. Askeri-Sınai Kompleks

Eisenhower'ın askeri-endüstriyel kompleks kavramı, savunma müteahhitlerinin, lobicilerin ve politika yapıcılarının askeri bütçeler üzerindeki etkisini vurgulamaktadır. Payne (2019) bu dinamiğin, önemli tehditlerin yokluğunda bile yüksek harcama düzeylerini sürekli kıldığını savunmaktadır.

1.2.8. İttifak ve Caydırıcılık Teorileri

İttifaklar genellikle askeri harcamaların seviyesini ve bileşimini belirler. Williams (2015) NATO gibi kolektif savunma anlaşmalarının üyeleri bütçelerini ittifak hedefleriyle uyumlu hale getirmeye nasıl teşvik ettiğini incelemektedir. Caydırıcılık teorisi de ulusların potansiyel düşmanlarının çatışmaya girmesini önlemek için yüksek harcamaları nasıl sürdürdüklerini açıklamaktadır.

1.2.9. Ödünleşme Modelleri

Askeri harcamalar genellikle diğer sektörlerle değiş tokuş içerir. Seitz ve diğerlerinin (2015) belirttiği gibi, artan savunma harcamaları daha yüksek enflasyona veya sosyal harcamaların azalmasına yol açarak genel ekonomik istikrarı etkileyebilir.

1.3. Askeri Harcamaların Ekonomisi

Askeri harcamalar dünya genelinde kamu bütçelerinin kritik bir bileşenidir ve hükümetlerin önceliklerini ve ekonomi politikalarını önemli ölçüde etkilemektedir. Hem gelişmekte olan hem de sanayileşmiş ülkeler, genellikle güvenlik tehditlerine, siyasi gündemlere ve uluslararası yükümlülüklerle bir yanıt olarak savunmaya önemli miktarda kaynak ayırmaktadır. Bu bölüm askeri harcamaların kalıplarını, belirleyicilerini, ekonomik etkilerini ve politika çıkarımlarını mevcut literatürden elde edilen bilgileri sentezleyerek incelemektedir. Bunu yaparak, savunma harcamalarını daha geniş ekonomik ve sosyal hedeflerle dengelemenin karmaşıklığını vurgulamaktadır.

1.3.1. Askeri Harcamalardaki Kalıplar ve Eğilimler

Küresel olarak, askeri harcamalar ulusal bütçelerin önemli bir bölümünü oluşturmakta olup, eğilimler bölgeye ve ekonomik bağlama göre değişmektedir. 1970'ler ve 1980'ler boyunca, askeri harcamalar küresel gayrisafi milli hasılanın (GSMH) ortalama %5,5'ini oluşturmuş ve sanayileşmiş ülkeler mutlak harcama seviyelerine hakim olmuştur (Gyimah-Brempong, 1989). Bununla birlikte, gelişmekte olan ülkeler, bölgesel güvenlik dinamiklerini ve jeopolitik stratejilerini yansıtacak şekilde, GSYİH'lerinin daha yüksek bir yüzdesini sıklıkla savunmaya ayırmıştır (Ram, 2019).

Orta Doğu'da Suudi Arabistan, İsrail ve Umman gibi petrol zengini ülkeler, genellikle GSYİH'nin %10'unu aşan oranlarla, dünya çapında en yüksek savunma harcaması oranlarından bazılarını sürekli olarak rapor etmişlerdir (Chowdhury, 1991). Bu tahsisler dış tehditler ve iç güvenlik ihtiyaçları tarafından yönlendirilmektedir. Buna karşılık, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri siyasi istikrarsızlık ve uluslararası yardıma bağımlılıktan etkilenen daha değişken modeller sergilemektedir (Seitz, Tarasov, & Zakharenko, 2015). Asya'da ise farklı bir tablo söz konusudur; Güney Asya ülkelerinde harcamalar artarken, Doğu Asya'da farklı ekonomik ve siyasi koşullara bağlı olarak göreceli bir istikrar görülmektedir (Dritsakis, 2004).

Sanayileşmiş ülkeler, özellikle NATO üyeleri ve Varşova Paktı devletleri, Soğuk Savaş sırasında savunma bütçelerini istikrarlı bir şekilde korumuşlardır. Harcamaları teknolojik ilerlemeler, stratejik ittifaklar ve küresel askeri taahhütler tarafından yönlendirilmiştir (Palmer, 1990). Bu ülkeler genellikle ölçek ekonomilerinden ve ortak güvenlik düzenlemelerinden yararlanarak tek tek devletler üzerindeki göreceli yükü azaltmışlardır (Eaglen, 2010).

1.3.2. Askeri Harcamaların Belirleyicileri

Birçok ekonomik, siyasi ve stratejik faktör askeri harcamaları etkilemektedir. En önemli belirleyiciler arasında ulusal savunma ihtiyaçları, iç güvenlik öncelikleri, siyasi yapılar, ekonomik kapasite ve uluslararası ittifaklar yer almaktadır (Whitten & Williams, 2011). Ulusal savunma ihtiyaçları, özellikle jeopolitik gerilimlerle veya çözülmemiş bölgesel anlaşmazlıklarla karşı karşıya olan ülkelerde birincil itici güçtür. Bu tür ülkeler güçlü askeri harcamaları egemenliğin korunması ve saldırganlığın caydırılması için gerekli görmektedir (Robertson, 2022). İç güvenlik kaygıları da özellikle orduların sıklıkla polislik işlevlerini üstlendiği ve savunma ile sivil düzen arasındaki çizgileri bulanıklaştırdığı gelişmekte olan ülkelerde bir rol oynamaktadır (Dakural, Davies ve Sampath, 2001).

Siyasi rejimler savunma bütçelerini önemli ölçüde şekillendirir. Otoriter hükümetler iktidarı sağlamlaştırmak ve muhalefeti bastırmak için sıklıkla orduya önemli kaynaklar ayırırken, demokrasiler daha fazla kamu denetimiyle karşı karşıya kalır ve savunma ihtiyaçlarını sosyal önceliklerle dengelemek zorundadır (Bartels, 1994). Ekonomik kapasite askeri harcamaları daha da kısıtlar ya da mümkün kılar. Kaynak zengini ülkeler, özellikle de petrol gelirleri bol olanlar, Orta Doğu'da görüldüğü gibi yüksek savunma harcamalarını sürdürebilirler (Mueller & Atesoglu, 1993).

Uluslararası ittifaklar da harcama düzeylerini etkiler. Örneğin, North Atlantic Treaty Organization (NATO) üyeleri ortak güvenlik garantilerinden yararlanarak maliyetin ittifak içinde dağıtılmasını sağlarlar (Mintz & Huang, 1992). Buna karşılık, bu tür çerçevelerin dışında kalan ülkeler savunmalarını bağımsız olarak finanse etmek zorundadır ve bu da genellikle bütçe baskılarını artırır (Becker, Benson ve Dunne, 2024).

1.3.3. Askeri Harcamaların Ekonomik Etkileri

Askeri harcamaların ekonomik etkileri çok yönlüdür ve hem olumlu hem de olumsuz etkileri kapsar. Olumlu açıdan bakıldığında, savunma harcamaları istihdam yaratarak, teknolojik yenilikleri teşvik ederek ve ekonomik gerileme dönemlerinde toplam talebi artırarak ekonomik faaliyetleri canlandırabilir (Payne, 2019). Örneğin, askeri araştırmalar genellikle sivil uygulamalara yol açarak üretkenliğe ve büyümeye katkıda bulunur (Starr, Hoole ve Hart, 1984).

Bununla birlikte, aşırı askeri harcamalar önemli fırsat maliyetleri getirir. Savunmaya aktarılan kaynaklar eğitim, sağlık ve altyapı yatırımları pahasına gelebilir ve uzun vadeli kalkınmayı engelleyebilir (Anwar, Rafique ve Joiya, 2012). Yüksek savunma bütçeleri ayrıca devlet borçlanmasını artırarak, faiz oranlarını yükselterek ve yabancı rezervleri azaltarak özel yatırımları da engellemektedir (Biswas, 2019).

Ampirik çalışmalar askeri harcamaların net etkileri konusunda karışık kanıtlar sunmaktadır. Kaynak zengini ülkeler genellikle savunma harcamaları yoluyla ekonomik büyüme yaşarken, kaynakları kısıtlı ekonomiler mali dengesizlikler ve yavaşlayan büyüme gibi zorluklarla karşı karşıya kalmaktadır (Joerding, 1986).

1.3.4. Askeri Harcamaların Verimliliği

Askeri harcamalarda verimliliğin sağlanması süregelen bir zorluktur. Savunma hedefleri genellikle net ölçütlerden yoksundur ve bu da maliyet-fayda analizlerini zorlaştırmaktadır (Heo, 2010). Özellikle gelişmekte olan ülkeler, ithal teknolojiye bağımlılık ve askeri ücretlerin diğer kamu sektörü rollerinden daha fazla olduğu personel dengesizlikleri nedeniyle verimsizliklerle karşı karşıyadır (Gyimah-Brempong, 1989).

1.3.5. Ödünleşimler ve Fırsat Maliyetleri

Askeri bütçeler sıklıkla diğer kamu harcama öncelikleri ile rekabet ederek önemli ödünleşimler yaratır. Eleştirmenler, savunma harcamalarında yapılacak mütevazı kesintilerin bile eğitim, sağlık veya altyapı alanlarındaki dönüştürücü yatırımları finanse edebileceğini savunmaktadır (Russett, 1969). Bu değiş tokuş, özellikle mali kapasitesi sınırlı olan ve yanlış hizalanmış önceliklerin sosyal ve ekonomik eşitsizlikleri daha da kötüleştirebileceği ülkelerde daha belirgindir (Williams, 2015).

1.3.6. Politika Çıkarımları

Politika yapıcılar ulusal güvenlik ile daha geniş kalkınma hedefleri arasında denge kurmalıdır. Savunma bütçelerinin stratejik ihtiyaçlarla uyumlu hale getirilmesi, uluslararası iş birliğinin teşvik edilmesi ve tedarik süreçlerinin iyileştirilmesi kritik adımlardır (Rooney, Johnson ve Priebe, 2021). Ayrıca, teknolojik inovasyonu ve ekonomik çeşitlendirmeyi teşvik etmek için savunma harcamalarından yararlanmak, olumsuz etkileri azaltırken faydalarını en üst düzeye çıkarabilir (Firth ve Noren, 1998). Sonuç olarak, askeri harcamalar derin ekonomik ve siyasi etkileri olan karmaşık bir politika alanını temsil etmektedir. Harcamaların kalıplarını, belirleyicilerini ve etkilerini anlamak, dengeli ve etkili mali stratejiler oluşturmak için elzemdir. Ülkeler savunma önceliklerini daha geniş kalkınma hedefleriyle uyumlu hale getirerek hem güvenlik hem de ekonomik büyüme elde edebilirler.

1.4. Askeri Harcamaların Arkasındaki Teoriler: Kapsamlı Bir Analiz

1.4.1. Güvenlik İkilemi ve Askeri Harcamalarda Gerçekçilik

Realist uluslararası ilişkiler teorisinin temel ilkelerinden biri olan güvenlik ikilemi, askeri harcamaların dağılımında önemli bir rol oynamaktadır. Realizm, hiçbir küresel otoritenin güvenliği garanti etmediği anarşik bir küresel sistemde, devletlerin egemenliklerini korumak ve potansiyel düşmanları caydırmak için kendi araçlarına güvenmeleri gerektiğini ileri sürer. Bu durum genellikle askeri harcamaların artmasıyla sonuçlanır, çünkü devletler başkalarının askeri güç biriktirmesini bir tehdit olarak algılar, karşı önlemleri tetikler ve gerilimi daha da tırmandırır (Jackson, 2006). Örneğin, Soğuk Savaş sırasında ABD ve Sovyetler Birliği büyük bir silahlanma yarışına girmiş, her iki güç de nükleer cephaneliklerini artırmış ve bu da askeri harcamaların hızla artmasına neden olmuştur (Green, 2020). Dolayısıyla güvenlik ikilemi, barışı güvence altına almayı amaçlayan askeri yığınakların genellikle silahlanma yarışına dönüşerek uluslararası istikrarsızlığı daha da yoğunlaştırdığı paradoksu göstermektedir (Lee, 2021).

1.4.2. Ekonomik Büyüme ve Kaynak Tahsisi Teorileri

Askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki kapsamlı akademik tartışmalara konu olmuştur. Keynesyen ekonomi, askeri harcamaların özellikle ekonomik gerileme

dönemlerinde ekonomik toparlanma için bir uyarıcı görevi görebileceğini öne sürmektedir. Askeri harcamalar istihdam yaratabilir, teknolojik gelişmeleri teşvik edebilir ve endüstriyel üretimi artırarak ekonomik faaliyetleri canlandırabilir. Bu durum, artan ABD savunma harcamalarının ekonomik krizin hafifletilmesine yardımcı olduğu Büyük Buhran sırasında belirgin bir şekilde görülmüştür (Alexander, 2013). Bununla birlikte, dışlama teorisi aşırı askeri harcamaların önemli kaynakları eğitim, sağlık ve altyapı gibi diğer temel sektörlerden uzaklaştırabileceğini ve nihayetinde uzun vadeli ekonomik kalkınmayı engelleyebileceğini öne sürmektedir (Mears, 2013). "Silahlar ve tereyağı" arasındaki bu değiş tokuş, ulusal güvenlik ihtiyaçları ile sosyal refah önceliklerini dengelemek zorunda olan birçok gelişmekte olan ülkenin karşılaştığı zorluğu vurgulamaktadır (Thompson, 2017).

1.4.3. Askeri-Sanayi Kompleksi

Başkan Dwight D. Eisenhower tarafından ortaya atılan bir terim olan askeri-endüstriyel kompleks, savunma müteahhitleri, askeri kurumlar ve siyasi aktörler arasındaki ilişkiyi özetlemekte ve bu da genellikle sürekli savunma harcamalarına yol açmaktadır. Bu teori, savunma sanayi içindeki güçlü çıkar gruplarının, gerçek güvenlik ihtiyaçlarından bağımsız olarak, daha yüksek askeri bütçeler için lobi yaptığını öne sürmektedir (Väyrynen, 2023). Örneğin, ABD F-35 savaş uçağı programı, teknik zorluklarına ve maliyet aşımına rağmen, kısmen çeşitli devletlerin üretimine olan ekonomik bağımlılığı ve topladığı siyasi destek nedeniyle önemli miktarda fon almaya devam etmektedir (Firat, 2022). Askeri-endüstriyel kompleks, iç siyasi ve ekonomik kaygıların, bazen stratejik güvenlik öncelikleri pahasına, askeri harcamaları nasıl yönlendirdiğinin altını çizmektedir (Desta, 2009).

1.4.4. Caydırıcılık Teorisi

Caydırıcılık teorisine göre, askeri harcamalar, askeri gücü yansıtarak ve potansiyel düşmanları düşmanca eylemlerde bulunmaktan çekinir hale getirerek çatışmayı önlemeye yönelik bir araçtır. Caydırıcılık, misilleme tehdidinin, özellikle de nükleer silahların savaşı maliyetli ve istenmeyen hale getirdiği ilkesine dayanır. Soğuk Savaş sırasında, Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki karşılıklı garantili imha (MAD) kavramı, her iki tarafın da nükleer savaşı caydırmak için büyük nükleer

cephanelikler bulundurduğu caydırıcılık teorisini örneklemiştir (Roberts, 2020). Benzer şekilde, İsrail gibi daha küçük ülkeler, büyüklüklerine rağmen, komşu devletlerden gelen saldırganlığı caydırmak için ileri askeri teknolojiye büyük yatırımlar yapmakta ve savunma harcamaları kalıplarını şekillendirmede caydırıcılığın faydasını göstermektedir (Hyun, 1990).

1.4.5. Silahlanma Yarışı Teorisi

Silahlanma yarışı teorisi, rakip devletler arasındaki rekabetçi askeri güç birikimini açıklamaktadır. Bu teori güvenlik ikilemiyle yakından bağlantılıdır ve bir devletin savunma harcamalarını artırma kararının rakiplerinden nasıl aynı tepkiyi alabileceğini ve bunun da süregelen bir askeri yığınak döngüsüne yol açacağını açıklar (Zyla, 2015). Bunun kayda değer bir örneği Hindistan ve Pakistan arasındaki nükleer silahlanma yarışıdır; her ülkenin askeri genişlemesi diğerinin artan kabiliyetlerine karşı bir önlem olarak hizmet etmekte ve sürdürülemez mali baskılara ve bölgesel istikrarsızlığa yol açmaktadır (Scharfen, 2012). Silahlanma yarışları ulusal güvenliğini geçici olarak artırsa da genellikle uzun vadeli ekonomik ve sosyal kalkınma pahasına gerçekleşir, eşitsizlikleri şiddetlendirir ve daha fazla güvensizliği teşvik eder (Kernic, 2023).

1.4.6. Kamu Tercihi ve Bürokratik Siyaset Teorileri

Kamu tercihi teorisi, ekonomik ilkeleri siyasi karar alma sürecine, özellikle de çıkar gruplarının askeri harcamalar üzerindeki etkisine uygular. Politikacılar ve bürokratlar, kendi çıkarları doğrultusunda hareket ederek, seçim desteğini güvence altına almak veya kurumsal güçlerini pekiştirmek için savunma bütçelerine öncelik verirler. Bu bağlamda bürokratik siyaset teorisi, askeri liderlerin daha yüksek savunma ödeneklerini haklı çıkarmak için algılanan güvenlik tehditlerini abartabileceğini ve bunun da kurumsal etkilerini güçlendireceğini öne sürmektedir (Burchill vd., 2005). Bu dinamik, savunma harcamalarının seçim dönemlerinde ekonomiyi canlandırmak veya belirli seçmenleri yatıştırmak için arttığı demokrasilerde sıklıkla görülür (Moon & Hyun, 1992). Kamu tercihi ve bürokratik siyasetin birleşimi, stratejik tehditler bu tür harcamaları haklı çıkarmasa bile savunma bütçelerinin neden genellikle yüksek kaldığını açıklamaya yardımcı olur (Väyrynen, 2023).

1.4.7. İttifak Teorisi ve Yük Paylaşımı

İttifak teorisi, askeri harcamaların kolektif güvenlik düzenlemeleri tarafından nasıl şekillendirildiğini araştırır. NATO gibi ittifaklar içinde üye devletler savunma yükünü paylaşırlar, ancak daha zengin ülkeler genellikle maliyetlerin orantısız bir kısmını üstlenirler. Bu durum, daha küçük ulusların savunma harcamalarına orantılı bir katkıda bulunmaksızın daha büyük müttefiklerin sağladığı korumaya güvenmeleri nedeniyle yük paylaşımı sorunlarına yol açmıştır (Zyla, 2015). Amerika Birleşik Devletleri defalarca Avrupalı müttefiklerine NATO'nun GSYİH'nin %2'si oranındaki savunma harcaması hedefini tutturmaları çağrısında bulunmuş, ancak Almanya da dahil olmak üzere pek çok ülke askeri bütçelerini artırmakta yavaş davranarak savunma maliyetlerinin adil dağılımındaki zorlukların altını çizmiştir (Heinen-Bogers, 2022).

1.4.8. Modernleşme Teorisi

Modernleşme teorisi, uluslar ekonomik ve teknolojik olarak geliştikçe askeri harcama stratejilerinin evrimini inceler. Bu çerçevede, gelişmekte olan ülkeler isyanlar gibi iç güvenlik sorunlarını ele almak için personel ağırlıklı ordulara odaklanma eğilimindeyken, daha gelişmiş ekonomiler siber yeteneklere, hassas silahlara ve araştırma ve geliştirmeye vurgu yaparak teknoloji yoğun kuvvetlere öncelik vermektedir (Lee, 2017). Örneğin Çin'in askeri modernizasyonu, ülkenin büyük bir konvansiyonel ordudan siber savaş ve hipersonik füzelere odaklanan daha küçük, teknolojik olarak gelişmiş bir güce geçmesiyle bu değişimi yansıtmaktadır (Tellis & Wills, 2005).

1.4.9. Siyasi İstikrar ve Rejim Tipi Teorileri

Askeri harcamalar ve siyasi istikrar arasındaki ilişki farklı rejim türlerine göre değişmektedir. Otoriter rejimler genellikle iç kontrolü sağlamak ve muhalefeti bastırmak için savunmaya büyük kaynaklar ayırırken, demokrasiler genellikle savunma bütçeleri üzerinde daha fazla inceleme ile karşı karşıya kalmakta ve kamuoyu genellikle sosyal refah harcamalarının artırılmasını istemektedir (Burchill vd., 2005). Örneğin Suudi Arabistan gibi ülkeler rejim güvenliğini sağlamak ve dış tehditlere karşı korunmak için yüksek düzeyde savunma harcaması yaparken, İsveç gibi demokrasiler savunma bütçelerini sıkı bir parlamento denetimine tabi tutarak askeri harcamaları sosyal önceliklerle dengelemektedir (Lee, 2021).

1.4.10. Hegemonik İstikrar Teorisi

Hegemonik istikrar teorisi, baskın güçlerin uluslararası düzeni korumak ve küresel güvenlik düzenlemelerinin istikrarını sağlamak için yüksek askeri harcamaları sürdürdüğünü savunur. Soğuk Savaş sonrası hegemon güç olan ABD, denizaşırı üslerini korumaktan terörle mücadele operasyonlarına katılmaya kadar küresel askeri taahhütlerini destekleyen eşsiz savunma harcamalarıyla bu teoriyi örneklendirmektedir (McDonald, 2009). ABD'nin askeri harcamaları, küresel güvenlik garantörü rolünü desteklemekte ve diğer devletlerin askeri harcama kalıplarını şekillendirmektedir (Väyrynen, 2023).

1.4.11. Kaynak Laneti Teorisi

Son olarak, kaynak laneti teorisi, kaynak zengini ülkelerin değerli kaynaklarını korumak ve kaynak zenginliğinden kaynaklanan çatışmalara karşı koymak için askeri güçlere orantısız bir şekilde harcama yapma eğiliminde olduğunu öne sürmektedir. Venezuela ve Angola gibi petrol zengini ülkeler, kısmen petrol çıkarma alanlarını dış ve iç tehditlerden koruma ihtiyacı nedeniyle bütçelerinin büyük bir kısmını savunmaya ayırmaktadır (Desta, 2009). Ancak askeri harcamalara olan bu bağımlılık, kaynakları diğer temel sektörlerden uzaklaştırarak kaynak lanetinin beraberinde getirdiği siyasi ve ekonomik zorlukları daha da kötüleştirebilir (Gallagher, 2012).

John Maynard Keynes, İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi'nde, özellikle kamu harcamalarının istihdamı ve ekonomik büyümeyi etkilemedeki rolünün anlaşılmasında ekonomik düşüncede devrim yaratan çığır açıcı bir bakış açısı sunmaktadır. Keynes, yüksek işsizlik ve düşük talep ile karakterize edilen ekonomik gerileme dönemlerinde, ekonominin tam potansiyelinin altında bir dengeye oturabileceğini savunmuştur. Bu gibi durumlarda, özel sektör talebi tek başına ekonomik büyümeyi canlandırmak ve işsizliği azaltmak için yetersiz kalabilir. Keynes, artan kamu harcamaları yoluyla aktif hükümet müdahalesinin bu açığı kapatmaya yardımcı olabileceğini öne sürmüştür. Hükümet ekonomiye para enjekte ederek toplam talebi artırabilir, bu da daha yüksek üretim seviyelerine ve dolayısıyla istihdam artışına yol açabilir. Günümüzde Keynesyen ekonomi olarak bilinen bu yaklaşım, hükümet harcamalarının özellikle durgunluk dönemlerinde ekonomik çıktı ve istihdam yaratma üzerinde doğrudan bir etkisi olduğunu öne sürmektedir. Keynes ayrıca, mali tedbirleri tamamlamak için faiz oranlarının ve para

politikasının yönetilmesinin önemini vurgulamış ve böylece ekonominin sürdürülebilir bir büyüme yolunda kalmasını sağlamıştır. Keynes'in fikirleri, ekonominin istikrara kavuşturulması ve uzun vadeli büyümenin desteklenmesi için proaktif hükümet müdahalesini savunan modern makroekonomik politikaların temelini atmıştır (Keynes, 1936).

Devlet harcamaları toplam talebin kritik bir bileşenidir ve devlet harcamalarını artırdığında toplam talebi artırarak özellikle kısa vadede daha yüksek çıktı ve istihdama yol açabilir. Bu etki özellikle işsizliğin yüksek olduğu ve ekonomide kapasite fazlası bulunduğu durgunluk dönemlerinde daha da belirginleşir. Buna ek olarak, kamu harcamaları, harcamalardaki ilk artışın toplam ekonomik çıktıda GSYİH'nin oransal bir artışa neden olduğu ve böylece işletmeleri daha fazla işçi çalıştırmaya teşvik ederek işsizliği azalttığı bir çarpan etkisine sahip olabilir. Bununla birlikte Mankiw, artan devlet borçlanmasının daha yüksek faiz oranlarına yol açabileceği, potansiyel olarak özel yatırımı azaltabileceği ve istihdam üzerindeki olumlu etkilerin bir kısmını dengeleyebileceği "dışlama" etkisine karşı da uyarıda bulunmaktadır. Kısa vadede, artan devlet harcamaları işsizliği azaltabilir, ancak gelecekte ekonomiyi ve istihdamı olumsuz etkileyebilecek potansiyel enflasyon veya artan borç seviyeleri gibi uzun vadeli sonuçları göz önünde bulundurmak önemlidir (Mankiw, 2021).

İşsizlik, kamu harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki karmaşık ilişki, makroekonomik teori ve politika formülasyonunda uzun zamandır odak noktası olmuştur. Bu literatür taraması, kamu harcamalarının hem işsizliği hem de ekonomik büyümeyi nasıl etkileyebileceğini açıklayan temel teorik çerçeveleri ve ampirik kanıtları incelemektedir.

İnceleme klasik, Keynesyen, neoklasik ve modern perspektifleri kapsamakta ve bu kritik ekonomik değişkenler arasındaki dinamik etkileşimlerin kapsamlı bir şekilde anlaşılmasını sağlamaktadır.

1.4.11.1. Klasik Ekonomi ve Devlet Harcamalarının Rolü

Kökleri Adam Smith (1776) ve David Ricardo'nun (1817) çalışmalarına dayanan klasik ekonomi teorisi, piyasaların kendi kendini düzenlediğini ve tam istihdamın bir ekonominin doğal durumu olduğunu öne sürer. Bu bakış açısına göre, işsizlik geçici bir olgudur ve hükümet müdahalesine gerek kalmadan ücret ve fiyatlardaki ayarlamalar

yoluyla kendi kendine çözülecektir. Klasik görüş, hükümet harcamalarındaki herhangi bir artışın ekonomide verimsizliklere ve çarpıklıklara yol açabileceği için hükümet harcamalarının asgari düzeyde olması gerektiğini öne sürer (Smith, 1776; Ricardo, 1817). Bu çerçevede, hükümet harcamaları genellikle "dışlama" etkisiyle ilişkilendirilir; artan kamu harcamaları finansal piyasalardan borçlanarak faiz oranlarını yükseltir. Faiz oranlarındaki bu artış özel yatırımları azaltarak ekonomik büyümeyi yavaşlatabilir (Barro, 1974). Klasik ekonomistler, uzun vadede ekonominin kendi kendine tam istihdama döneceğini ve bu nedenle devlet müdahalesinin sadece gereksiz değil, aynı zamanda potansiyel olarak zararlı olduğunu savunurlar (Say, 1821).

1.4.11.2. Keynesyen Ekonomi: Toplam Talebin Rolü

John Maynard Keynes'in İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Teorisi (1936) adlı kitabı, ekonomik düşüncede, özellikle de devlet harcamalarının rolü konusunda bir paradigma değişikliğine işaret etmiştir. Keynes, yüksek işsizlik ve düşük talep ile karakterize edilen ekonomik gerileme dönemlerinde, ekonominin tam potansiyelinin altında bir dengeye oturabileceğini savunmuştur. Keynes'e göre bu senaryo, toplam talebi canlandırmak ve işsizliği azaltmak için aktif hükümet müdahalesini haklı çıkarıyordu (Keynes, 1936).

Keynesyen ekonomi, hükümet harcamalarının ekonomi üzerinde bir çarpan etkisi yaratabileceğini, kamu harcamalarındaki ilk artışın toplam ekonomik çıktıda GSYİH oransal bir artışa yol açacağını öne sürer. Bu da işletmeleri artan mal ve hizmet talebini karşılamak için daha fazla işçi istihdam etmeye teşvik ederek işsizliği azaltabilir (Blinder & Solow, 1973). Keynesyen teori aynı zamanda konjonktür karşıtı mali politikaların önemini vurgulamakta, ekonomik gerileme dönemlerinde hükümet harcamalarının artırılmasını ve ekonomiyi istikrara kavuşturmak için patlama dönemlerinde harcamaların azaltılmasını savunmaktadır (Auerbach & Gorodnichenko, 2012).

1.4.11.3. Dışlama Etkisi: Neoklasik ve Monetarist Görüşler

Keynesyen iktisat devlet harcamalarının ekonomik büyümeyi teşvik etme ve işsizliği azaltmadaki olumlu rolünü vurgularken, neoklasik ve monetarist iktisatçılar bu tür politikaların potansiyel olumsuz etkileri konusunda endişelerini dile getirmişlerdir. Kökleri Robert Lucas ve diğerlerinin çalışmalarına dayanan neoklasik bakış açısı, devlet müdahalesinin özellikle dışlama etkisi yoluyla ekonomide çarpıklıklara yol açabileceğini

öne sürmektedir (Lucas, 1972). Bu görüşe göre, artan devlet harcamaları daha yüksek faiz oranlarına yol açabilir, bu da özel yatırımları azaltır ve ekonomik büyüme üzerindeki olumlu etkileri ortadan kaldırır (Barro, 1974).

Milton Friedman'ın başını çektiği Monetaristler, ekonomik dalgalanmaları yönetmede para politikasının maliye politikasından daha etkili olduğunu savunurlar. Hükümet harcamalarının, özellikle borçlanma yoluyla finanse edildiğinde, enflasyonist baskılara ve daha yüksek faiz oranlarına yol açabileceğini ve sonuçta ekonomik büyümeyi yavaşlatabileceğini iddia etmektedirler (Friedman, 1968). Dışlama etkisi üzerine yapılan ampirik çalışmalar karışık sonuçlar ortaya koymuştur; bazı araştırmalar ekonomik durgunluk dönemlerinde etkinin minimum düzeyde olduğunu öne sürerken, diğerleri kamu harcamalarının faydalarını dengeleme potansiyelini vurgulamaktadır (Ramey, 2011).

1.4.11.4. İçsel Büyüme Teorisi ve Hükümet Harcamaları

1980'lerde ve 1990'larda Paul Romer ve Robert Lucas gibi ekonomistler tarafından geliştirilen içsel büyüme teorisi, uzun vadeli ekonomik büyümenin sağlanmasında beşeri sermayenin, inovasyonun ve bilginin rolünü vurgulamaktadır (Romer, 1986; Lucas, 1988). Bu teori, hükümetin eğitim, araştırma ve geliştirme ve altyapı harcamalarının, inovasyon ve verimlilik artışına elverişli bir ortamı teşvik ederek ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyebileceğini öne sürmektedir.

İçsel büyüme teorisine göre, hükümet harcamaları beşeri sermaye stokunu artırarak ve ekonominin teknolojik yeteneklerini geliştirerek ekonominin uzun vadeli büyüme yörüngesi üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olabilir (Barro, 1990). Bu bakış açısı, özellikle pozitif dışsallıklar yaratan alanlarda stratejik devlet müdahalesinin sürdürülebilir ekonomik büyümeye yol açabileceğini öne sürerek klasik görüşle çelişmektedir (Aghion & Howitt, 1992).

1.4.11.5. Hükümet Harcamaları, İşsizlik ve Büyüme Üzerine Ampirik Kanıtlar

Hükümet harcamaları, işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki üzerine yapılan ampirik çalışmalar, bu etkileşimlerin karmaşıklığını yansıtan çok çeşitli bulgular sunmaktadır. Birçok çalışma, özellikle durgunluk dönemlerinde hükümet harcamalarının işsizliği azaltabileceği ve ekonomik büyümeyi canlandırabileceği yönündeki Keynesyen

görüşü desteklemektedir. Örneğin, 2008-2009 yıllarındaki Büyük Durgunluk sırasında mali teşviklerin etkisini inceleyen çalışmalar, devlet harcamalarının ekonomilerin istikrara kavuşturulmasında ve işsizlik oranlarının azaltılmasında önemli bir rol oynadığını ortaya koymuştur (Blanchard & Leigh, 2013).

Ancak diğer araştırmalar, kamu borcunun artması ve enflasyon riski gibi sürekli devlet harcamalarının potansiyel uzun vadeli maliyetlerine dikkat çekmektedir (Reinhart & Rogoff, 2010). Bu çalışmalar genellikle hükümet harcamalarının bileşiminin önemini vurgulamakta, altyapı, eğitim ve sağlık gibi üretken alanlara yapılan yatırımların, transferler veya sübvansiyonlara yapılan harcamalara kıyasla ekonomik büyüme üzerinde daha olumlu etkilere sahip olma eğiliminde olduğunu belirtmektedir (Aschauer, 1989).

Devlet harcamaları ve işsizlik arasındaki ilişki farklı ekonomik bağlamlarda da değişiklik göstermektedir. Gelişmekte olan ülkelerde, sosyal programlar ve altyapı için yapılan hükümet harcamalarının istihdam ve büyüme üzerinde önemli olumlu etkileri olabilirken, gelişmiş ekonomilerde bu etki mevcut ekonomik koşullara bağlı olarak daha sönük kalabilmektedir (Easterly & Rebelo, 1993).

1.4.11.6. Modern Perspektifler: Yeni Keynesyen Ekonomi ve Maliye Politikası

Klasik iktisadın unsurlarını Keynesyen çerçeveye dahil eden Yeni Keynesyen iktisat, hükümet harcamaları, işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin daha incelikli bir şekilde anlaşılmasını sağlar (Clarida, Galí, & Gertler, 1999). Bu düşünce ekolü, devlet müdahalesinin işsizliği azaltmada ve büyümeyi teşvik etmede neden etkili olabileceğini açıklamada fiyat yapışkanlığının ve piyasa kusurlarının önemini kabul etmektedir.

Yeni Keynesyenler, hükümet harcamalarının talep eksikliklerini gidererek ve durgunlukların süresini ve şiddetini azaltarak ekonomiyi istikrara kavuşturmaya yardımcı olabileceğini savunmaktadır. Bununla birlikte, aşırı borç birikimi risklerine ve maliye politikalarının ekonomik gerekçelerden ziyade siyasi motivasyonlu hale gelme potansiyeline karşı uyarıda bulunarak ihtiyatlı maliye politikası ihtiyacını da vurgulamaktadırlar (Galí, 2015).

Son yıllarda, hükümet harcamalarının rolüne ilişkin tartışmalar, özellikle 2008 finansal krizinin ardından, kemer sıkmaya karşı teşvik tartışmalarından daha da etkilenmiştir. Bazı politika yapıcılar kamu borcunu azaltmak için kemer sıkma önlemlerini savunurken, diğerleri ekonomik toparlanmayı desteklemek ve işsizliği azaltmak için sürekli hükümet

harcamalarının gerekli olduğunu savunmaktadır (Krugman, 2012). Hükümet harcamaları, işsizlik ve ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran kapsamlı çalışmalara rağmen, daha fazla araştırılması gereken bazı kritik boşluklar bulunmaktadır. Bu boşluklar teorik çerçevelerdeki, metodolojik yaklaşımlardaki ve bağlamsal uygulamalardaki sınırlamalardan kaynaklanmakta ve daha incelikli ve kapsamlı analizlere duyulan ihtiyacı vurgulamaktadır.

Kayda değer boşluklardan biri, iklim değişikliği, dijital dönüşüm ve küresel ekonomik şoklar gibi güncel ekonomik zorlukların mevcut teorik modellere sınırlı bir şekilde dahil edilmesidir. Keynesyen ve içsel büyüme teorileri, kamu harcamalarının ekonomik gerilemeleri ele almadaki ve uzun vadeli büyümeyi teşvik etmedeki önemini vurgularken, bu dinamiklerin acil modern sorunlardan nasıl etkilendiğini ele almakta genellikle başarısız olmaktadır. Örneğin, yeşil altyapı ve sürdürülebilir kalkınma için yapılan kamu harcamaları yeni bir ilgi alanıdır, ancak istihdam ve ekonomik büyüme üzerindeki etkileri geleneksel modellerde yeterince araştırılmamıştır. Bu gözetim, çevresel ve teknolojik boyutları mali politikalar tartışmasına entegre eden genişletilmiş bir çerçeve çağrısında bulunmaktadır.

"Dışlama" etkisine ilişkin ampirik kanıtlar karışık ve bağlama bağlı kalmakta, bu da etkili mali müdahaleler tasarlamayı amaçlayan politika yapıcılar için bir zorluk teşkil etmektedir. Neoklasik ve monetarist perspektifler devlet borçlanmasının özel yatırımlar üzerindeki potansiyel olumsuz etkilerine karşı uyarıda bulunurken, Keynesyen ve Yeni Keynesyen teoriler özellikle ekonomik durgunluk dönemlerinde bu endişeleri genellikle göz ardı etmektedir. Fikir birliği olmaması, kısa vadeli ve uzun vadeli etkilerin yanı sıra gelişmekte olan ve gelişmiş ekonomiler gibi farklı ekonomik bağlamlar arasındaki farklılıkları ayırt eden daha ayrıntılı analizlere duyulan ihtiyacın altını çizmektedir. Ayrıca, mevcut çalışmalar genellikle mali politikaların güvenilirliği ve kamu harcamalarının etkinliği gibi kurumsal faktörlerin dışlama olgusuna nasıl aracılık ettiğini göz ardı etmektedir.

Literatürdeki bir diğer boşluk, hükümet harcamalarının bileşimi ve bunun işsizlik ve ekonomik büyüme üzerindeki farklı etkileriyle ilgilidir. Altyapı, eğitim ve araştırmaya yapılan yatırımların uzun vadede daha önemli faydalar sağladığı yaygın olarak kabul edilmekle birlikte, bu etkileri çeşitli sektörler arasında ölçen ayrıntılı karşılaştırmalı analizler bulunmamaktadır. Ayrıca, kısa vadeli ekonomik istikrar ile uzun vadeli büyüme

hedefleri arasındaki potansiyel ödünleşimler iyi araştırılmamış ve politika yapıcılara harcama dağılımını optimize etme konusunda sınırlı rehberlik bırakılmıştır.

Mevcut çalışmaların çoğu gelişmiş ekonomilere odaklanırken, gelişmekte olan ülkelerdeki hükümet harcamalarına ilişkin benzersiz zorlukları ve fırsatları inceleyen nispeten az sayıda çalışma bulunmaktadır. Bu bağlamlarda, zayıf kurumsal çerçeveler, sınırlı mali alan ve dış borç kısıtlamaları gibi faktörler hükümet harcamalarının etkinliğini önemli ölçüde etkileyebilir. Ayrıca, birçok gelişmekte olan ekonomide istihdamın büyük bir bölümünü oluşturan kayıt dışı sektörlerin rolü, işsizlik ve ekonomik büyüme analizlerinde genellikle ihmal edilmektedir. Bu eksikliklerin giderilmesi, gelişmekte olan ekonomilerin yapısal ve kurumsal özelliklerini dikkate alan özel yaklaşımlar gerektirmektedir.

Geleneksel ve Yeni Keynesyen perspektifler söylemde baskın olsa da davranışsal ekonomi ve karmaşıklık teorisi gibi yeni ortaya çıkan makroekonomik paradigmlar, hükümet harcamalarının etkilerinin analizinde yeterince kullanılmamaktadır. Bu yaklaşımlar, ekonomik sonuçları şekillendirmede sınırlı rasyonalite, ağ etkileri ve sistemik risklerin rolüne ilişkin değerli içgörüler sunmaktadır. Örneğin, mali politikalara davranışsal tepkilerin dahil edilmesi, özellikle yüksek belirsizlik ve değişken ekonomik koşullar bağlamında, bunların etkinliğinin daha doğru bir şekilde değerlendirilmesini sağlayabilir.

Son olarak, özellikle artan kamu borcu seviyeleri ve demografik değişimler ışığında, hükümet harcamalarının uzun vadeli sürdürülebilirliğinin araştırılmasında kayda değer bir boşluk bulunmaktadır. Mali teşviklerin işsizliği azaltmadaki kısa vadeli faydaları iyi belgelenmiş olsa da enflasyon, azalan mali esneklik ve nesiller arası eşitsizlikler gibi uzun süreli mali genişleme ile ilişkili potansiyel riskler yeterince araştırılmamıştır. Ayrıca, sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasında para ve maliye politikaları arasındaki etkileşim daha fazla dikkat gerektiren kritik bir alandır.

2. BÖLÜM: SAVUNMA MALİYETLERİNİN PAYLAŞIMINDA İTTİFAK KATKISI VE NATO

Savunma maliyetlerinin paylaşımı, askeri ittifaklarda veya ortak güvenliğin sağlandığı yapılarda üye ülkelerin savunma harcamalarını nasıl üstlendiği ile ilgili bir kavramlar bütünüdür. Uluslararası güvenlik iş birliklerinde, özellikle askeri ittifaklarda savunma maliyetlerinin adil bir şekilde paylaşılması önemli bir konudur. Maliyet paylaşımı sadece finansal bir mesele değil; aynı zamanda ittifak içerisindeki siyasi, stratejik ve jeopolitik farklılıkları da kapsar. NATO (North Atlantic Treaty Organization – Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü), bu alandaki en kapsamlı örneklerden biridir. Bu bağlamda ilerleyen bölümde Türkiye'nin NATO ile ilişkisinin savunma harcamaları üzerindeki etkisine, detaylı bir şekilde değinilmiştir.

Bu bölümde ise NATO ülkelerinin bu zorluklarla nasıl başa çıktıkları, savunma harcamalarına yaklaşımları ve bunun ittifakın askeri hazırlığı ve küresel güvenlik üzerindeki etkileri incelenecektir.

2.1. NATO'da Arka Plan ve Amaç

1949'da on iki kurucu üye ile kurulan NATO Soğuk Savaş sırasında Sovyetler Birliği'nin genişleyen askeri tehdidine karşı kolektif savunma sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. Kuruluş anlaşması, Washington Antlaşması'nın 5. Maddesi uyarınca bir üyeye yapılan saldırının tüm üyelere yapılmış sayılacağı karşılıklı savunma ilkesini ifade etmiştir. Başlangıçta Sovyet saldırganlığına karşı koymaya odaklanan NATO'nun misyonu, terörizm, siber saldırılar ve hibrid savaşın giderek daha sofistike biçimleri gibi devlet dışı tehditlerin yükselişi de dahil olmak üzere güvenlik dinamiklerindeki küresel değişimleri yansıtacak şekilde gelişmiştir.

Soğuk Savaş sonrasında NATO, Doğu Avrupa'dan ve eski Sovyet bloğundan yeni üye ülkeleri de dâhil ederek kapsamını genişletmiş ve küresel çapta daha geniş bir barışı koruma ve istikrarı sağlama çabalarına girişmiştir. NATO ayrıca misyonunu terörle mücadele, afet yardımı ve yeni ortaya çıkan siber ve hibrid tehditlere karşı savunmayı da içerecek şekilde değiştirmiştir. Böylece NATO'nun gelişen amacı artık savunmanın ötesine geçerek örgütü kriz yönetimi, iş birliğine dayalı güvenlik ve küresel yönetim alanlarında kilit bir oyuncu olarak konumlandırmaktadır.

Askeri harcamalar NATO'nun stratejik çerçevesinin temel bir bileşeni olmaya devam etmekte ve üye devletlerin ittifakın kolektif savunma hedefleriyle orantılı askeri yeteneklere sahip olmalarını sağlamaktadır NATO ülkelerindeki askeri harcamaların niteliği bir dizi ekonomik, siyasi ve güvenlik faktörü tarafından şekillendirilmektedir. Üye devletler, özellikle Avrupa'da, kemer sıkma ve ekonomik kısıtlamalar gibi baskılarla karşı karşıyadırlar ve bu da savunma harcamalarının iç ihtiyaçlarla nasıl dengeleneceği sorusunu gündeme getirmektedir.

2.2. NATO'nun Küresel Güvenlikteki Rolü

NATO'nun küresel güvenlikteki rolü, kuruluşundan bu yana küresel tehditlerin dinamik ve değişen doğasına uyum sağlayarak önemli ölçüde genişlemiştir. NATO'nun temel misyonu olan kolektif savunma değişmemiş olsa da ittifakın rolü artık kriz yönetimi, iş birliğine dayalı güvenlik ve barışın inşası gibi daha geniş bir faaliyet yelpazesini kapsamaktadır.

2.2.1. Caydırıcı Bir Güç Olarak Kolektif Savunma

Kolektif savunma ilkesi, NATO'nun küresel güvenlikteki rolünün temelini oluşturmaktadır. Karşılıklı savunmaya olan bu bağlılık NATO üyelerine potansiyel düşmanlara karşı önemli bir caydırıcılık sağlamakta ve bir üyeye yapılan saldırının birleşik bir yanıtı tetiklemesini temin etmektedir. NATO'nun caydırıcılık kabiliyeti artık konvansiyonel askeri tehditlerin ötesine geçerek siber saldırıları, terörizmi ve kitle imha silahlarından (KİS) kaynaklanan tehditleri de kapsamaktadır.

Örneğin, NATO'nun Doğu Avrupa'daki füze savunma sistemlerinin stratejik kullanımı, ittifakın devlet dışı aktörlerden ve KİS kapasitesine sahip düşman devletlerden gelen tehditlere karşı koyma çabalarının bir parçasıdır.

2.2.2. Küresel Barışı Koruma ve Çatışma Çözümü

NATO'nun küresel güvenlikteki rolü bölgesel çatışmalara müdahaleyi de içerir. İttifak Balkanlar (örneğin Bosna ve Kosova), Afganistan ve Libya'da barışı koruma operasyonlarında ve çatışma bölgelerinde insani yardım sağlamada etkili olmuştur. NATO'nun Uluslararası Güvenlik Yardım Gücü'ne (ISAF) liderlik ettiği Afganistan'daki rolü (2001-2014) terörizmle mücadelede ve ülkenin güvenlik altyapısının yeniden

inşasında çok önemliydi. Bununla birlikte, NATO müdahalelerinin etkinliği ve ahlakiliği, özellikle ittifakın Libya iç savaşına katılımı ve Afganistan'da sürdürülebilir barışı sağlamadaki başarısızlığı mercek altına alınmıştır.

2.2.3. Zorluklar ve Eleştiriler

Başarılarına rağmen NATO'nun müdahaleleri tartışmasız olmamıştır. Eleştirmenler, 2011'de Libya'ya müdahalesinde görüldüğü gibi, NATO'nun askeri müdahalelerinin genellikle asıl görev alanının ötesine geçtiğini savunmaktadır

Ayrıca, ittifakın terörle mücadele ve siber savunma gibi küresel güvenlik konularına giderek daha fazla odaklanması, kaynakları ve stratejik yönü hakkında tartışmalara yol açmıştır. NATO askeri yeteneklerini diplomatik angajmanla dengelemeli ve eylemlerinin uluslararası hukuk ve Birleşmiş Milletler (BM) Şartı ile uyumlu olmasını sağlamalıdır.

2.2.4. Ortaya Çıkan Küresel Güvenlik Tehditleri

Son yıllarda NATO'nun stratejik manzarası yeni küresel tehditlerle yeniden şekillenmiştir. Rusya'nın 2014'te Kırım'ı ilhakı ve Ukrayna'da devam eden çatışmalarla vurgulanan askeri bir güç olarak yeniden canlanması NATO'nun Avrupa'da kolektif savunmaya yeniden odaklanmasına neden oldu. Benzer şekilde, Çin'in genişleyen jeopolitik etkisi ve Hint-Pasifik bölgesinde artan iddiası NATO'yu yeni stratejik hizalanmaları düşünmeye sevk etmiştir. Ayrıca iklim değişikliği, siber saldırılar ve biyogüvenlik sorunları gibi geleneksel olmayan tehditler de giderek daha önemli hale gelmektedir.

2.2.5. Askeri Harcamalar ve Stratejik Tepkiler

Değişen ve gelişen güvenlik ortamı NATO içindeki askeri harcamaları doğrudan etkilemektedir. NATO üyeleri özellikle Rusya'dan ve siber savaştan kaynaklanan yeni zorluklara yanıt verdikçe, modernize edilmiş askeri yeteneklere duyulan ihtiyaç çok önemli hale gelmektedir. Siber savunma, füze savunması ve insansız sistemlere yapılan yüksek teknoloji yatırımları bir öncelik haline gelmekte ve özellikle Avrupalı üyeler için savunma bütçelerinde önemli artışlar gerektirmektedir

2.3. NATO Ülkelerindeki Askeri Harcama Eğilimlerine Genel Bakış

NATO ülkelerindeki askeri harcama eğilimleri siyasi, ekonomik ve güvenlik faktörlerinden etkilenerek önemli ölçüde dalgalanmıştır.

2.3.1. Soğuk Savaş Dönemi: Silahlanma Yarışı

Soğuk Savaş sırasında NATO ülkelerinin, özellikle de ABD'nin askeri harcamaları büyük ölçüde Sovyetler Birliği'ne karşı teknolojik üstünlük sağlama ihtiyacından kaynaklanmıştır. Silahlanma yarışı konvansiyonel ve nükleer silahlara büyük yatırımlar yapılmasına yol açmıştır. NATO'nun savunma bütçesine en büyük katkıyı yapan ülke olan ABD, Soğuk Savaş döneminde zirveye ulaşan yüksek düzeydeki askeri harcamalarını sürdürmüştür.

2.3.2. Soğuk Savaş Sonrası: Harcamalarda Azalma

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra, özellikle Avrupa'daki NATO üyeleri, Rusya'dan algılanan tehdit azaldıkça askeri bütçelerini azaltmışlardır. Ancak bu dönemde NATO modernizasyon çabalarına odaklanmış, geleneksel savaştan terörizm ve bölgesel istikrarsızlık gibi yeni ortaya çıkan güvenlik sorunlarına yönelmiştir. 11 Eylül saldırıları ve ardından gelen teröre karşı küresel savaş NATO'nun kaynaklarını yeniden tahsis etmesine yol açmış, Afganistan ve Balkanlar'da terörle mücadele ve barışı koruma misyonlarına ağırlık vermiştir.

2.3.3. Kemer Sıkma Politikaları ve Ekonomik Kısıtlamalar

2008'deki küresel mali kriz birçok NATO ülkesinde, özellikle de Avrupa'da kemer sıkma önlemlerine yol açtı. Birleşik Krallık, Almanya ve Fransa gibi ülkeler bütçe kısıtlamalarıyla karşı karşıya kalarak savunma bütçelerinde kesintiye gitmişlerdir.

Bu kesintilere rağmen ABD, NATO içindeki askeri harcamalara öncülük etmeye devam etti. Baltık ülkeleri gibi bazı Avrupa ülkeleri, Rusya'nın yeniden canlanan askeri faaliyetlerine karşılık olarak askeri harcamalarını artırmaya başladı.

2.3.4. NATO'nun %2 GSYİH Savunma Harcaması Hedefi

2014'te Galler'de yapılan NATO zirvesinde NATO üyelerinin GSYİH'lerinin en az %2'sini savunmaya ayırma taahhüdü yeniden teyit edildi. Bu taahhüt, Rusya'nın

Ukrayna'daki saldırganlığına ilişkin endişelerden kaynaklanmış ve ABD Başkanı Donald Trump'ın liderliğinde, ABD'nin askeri desteğinin devam etmesi için bir koşul olarak yoğun bir şekilde vurgulanmıştır.

2.3.5. 2022 Ukrayna Savaşı ve Yenilenen Harcamalar

Rusya'nın 2022 yılında Ukrayna'yı işgali NATO'nun askeri harcama eğilimleri açısından bir dönüm noktası olmuştur. Artan tehdit karşısında, özellikle Doğu Avrupa'daki birçok NATO ülkesi savunma harcamalarını önemli ölçüde artırdı. Örneğin, Polonya ve Baltık Devletleri modernizasyon ve kuvvet hazırlığına yatırım yaparak GSYİH hedefinin %2'sini sürekli olarak aşmışlardır. Buna karşılık, Almanya ve Fransa gibi NATO'nun daha büyük üyeleri %2'lik hedefi tutturma konusunda kendi içlerinde tartışmalar yaşamışlar, ancak Rusya tehdidi karşısında savunma bütçelerini arttırmak zorunda kalmışlardır

2.3.6. Teknolojik Yatırımlardaki Eğilimler

Küresel güvenlik ortamı gelişmeye devam ettikçe siber savunma, yapay zekâ ve otonom sistemler gibi ileri teknolojilere verilen önem de artmaktadır. Bu teknolojiler önemli yatırımlar gerektirmekte ve bu da NATO ülkelerinde askeri harcama önceliklerinin yeniden belirlenmesine yol açmaktadır. Örneğin, NATO'nun siber güvenlik konusuna stratejik olarak odaklanması, özellikle siber saldırıların artan sıklığı ve karmaşıklığı ışığında, siber savunma altyapısına, personeline ve eğitimine önemli yatırımlar yapılmasına yol açmıştır.

2.3.7. NATO ve Askeri Harcamalara Tarihsel Bakış

2.3.7.1. Kuruluşu ve Erken Savunma Taahhütleri

NATO ya da Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü, 4 Nisan 1949 tarihinde, öncelikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında Sovyetler Birliği'nin yarattığı artan tehdide karşı koymayı amaçlayan bir kolektif savunma ittifakı olarak kurulmuştur. İttifakın temel ilkeleri, karşılıklı savunma ve demokratik değerlerin korunmasını vurgulayan Kuzey Atlantik Antlaşması'nda ortaya konmuştur. İlk savunma harcamaları politikaları büyük ölçüde savaşın yıkımından sonra Avrupa'yı yeniden inşa etme ve Sovyet yayılmasına karşı inandırıcı bir caydırıcılık sağlama ihtiyacı tarafından şekillendirilmiştir (Heinen-Bogers, 2022).

Başlangıçta NATO üyeleri, katkıları ülkelere göre değişmekle birlikte, önemli savunma harcamaları yapmayı taahhüt etmişlerdir. İttifakın baskın askeri gücü olan ABD, NATO'nun savunma yükünün büyük bir kısmını üstlenirken, Avrupalı üyeler de büyük ölçüde Amerikan askeri desteğine bel bağlamıştır. Askeri kaynakların bu asimetrik dağılımı, NATO'nun evriminin merkezinde yer alan bir tema olan yük paylaşımının adilliği konusunda süregelen tartışmalara yol açmıştır (Zyla, 2015)

2.3.7.2. Erken Dönem Katkıları ve Kolektif Savunma Hedeflerinin Oluşturulması

NATO'nun varlığının ilk yıllarında, askeri harcamalar öncelikle Batı Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı sırasında zayıflamış olan savunma yeteneklerini yeniden inşa etmeye odaklanmıştır. NATO'nun kolektif savunma hedefi, NATO Antlaşması'nın 5. Maddesinde yer alan ve bir üyeye karşı yapılan saldırının tüm üyelere karşı yapılmış sayılacağını belirten ilkeye dayanıyordu. Bu kolektif savunma fikri, daha küçük veya askeri açıdan daha az yetenekli olsalar bile tüm üyelerin ittifakın genel askeri hazırlığına katkıda bulunmasını gerektiriyordu (Dall'Agnol, 2023).

1950'ler ve 1960'larda hem ABD hem de Avrupalı müttefiklerin önemli katkıları olmuş ve NATO, Sovyet bloğuna karşı Batı birliğinin güçlü bir sembolü haline gelmiştir. Soğuk Savaş dönemi NATO'nun savunma harcamalarının en yüksek olduğu dönem olmuştur, zira ittifak ülkeleri Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile sürekli bir silahlanma yarışı için ekonomilerini seferber etmişlerdir (Väyrynen, 2023).

2.3.7.3. Soğuk Savaş Dönemi Askeri Harcamaları

Soğuk Savaş dönemine NATO içindeki askeri harcamaları önemli ölçüde etkileyen bir silahlanma yarışı damgasını vurmuştur. Amerika Birleşik Devletleri ve Sovyetler Birliği arasındaki küresel çatışma yoğunlaştıkça, NATO ülkeleri askeri donanım ve savunma altyapısına büyük yatırımlar yaptılar. Amaç sadece Sovyet saldırganlığını caydırmak değil, aynı zamanda sürekli tırmanan teknolojik yarışta, özellikle de nükleer silahlarda stratejik üstünlüğü korumaktı (Green, 2020) Bu dönemde NATO içindeki askeri harcamalar katlanarak artmış hem ABD hem de Avrupalı üyeler Sovyet yayılması tehdidine karşı savunma bütçelerini artırmışlardır (Roberts, 2020).

Bu yüksek askeri harcamaların ekonomik sonuçları kayda değer olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri geniş ekonomik kaynakları sayesinde yükün büyük bir kısmını

omuzlayabilse de birçok Avrupalı NATO üyesi önemli mali baskılarla karşı karşıya kalmıştır. Bu dengesizlik, NATO'nun zirve toplantılarında çok tartışılan bir konu olan askeri maliyetlerin dağılımı konusunda ittifak içinde gerginliklere yol açtı (Burchill ve diğerleri, 2005). Dahası, silahlanma yarışı sadece bir askeri harcama faktörü olmayıp, NATO ülkelerinin hem Doğu hem de Batı bloklarıyla ekonomik ilişkileri de dahil olmak üzere dış politikalarını etkilediğinden daha geniş ekonomik ve siyasi yansımaları da olmuştur (McDonald, 2009).

2.3.7.4. Soğuk Savaş Sonrası Savunma Harcamaları: Adaptasyonlar ve Geçişler

1991'de Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte küresel güvenlik ortamı dramatik bir şekilde değişti. Sovyetler Birliği'nin dağılması ve ardından geleneksel askeri tehditlerin azalması birçok NATO üyesini savunma önceliklerini yeniden değerlendirmeye sevk etti. Özellikle Avrupa'daki askeri harcamalar, Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan yakın tehdidin ortadan kalkmasıyla birlikte azalmaya başladı. Soğuk Savaş sonrası bu yeni dönemde NATO'nun odak noktası geleneksel askeri tehditlerden barışı koruma misyonlarına, insani müdahalelere ve terörle mücadele çabalarına kaymıştır (Desta, 2009).

1990'lar ve 2000'lerin başlarında NATO'nun rolü evrim geçirmiş ve ittifakın kolektif savunma stratejisi, bölgesel çatışmalar, devlet dışı aktörlerin yükselişi ve kitle imha silahlarının yayılması gibi yeni güvenlik sorunlarıyla kademeli olarak desteklenmiştir (Alexander, 2013). Bu yeni tehditler savunma harcamaları önceliklerinin değişmesini gerektirmiş, geleneksel ağır zırh ve nükleer caydırıcılık yerine hızlı konuşlanan kuvvetler, istihbarat ve karşı ayaklanma yetenekleri vurgulanmıştır. Bu dönemde GSYİH'nin yüzdesi olarak askeri harcamalar azalırken, toplam savunma bütçeleri, özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nde önemli olmaya devam etmiştir (Jackson, 2006).

2.3.7.5. NATO'nun Savunma Stratejisindeki Değişimler

NATO yeni stratejik ortama uyum sağlarken, savunma harcamalarını etkileyen iç yapısal değişiklikler de geçirmiştir. 1999 Stratejik Konsepti NATO'nun savunma stratejisinde bir dönüm noktası olmuş, ittifak Sovyetler Birliği ile geleneksel askeri çatışmanın ötesindeki tehditleri ele alma ihtiyacını kabul etmiştir. Bu belge kriz yönetiminin, iş birliğine dayalı güvenliğin ve eski düşmanlarla ortaklıkların geliştirilmesinin önemini vurgulamıştır

(Tomašič, 2019). Bu değişimlere rağmen NATO, savunma harcamaları ve üyeleri arasında yük paylaşımı ile ilgili zorluklarla karşılaşmaya devam etti. Bazı Avrupa ülkeleri askeri harcamalarını azaltırken, ABD'nin sağladığı güvenlik şemsiyesinden yararlanmaya devam ettiler. Sonuç olarak, özellikle 2000'li yıllarda NATO eski Varşova Paktı ülkelerini de kapsayacak şekilde genişledikçe, savunma maliyetlerinin daha adil bir şekilde dağıtılmasına yönelik çağrılar daha belirgin hale gelmiştir (Kernic, 2023).

Buna karşılık NATO, üye ülkeler arasında askeri hazırlığı ve birlikte çalışabilirliği artırmayı amaçlayan çeşitli reformlar başlattı, ancak bu reformların ekonomik yükü her zaman eşit olarak paylaşılmadı. İttifakın Afganistan ve Libya gibi operasyonlara artan katılımı da operasyonel maliyetlerin yükselmesine yol açmış ve üyeler bu yeni zorlukların üstesinden gelmek için askeri harcamaların ne ölçüde artırılması gerektiğini tartışmaya devam etmişlerdir (Firat, 2022).

2.3.8. NATO'da Askeri Harcamaların Ekonomisi

2.3.8.1. Askeri Harcamaların Ekonomik Belirleyicileri

Ekonomik büyüme ve askeri harcamalar arasındaki ilişki, özellikle NATO üyesi ülkeler bağlamında, önemli bir akademik ilgi konusu olmuştur. Askeri harcamalar genellikle bir ülkenin mali sağlığını ve önceliklerini yansıttığından, ekonomik büyümenin savunma harcamalarını nasıl etkilediği önemli bir husustur. Özün ve Erbaykal (2011) NATO ülkelerinde savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmış ve daha yüksek ekonomik büyümenin daha yüksek savunma harcamaları ile ilişkili olma eğiliminde olduğunu göstermiştir. Bu durum özellikle dış tehditler nedeniyle askeri hazırlığa öncelik verilen ve ekonomik kapasitenin artan savunma tahsisatlarına izin verdiği ekonomilerde belirgindir. Buna karşılık, ekonomik gerileme dönemlerinde NATO üyeleri savunma bütçelerini kısıtlama yönünde baskılarla karşılaşabilir ve bu da ulusal güvenlik gereksinimleri ile mali sınırlamalar arasında gerilimlere yol açabilir.

Ayrıca, kamu maliyesi mülahazalarının savunma bütçeleri üzerinde yarattığı kısıtlamalar, kaynakların askeri harcamalara tahsisini anlamak açısından kritik önem taşımaktadır. George ve Sandler (2018) NATO ülkeleri arasında savunma talebinin şekillenmesinde mekânsal ekonomik faktörlerin önemini vurgulamaktadır. Çalışmaları, ekonomik olarak müreffeh ülkelerde askeri harcamaların bütçe kısıtlamaları tarafından daha az kısıtlanma eğiliminde olduğunu, zayıf ekonomilerde ise bu tür kısıtlamaların ulusal güvenlik

talepleri yüksek olsa bile askeri harcamaları sınırlandırmaya yönelik stratejik kararlara yol açabileceğini göstermektedir. Bu dinamik, mali sorumluluğun bazen ulusal güvenlik zorunluluklarıyla çelişebildiği, ekonomik büyümeyi savunma öncelikleriyle dengelemenin daha geniş çaplı zorluğunu yansıtmaktadır.

2.3.9. Harcamaları Etkileyen Siyasi ve Sosyal Faktörler

Siyasi ideolojiler ve seçim döngüleri NATO içindeki askeri bütçelerin şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Odehnal ve Neubauer'in (2020) belirttiği gibi, savunma harcamaları kararları sadece ekonomik faktörler tarafından yönlendirilmemekte, aynı zamanda siyasi ortamdan da önemli ölçüde etkilenmektedir. Ulusal güvenliğe muhafazakâr ve liberal yaklaşımlar gibi siyasi ideolojiler askeri yatırımların kapsamını belirleyebilir. Örneğin muhafazakâr hükümetler ulusal güvenliği güçlendirmenin bir aracı olarak savunma harcamalarına öncelik verebilirken, daha ilerici yönetimler sosyal refah programları lehine askeri harcamaları azaltmaya çalışabilir. Buna ek olarak, seçim dönemleri genellikle savunma harcamaları kararlarının askeri-endüstriyel kompleks ve savunma müteahhitleri de dahil olmak üzere kilit seçmenlerin desteğini almayı amaçlayan siyasi mülahazalardan etkilenmesine neden olur.

Savunma harcamaları ve ulusal güvenliğe ilişkin kamuoyu algıları da askeri harcamaları önemli ölçüde etkilemektedir. Fay (2021), genellikle tehdit algıları ve ulusal güvenlik ihtiyaçları ile şekillenen savunma harcamalarına yönelik kamuoyu duyarlılığının karar alma sürecini nasıl etkileyebileceğini araştırmaktadır. Bir çatışma veya algılanan askeri tehdit gibi ulusal güvenlik kaygılarının arttığı zamanlarda kamuoyu savunma bütçelerinin artırılmasını güçlü bir şekilde destekleyebilir. Buna karşılık, barış zamanında veya ekonomik kemer sıkma dönemlerinde, özellikle de vatandaşlar askeri yatırımların sağlık veya eğitim gibi diğer yerel önceliklere kıyasla daha az acil olduğunu düşünüyorlarsa, kamuoyu savunma harcamalarının azaltılması yönünde eğilim gösterebilir. Bu nedenle, NATO üyesi devletler savunma harcamalarının siyasi açıdan uygulanabilir ve ulusal güvenlik gereksinimleriyle uyumlu kalmasını sağlamak için kamuoyunu dikkatle yönlendirmelidir.

2.3.9.1. Küresel Tehditler ve Ulusal Öncelikler

Küresel tehditlerin doğası ve bu tehditlere ilişkin değişen algılar NATO içindeki askeri harcama öncelikleri üzerinde derin bir etkiye sahiptir. Béraud-Sudreau ve Giegerich (2023) güvenlik tehditlerinin değişen doğasını ve NATO üyesi devletlerin savunma taleplerini yeni jeopolitik gerçeklere göre nasıl ayarladıklarını vurgulamaktadır. Özellikle devlet dışı aktörlerin, siber tehditlerin ve bölgesel çatışmaların yükselişi geleneksel savunma duruşlarını değiştirmiş ve NATO ülkelerini askeri yeteneklerini ve kaynak tahsislerini yeniden değerlendirmeye sevk etmiştir. Gelişen bu tehditlere cevap verebilmek için savunma altyapısını modernize etme ihtiyacı siber savunma, istihbarat toplama ve terörle mücadele çabaları gibi alanlarda harcamaların artmasına yol açmıştır. Önceliklerdeki bu değişimler NATO üyelerinin geleneksel askeri harcamalar ile yeni tehditlere karşı yeni teknolojilere ve yeteneklere yapılan yatırımları dengelemelerini gerektirmektedir.

NATO'nun içinde faaliyet gösterdiği jeopolitik bağlam, özellikle Rusya'nın Ukrayna'yı işgali gibi son olaylar ışığında, önemli değişikliklere uğramıştır. Dorn, Potrafke ve Schlepper (2023) Rusya'nın saldırganlığının NATO savunma harcamaları üzerindeki etkilerini incelemekte ve işgalin ittifak içinde savunma yeteneklerinin büyük ölçüde yeniden değerlendirilmesine yol açtığını belirtmektedir. Daha önce savunma harcamalarına daha az odaklanmış olan ülkeler, Rusya'dan gelen yenilenen tehdide karşılık olarak askeri bütçelerini önemli ölçüde artırmışlardır. Savunma harcamalarındaki bu artış hem NATO'nun kolektif savunma pozisyonunu güçlendirmeye yönelik acil bir arzuyu hem de değişen güvenlik ortamı karşısında savunmanın daha yüksek bir öncelik haline geldiği ulusal önceliklerdeki daha geniş bir değişimi yansıtmaktadır. Böylece NATO'nun stratejik hedefleri, Doğu Avrupa'daki üye devletlerin güvenliğini sağlamaya ve potansiyel düşmanlara karşı caydırıcılık yeteneklerini güçlendirmeye vurgu yapacak şekilde değişmiştir.

NATO'da askeri harcamaların ekonomisi ekonomik, siyasi ve sosyal faktörlerin karmaşık bir etkileşimi ile şekillenmektedir. Ekonomik büyüme ve savunma harcamaları arasındaki ilişki mali kapasitenin askeri bütçeleri nasıl etkileyebileceğini gösterirken, siyasi ideolojiler ve seçim döngüleri savunma karar alma sürecine daha fazla karmaşıklık katmaktadır. Buna ek olarak, değişen küresel güvenlik ortamı, özellikle de Rusya gibi devlet aktörlerinden gelen tehditlerin yeniden canlanması, NATO üyelerini savunma

önceliklerini yeniden gözden geçirmeye ve askeri harcamalara daha fazla kaynak ayırmaya sevk etmiştir. NATO bu zorlukların üstesinden gelmeye devam ettikçe, ekonomik kısıtlamalar, siyasi mülahazalar ve güvenlik zorunlulukları arasındaki denge ittifak içinde savunma politikasının kilit bir unsuru olmaya devam edecektir.

2.4. NATO Üyelerinin Savunma Harcamalarındaki Örüntüler ve Eşitsizlikler

2.4.1. NATO'nun Savunma Bütçesine Önemli Katkıda Bulunanlar

Kolektif bir güvenlik örgütü olan NATO, üyelerinin çıkarlarını ve güvenliğini koruma misyonunu yerine getirmek için büyük ölçüde üye devletlerin savunma katkılarına dayanır. NATO'nun en büyük ve en güçlü üyesi olan Amerika Birleşik Devletleri, tarihsel olarak ittifakın savunma bütçesine en fazla katkıda bulunan ülke olmuştur. Richter (2016) ABD'nin NATO'nun savunma harcamalarına katkısının orantısız derecede büyük olduğunu ve ittifakın genel bütçesinin önemli bir bölümünü temsil ettiğini savunmaktadır. Bu hakimiyet ABD'nin ekonomik ve askeri yeteneklerinin yanı sıra NATO'nun stratejik yöneliminde baş aktör olmasından kaynaklanmaktadır. ABD, küresel askeri taahhütlerini ve güvenlik çıkarlarını yansıtacak şekilde, diğer NATO üyelerine kıyasla savunma harcamalarına ayırdığı GSYİH yüzdesini sürekli olarak daha yüksek tutmuştur.

ABD'nin NATO'ya katkıları sadece mali değildir; ittifakın operasyonları için hayati önem taşıyan askeri personel, altyapı ve yetenekleri de kapsar. Buna ileri konuşlandırılmış birlikler, Avrupa'daki üsler ve ortak askeri tatbikatlara katılım da dahildir. Sonuç olarak ABD NATO'nun savunma önceliklerini şekillendirebilmiş ve stratejik çıkarlarının ittifakın gündeminin ön sıralarında yer almasını sağlayabilmiştir. Ancak ABD'ye olan bu aşırı bağımlılık NATO'nun savunma bütçesinin hakkaniyeti ve sürdürülebilirliği ile diğer üye ülkelerin ittifakın hedeflerine katkıda bulunma sorumlulukları hakkında önemli soruları gündeme getirmektedir.

ABD, NATO'nun savunma bütçesine en büyük katkıyı yapan ülke olmakla birlikte, Avrupalı NATO üyeleri farklı düzeylerde katkılarda bulunmuş, bazı ülkeler diğerlerine kıyasla savunmaya önemli ölçüde daha fazla harcama yapmıştır. Dorn (2024) Avrupa'daki NATO ülkelerinin askeri harcama kalıplarını inceleyerek harcama düzeylerindeki çeşitliliği ve bunun NATO'nun kolektif savunma kabiliyetleri üzerindeki etkilerini vurgulamaktadır. Birleşik Krallık, Fransa ve Almanya gibi ülkeler tarihsel olarak Avrupa'da en yüksek harcama yapan ülkeler arasında yer almış ve NATO'nun GSYİH'nin

%2'si olan savunma harcaması hedefini sıklıkla karşılamış veya aşmışlardır. Ancak, özellikle Güney ve Doğu Avrupa'daki birçok Avrupalı NATO üyesi ekonomik kısıtlamalar, iç siyasi faktörler ve rekabet halindeki öncelikler nedeniyle bu hedefi tutturmakta zorlanmaktadır.

Avrupa'daki savunma harcamaları arasındaki eşitsizlik NATO'daki sorumluluklar dengesi konusunda önemli sorular ortaya çıkarmaktadır. Bazı ülkeler savunmaya büyük yatırımlar yaparken, diğerleri koruma ve stratejik liderlik için ABD'ye daha fazla güvenmektedir. Bu dinamik ittifak içinde süregelen bir gerilim kaynağıdır, zira ABD sürekli olarak Avrupalı müttefiklerinden savunma harcamalarını arttırarak yükü daha eşit bir şekilde paylaşmalarını istemektedir. NATO içinde yük paylaşımı ve askeri harcamaların eşitsiz dağılımı konusu, ittifakın geleceği ve ortaya çıkan güvenlik tehditlerini ele alma kabiliyeti ile ilgili tartışmaların merkezinde yer almaktadır.

2.4.2. Avrupa NATO Ülkelerinde Askeri Harcama Kalıpları

Avrupa içinde, askeri harcama kalıpları ekonomik faktörler, stratejik öncelikler ve iç siyasi mülahazaların bir kombinasyonuna bağlı olarak NATO üyeleri arasında önemli farklılıklar göstermektedir. Dorn (2024) Birleşik Krallık, Fransa ve Almanya gibi Batı Avrupa ülkelerinin geleneksel olarak NATO'nun savunma bütçesine en fazla katkıda bulunan ülkeler arasında yer aldığını vurgulamaktadır. Bu ülkeler hem ulusal savunma hem de NATO'nun kolektif güvenlik hedefleri için gerekli gördükleri güçlü askeri kuvvetleri idame ettirecek mali kaynaklara, endüstriyel yeteneklere ve stratejik zorunluluklara sahiptirler.

Örneğin, Birleşik Krallık uzun zamandır NATO'nun en kararlı üyelerinden biri olmuştur ve sadece GSYİH'nin %2'si oranındaki savunma harcaması hedefini karşılamakla kalmamış, aynı zamanda nükleer silahlar, deniz kuvvetleri ve siber yetenekler gibi ileri askeri teknolojilere de yatırım yapmıştır. Bağımsız savunma politikası ve nükleer caydırıcılığı ile Fransa da stratejik öncelikleri zaman zaman ABD ve diğer Avrupalı müttefiklerinden farklı olsa da NATO'nun savunma çabalarına önemli ölçüde katkıda bulunmaktadır. Avrupa'nın en büyük ekonomisi olan Almanya son yıllarda savunma harcamalarını artırma konusunda önemli adımlar atmış olsa da özellikle tarihi pasifizmi ve diplomasiye olan bağlılığı ışığında, askeri taahhütler konusunda iç siyasi zorluklarla karşılaşmıştır.

Buna karşılık İtalya, İspanya ve Polonya gibi Güney ve Doğu Avrupa ülkeleri, savunma bütçelerini etkileyen daha önemli ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu ülkeler NATO'nun kolektif savunma çabalarına önemli katkılarda bulunmuş olsalar da GSYİH'nin %2'si oranındaki savunma harcaması hedefini her zaman tutturamamışlardır ki bu da özellikle ABD ve diğer yüksek harcama yapan üyeler için bir tartışma konusu olmuştur. Ayrıca, bu ülkelerdeki askeri harcama kalıpları genellikle ekonomik kısıtlamalar, iç siyasi tercihler ve güvenlik kaygılarının bir bileşimi tarafından şekillendirilmektedir.

Rusya'dan algılanan tehdit ve Doğu Avrupa'da artan güvenlik sorunlarına yanıt olarak savunma harcamalarını önemli ölçüde artıran Polonya'nın durumu özellikle dikkat çekicidir. Polonya'nın ordusunu modernize etme ve savunma altyapısına yatırım yapma çabaları, Doğu Avrupa'daki ülkelerin Rusya'nın saldırganlığından duydukları korku nedeniyle savunma kapasitelerini artırdıkları daha geniş bir bölgesel eğilimin parçası olarak görülüyor. Ancak bu artışlara rağmen Polonya'nın savunma harcamaları Batı Avrupa'daki benzerlerinin gerisinde kalmakta ve NATO'nun daha yeni ve küçük üyelerinin ittifakın savunma harcamaları hedeflerine ulaşmada karşılaştıkları zorlukların altını çizmektedir.

2.4.3. Savunma Harcamalarındaki Eşitsizlikler: Üye Ülkelerin Analizi

NATO üyesi ülkeler arasında savunma harcamalarındaki farklılıklar sadece ekonomik kapasiteyle ilgili bir mesele olmayıp aynı zamanda her ülkenin kendi içindeki politik-ekonomik faktörleri de yansıtmaktadır. Amara (2008) savunma bütçelerini etkileyen siyasi ve ekonomik faktörleri inceleyerek yüksek ve düşük harcama yapan NATO üyeleri hakkında derinlemesine bir analiz sunmaktadır. Savunma harcamaları yüksek olan ülkeler daha güçlü ekonomilere, kolektif güvenliğe daha yüksek düzeyde siyasi bağlılığa ve NATO'nun stratejik hedeflerine karşı daha büyük bir sorumluluk duygusuna sahip olma eğilimindedirler. Buna karşılık, savunma harcamaları düşük olan ülkeler genellikle sosyal refah programları, sağlık ve eğitim gibi birbiriyle rekabet eden bütçe talepleriyle karşı karşıya kalırlar ve bu da savunmaya yeterli kaynak ayırma yeteneklerini sınırlandırabilir.

Örneğin, İsveç ve Danimarka gibi İskandinav ülkeleri, özellikle Rusya ve bölgesel güvenlikle ilgili jeopolitik kaygılarını yansıtacak şekilde, tarihsel olarak nispeten yüksek savunma harcamaları yapmışlardır. Bu ülkeler nispeten küçük olmalarına rağmen güçlü

ekonomilere ve NATO'nun kolektif savunmasına katkıda bulunmak için güçlü bir siyasi iradeye sahiptirler. Öte yandan, her ikisi de NATO üyesi olan Yunanistan ve Türkiye gibi ülkeler son yıllarda savunma harcamalarını sınırlayan önemli iç ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmışlardır. Bu ülkelerde iç istikrarsızlık da dahil olmak üzere siyasi faktörler de savunma bütçesi kararlarının şekillenmesinde rol oynamıştır.

NATO içinde savunma harcamalarının ekonomi-politiği stratejik önceliklerden de etkilenmektedir. Örneğin, Doğu Avrupa'da Rusya gibi dış tehditlere doğrudan maruz kalan ülkelerin savunma harcamalarına öncelik vermeleri ve bölgesel güvenlik sorunlarına yanıt olarak askeri bütçelerini artırmaları daha olasıdır. Buna karşılık, ulusal güvenliklerine yönelik doğrudan bir tehdit algılamayan ülkeler kamu harcamalarının diğer alanlarına öncelik vererek savunma bütçelerinin azalmasına yol açabilirler.

2.4.3.1. Doğu Avrupa'daki Yeni NATO Üyeleri Örneği

Doğu Avrupa'daki yeni NATO üyeleri, özellikle de Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra ittifaka katılanlar, savunma harcamaları arasındaki farklılıkların analizinde benzersiz bir örnek teşkil etmektedir. Müller ve Nečas (2021) askeri bütçelerini şekillendiren siyasi ve ekonomik faktörlere odaklanarak bu ülkelerin savunma harcamaları modellerini incelemektedir. Estonya, Letonya ve Litvanya gibi bu ülkelerin birçoğu, Batı Avrupalı muadillerine kıyasla nispeten küçük savunma bütçelerine sahiptir, ancak Rusya'nın yarattığı artan tehdide yanıt olarak son yıllarda askeri harcamalarını önemli ölçüde artırmışlardır.

Doğu Avrupa'daki siyasi bağlam bu savunma harcamaları modellerini anlamak açısından çok önemlidir. Kırım'ın 2014 yılında Rusya tarafından ilhak edilmesinin ardından NATO'nun Doğu Avrupalı üyeleri savunma ihtiyaçları ve askeri yetenekleri konusunda keskin bir yeniden değerlendirmeye karşı karşıya kalmışlardır. Bu bağlamda Polonya ve Baltık Devletleri gibi ülkeler caydırıcılık yeteneklerini güçlendirmek için özellikle hava savunma, istihbarat ve askeri altyapı gibi alanlarda savunma harcamalarına öncelik vermişlerdir. Bu çabalara rağmen, bu ülkelerin savunma bütçeleri nispeten küçük ekonomileri ve rekabet halindeki mali öncelikleri nedeniyle kısıtlı kalmaya devam etmektedir.

Ayrıca, NATO'nun bu yeni üyeleri savunma harcamalarını NATO'nun kolektif savunma gereksinimleriyle uyumlu hale getirmekte zorluklarla karşılaşmaktadırlar. NATO'nun

misyonuna katkıda bulunmaya kararlı olsalar da daha küçük ekonomileri ve hükümetlerinin siyasi öncelikleri NATO'nun savunma harcamaları hedeflerini ne ölçüde karşılayabileceklerini genellikle sınırlamaktadır. Bu eşitsizlikler NATO'nun yük paylaşım mekanizmalarının etkinliği ve tüm üye devletlerin ittifakın hedeflerine ne ölçüde eşit derecede bağlı oldukları konusunda soru işaretleri yaratmaktadır.

2.4.4. NATO'da Bedavacılık ve Yük Paylaşımı

NATO içindeki en tartışmalı konulardan biri savunma harcamalarındaki eşitsizlikler ve bazı üye devletlerin savunma bütçesine adil bir şekilde katkıda bulunmaksızın ittifakın güvenlik garantilerinden yararlandığı "bedavacılık" olgusudur. Richter (2021) NATO içindeki bedavacılık konusunu incelemekte ve bazı üye devletlerin ABD'nin savunma yeteneklerine büyük ölçüde bel bağlarken ittifakın kolektif savunma çabalarına daha az katkıda bulunduklarını ileri sürmektedir. Bu dinamik, özellikle ABD'nin Avrupalı müttefiklerinden daha fazla katkı talep ettiği dönemlerde bir gerilim kaynağı olmuştur. Bedavacılık meselesi, tüm üye devletlerin ittifakın savunma çabalarına adil bir şekilde katkıda bulunmalarını sağlamak üzere tasarlanmış olan NATO içindeki yük paylaşımı mekanizmalarıyla yakından bağlantılıdır. Coggin (2022) ve Drones (2018) bu mekanizmaları inceleyerek hem güçlü hem de zayıf yönlerini vurgulamışlardır. Bir yandan, NATO savunma harcamaları için GSYİH'nin %2'si oranında resmi bir hedef belirlemiş olup, bu hedef üye devletlerin katkılarını belirlemelerinde bir kılavuz görevi görmektedir. Ancak bu hedef, üye devletler arasında savunma harcamalarında eşitsizliklere yol açan uygulama mekanizmalarının eksikliği nedeniyle eleştirilmektedir. Başta ABD olmak üzere bazı NATO üyeleri, bazı ülkelerin savunma harcamaları taahhütlerini yerine getirmemeleri nedeniyle ittifakın kolektif güvenlik çabalarının zayıfladığını ileri sürmüşlerdir. Bu durum yük paylaşımına daha titiz bir yaklaşım getirilmesi çağrılarına yol açmış, düşük harcama yapan ülkelere mali cezalar verilmesinden üyelerin askeri yeteneklerine daha fazla yatırım yapmaları için daha fazla baskı yapılmasına kadar çeşitli öneriler getirilmiştir. Ancak bu öneriler, ekonomik kısıtlamalarının ya da siyasi önceliklerinin %2 hedefine ulaşmalarını engellediğini savunan ülkelerin direnciyle karşılaşmıştır.

Sonuç olarak, NATO üyelerinin savunma harcamalarındaki kalıplar ve eşitsizlikler siyasi, ekonomik ve stratejik faktörlerin karmaşık bir etkileşimi ile şekillenmektedir. Amerika

Birleşik Devletleri NATO'nun savunma bütçesine en fazla katkıda bulunan ülke olmaya devam ederken, Avrupalı üyeler harcama düzeylerinde önemli farklılıklar göstermekte, daha yeni ve küçük NATO üyeleri savunma harcamaları hedeflerini tutturmakta genellikle daha büyük zorluklarla karşılaşmaktadırlar. Bedavacılık ve yük paylaşımı konusu ittifak içinde kritik bir tartışma konusu olmaya devam etmekte ve tüm üyelerin NATO'nun ortak savunma çabalarına adil bir şekilde katkıda bulunmalarının nasıl sağlanacağı konusunda tartışmalar sürmektedir.

2.4.5. NATO'nun Üye Ülkelerin Savunma Politikaları Üzerindeki Etkisi

2.4.5.1. Kolektif Savunma ve NATO'nun Güvenlik Garantisi

NATO'nun Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5. Maddesinde yer alan kolektif savunma temel ilkesi, üye devletlerin savunma politikaları üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Madde 5 her üyenin bir üyeye karşı yapılan silahlı bir saldırıyı tüm üyelere karşı yapılmış bir saldırı olarak kabul etmesini ve tüm üyelerin birlikte karşılık vermesini zorunlu kılmaktadır. Bu karşılıklı savunma hükmünün ulusal savunma harcamaları ve askeri öncelikler üzerinde derin etkileri olmuştur. Birçok NATO ülkesi için ittifakın sağladığı güvenlik garantisi ulusal savunma stratejilerinde bir değişime yol açmış, bunları daha geniş NATO savunma öncelikleriyle uyumlu hale getirmiş ve tek tek devletlerin büyük daimi ordular veya kapsamlı savunma altyapısı bulundurma ihtiyacını azaltmıştır.

Palmer (1990) NATO'nun güvenlik garantisinin üye ülkelerin savunma harcamaları önceliklerini etkilediğini ve genellikle bireysel askeri yığınaklardan ziyade kolektif güvenlik çerçevesine daha fazla güvenilmesine yol açtığını savunmaktadır. Daha küçük üye devletler için ortak savunma taahhüdü askeri harcamaların azaltılmasına olanak sağlamıştır, çünkü potansiyel düşmanları caydırmak için NATO ittifakına güvenebilirler. Buna karşılık, özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra NATO'nun güçlü bir savunma pozisyonu sürdürme ihtiyacı, birçok üye ülkeyi, özellikle terörizm, siber savaş ve bölgesel istikrarsızlık gibi yeni tehditler karşısında, ittifak hedefleri doğrultusunda savunma harcamalarına öncelik vermeye teşvik etmiştir.

NATO'nun güvenlik garantisi caydırıcılık rolünün yanı sıra üye devletlerin savunma duruşlarını başka önemli şekillerde de şekillendirmiştir. Amara'ya (2007) göre, ittifakın caydırıcılık yetenekleri, özellikle de nükleer caydırıcılık, ittifak genelinde savunma stratejilerinin şekillendirilmesinde kritik öneme sahip olmuştur. Saldırganlığa karşı

kolektif bir yanıt verilmesi konusundaki ortak anlayış, askeri doktrinlerin, savunma yatırımlarının ve hatta NATO içindeki dış politika kararlarının şekillenmesinde merkezi bir rol oynamıştır.

2.4.5.2. NATO İçinde Politika Değişimleri: Soğuk Savaş'tan Modern Zorluklara

Soğuk Savaş'ın sona ermesi NATO'nun stratejik evriminde önemli bir dönüm noktası olmuş ve savunma politikaları değişen küresel güvenlik dinamiklerine yanıt olarak önemli değişimler geçirmiştir. Soğuk Savaş sırasında NATO'nun birincil görevi Avrupa'yı Sovyetler Birliği'nin oluşturduğu tehdide karşı savunmaktır. İttifakın askeri stratejisi, Sovyet saldırganlığını önlemek için konvansiyonel güçlere ve nükleer caydırıcılığa dayanan caydırıcılık kavramı üzerine odaklanmıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte NATO hızla değişen küresel ortama uyum sağlamak için bir dizi stratejik dönüşüm geçirmiştir. Fonfría ve Marín (2012) NATO'nun savunma stratejilerinin ve askeri harcama gereksinimlerinin bu dönemde nasıl değiştiğini inceledikleri çalışmalarında, ittifakın Soğuk Savaş'ın bir süper güçle doğrudan, konvansiyonel bir askeri çatışmaya verdiği önemden uzaklaşarak daha esnek, küresel odaklı bir güvenlik yaklaşımına geçtiğini belirtmektedirler.

NATO'nun politikasındaki önemli bir değişim, özellikle barışı koruma ve kriz yönetimi gibi yeni sorumluluk alanlarına doğru genişlemesi olmuştur. Macnair ve diğerleri (1995) NATO'nun Balkanlar ve Afganistan'daki barışı koruma misyonları ve çatışmalardan etkilenen bölgelerdeki insani yardım operasyonları gibi küresel güvenlik rollerini nasıl giderek daha fazla üstlendiğini tartışmaktadır. Bu yeni roller üye devletlerin savunma politikalarını NATO'nun daha geniş yetkilerini destekleyecek şekilde ayarlamalarını gerektirmiştir. İttifakın bölgesel bir savunma örgütünden küresel bir güvenlik aktörüne dönüşmesi askeri harcama önceliklerini de yeniden şekillendirmiştir. Üye devletler, özellikle de Doğu Avrupa'dakiler, NATO'nun genişleyen misyonuna etkin bir şekilde katkıda bulunabilmek için kuvvetlerinin daha fazla birlikte çalışabilirliğinin ve modernizasyonunun gerekliliğinin farkına vardılar.

NATO barışı koruma ve kriz yönetimi rollerini üstlendikçe üye devletlerin bu operasyonları desteklemek için daha fazla kaynak ayırmaları beklenmiştir. Bu da hızlı intikal kuvvetleri, terörle mücadele birimleri ve sivil-asker iş birliği yetenekleri gibi özel askeri yeteneklere daha fazla önem verilmesine yol açtı. Odak noktasındaki bu değişimin

savunma harcamaları üzerinde derin etkileri olmuş, birçok NATO üyesinin NATO'nun gelişen misyonuna uygun yeni teknolojilere ve yeteneklere yatırım yapması gerekmiştir.

2.4.6. NATO Üyeliğinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi

NATO üyeliği hem doğrudan hem de dolaylı etkileriyle üye ülkelerin ekonomik kalkınması üzerinde önemli bir etkiye sahip olmuştur. Üyelik, ülkelere gelişmiş güvenlik garantilerine erişim sağlar ve bu da ekonomik istikrarı ve büyümeyi teşvik edebilir. NATO'nun kolektif savunmasının stratejik önemi sadece güvenlik ortamını iyileştirmekle kalmaz, aynı zamanda yatırımcı güvenini artırır ve yabancı yatırımı teşvik eder.

NATO ülkelerinde savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi inceleyen çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Özün ve Erbaykal (2011) tarafından yapılan araştırma, NATO üyeliğinin ekonomik büyüme üzerinde, özellikle artan güvenlik ve bunu takiben doğrudan yabancı yatırımın (DYY) çekilmesi yoluyla olumlu bir etkisi olduğunu göstermektedir. NATO'nun güvenlik garantisi, siyasi riski azaltmada ve yatırım için istikrarlı bir ortam sağlamada önemli bir faktör olarak görülmektedir. Ülkeler NATO'nun sağladığı kolektif savunmadan yararlandıkça, kaynaklarını daha verimli bir şekilde tahsis edebilmekte ve kendilerini savunmaya yönelik askeri harcamalar yerine iç kalkınmaya odaklanabilmektedirler.

Ayrıca NATO üyeliği, özellikle ülkeler savunma ve ekonomi politikalarını diğer üye devletleriyle uyumlu hale getirdikçe, ittifak içinde daha fazla ekonomik entegrasyona yol açabilir. NATO içinde askeri harcamaların ve savunma önceliklerinin uyumlaştırılması, özellikle savunma ile ilgili sanayilerde, ticarete ve teknolojik gelişmede daha yakın ekonomik iş birliği ile sonuçlanır. Üye devletler savunma yeteneklerini ve altyapılarını paylaştıkça, ölçek ekonomilerinden ve savunma ile ilgili araştırma ve geliştirmede artan iş birliğinden yararlanırlar ve bu da ekonominin diğer sektörlerine yayılabilir.

Öte yandan, NATO üyeliğinin ekonomik etkileri de zorluklarla doludur. Üyelik genellikle önemli savunma harcaması taahhütleri gerektirir ve bu da özellikle ekonomik zorluk dönemlerinde ulusal bütçeleri zorlayabilir. Béraud-Sudreau ve Giegerich'in (2023) belirttiği gibi, NATO'nun savunma harcamaları hedeflerini karşılama talepleri, özellikle savunma bütçeleri sosyal harcama öncelikleriyle rekabet ettiğinde, ulusal hükümetler ve halk arasında gerginliklere yol açabilir.

Ayrıca, NATO üyeliği sınırlı ekonomik kaynaklara sahip ülkeler için iki ucu keskin bir kılıç olabilir. Güvenlik açısından faydaları açık olmakla birlikte, NATO'nun kolektif savunmasına katkıda bulunmanın mali yükü mali zorluklar yaratabilir. Bu durum, Letonya ve Estonya gibi ülkelerde görüldüğü gibi, birçoğu Sovyet sonrası ekonomilerden pazar odaklı sistemlere geçmekte olan yeni üyeler için özellikle geçerli olabilir. Bu gibi durumlarda NATO üyeliği askeri harcamalarda önemli artışlar gerektirebilir ve bu da fonları altyapı, eğitim veya sosyal refah alanlarındaki kritik iç yatırımlardan uzaklaştırabilir.

Sonuç olarak, NATO üyeliği hem savunma politikalarının hem de üye ülkelerdeki ekonomik büyümenin şekillenmesinde çok önemli bir rol oynamaktadır. NATO, kolektif güvenlik ve caydırıcılık yetenekleri sağlayarak, ekonomik kalkınmayı teşvik edebilecek istikrarlı ve öngörülebilir bir güvenlik ortamının geliştirilmesine yardımcı olur. Ancak NATO üyeliğinin getirdiği mali yükümlülükler ulusal bütçeleri zorlayabilir ve savunma ihtiyaçları ile daha geniş ekonomik öncelikler arasında denge kurmak için dikkatli bir yönetim gerektirir. NATO'nun savunma politikaları ile üye ülkelerin ekonomik büyümeleri arasındaki dinamik ilişki, özellikle küresel güvenlik sorunları değiştiği ve üye ülkeler savunma stratejilerini yeni talepleri karşılayacak şekilde ayarladıkça gelişmeye devam etmektedir.

2.4.6.1. NATO Ülkelerinde Askeri Harcamalar ve Ekonomik Büyüme

NATO üyeliği, üye ülkelerin askeri harcama politikaları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir ve bu da ekonomik performanslarını etkileyebilir. Savunma harcamaları ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki, genellikle savunma-büyüme bağı olarak adlandırılır, çeşitli çalışmalara konu olmuştur. Yıldırım ve diğerleri (2018) bu ilişkiyi NATO üyeleri bağlamında inceleyerek, savunma harcamalarının ekonominin belirli sektörlerini canlandırabildiğini, ancak uzun vadeli ekonomik büyüme üzerindeki daha geniş etkisinin karmaşık olduğunu savunmaktadır. Özellikle yeni güvenlik sorunlarına yanıt olarak askeri hazırlığı sürdürme ihtiyacı, savunma altyapısı, teknolojisi ve personeline önemli yatırımlar yapılmasına yol açmaktadır.

Michael & Stelios (2020), askeri harcamaların ulusal güvenliğin sağlanması için çok önemli olmasına rağmen, ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin NATO üyeleri arasında farklılık gösterdiğini vurgulayarak bu bağlantıyı daha ayrıntılı olarak analiz

etmektedir. Daha zengin ülkelerde, savunma harcamalarının olumlu etkileri, özellikle savunma teknolojisi ve imalatla bağlantılı sektörlerde daha belirgin olabilmektedir. Ancak daha küçük ve ekonomik olarak daha az gelişmiş NATO üyeleri için yüksek savunma harcamalarının fırsat maliyeti potansiyel faydalarından daha ağır basabilir ve kaynakları eğitim, sağlık hizmetleri veya altyapı geliştirme gibi diğer üretken yatırımlara yönlendirebilir. Bu ikili etki savunma ihtiyaçlarının daha geniş ekonomik kalkınma hedefleriyle dengelenmesinin önemini vurgular.

2.4.6.1.1. Kamu Harcamaları ve Ekonomik Kalkınma Üzerindeki Uzun Vadeli Etkiler

NATO bünyesindeki askeri harcamaların kamu maliyesi ve ekonomik kalkınma üzerinde uzun vadeli etkileri vardır. Özün & Erbaykal (2011) savunma harcamalarının GSYİH ve sosyal refah gibi daha geniş ekonomik göstergeleri nasıl etkilediğini incelemişlerdir. Başta Avrupa Birliği ülkeleri olmak üzere birçok NATO ülkesi için NATO tarafından sağlanan güvenlik garantisi, ulusal hükümetlerin kolektif güvenlik çerçevesine güvenerek kendi savunma yüklerini azaltabilmeleri sayesinde kamu harcamalarının daha öngörülebilir ve istikrarlı olmasını sağlamaktadır.

Öte yandan, savunma harcamalarının yüksek düzeylerde sürdürülmesi önemli mali güçlükler yol açabilir. Zaman içinde, ulusal bütçenin büyük bir kısmının savunmaya ayrılması, özellikle ekonomik gerileme dönemlerinde, diğer kamu hizmetleri için mevcut kaynakları azaltabilir. Yüksek askeri harcamaların kamu refahı ve sosyal programlar üzerindeki uzun vadeli etkileri NATO üyeleri için, özellikle de yaşlanan nüfusa veya acil sosyal ihtiyaçlara sahip ülkeler için kritik bir husustur. Bununla birlikte, askeri harcamaların ekonomi üzerinde, özellikle savunma ile ilgili sanayilerde ve teknolojik gelişmelerde, diğer sektörlerde verimliliğin artmasına katkıda bulunabilecek olumlu yayılma etkileri de olabilir.

2.4.6.2. Kriz Dönemlerinde Mali Politikalar ve Savunma Harcamaları

Mali krizlerin ve savaşların savunma harcamaları üzerindeki etkisi NATO üyeliğinin ekonomik sonuçlarının önemli bir yönüdür. Ekonomik durgunluk veya silahlı çatışma dönemlerinde, NATO üyelerinin değişen mali koşullara yanıt olarak savunma bütçelerini ayarlamaları gerekir. Iura (2024) çatışma dönemlerinde ülkelerin acil tehditlere karşı

savunmaya öncelik vermeleri nedeniyle askeri harcamaların tipik olarak nasıl arttığını tartışmaktadır. NATO üyeleri için bu, özellikle bölgesel savunma, küresel güvenlik sorunları veya bölgesel istikrarsızlıkla ilgili endişeler söz konusu olduğunda, genellikle askeri finansmanın artması anlamına gelir.

Buna karşılık, ekonomik durgunluk dönemlerinde birçok NATO üyesi sosyal refah programları veya ekonomik canlandırma önlemleri gibi daha acil iç ihtiyaçlara kaynak ayırmak için savunma harcamalarını kısma baskısıyla karşılaşır. Ancak, ulusal güvenlikten ödün vermeden savunma harcamalarını azaltma yeteneği genellikle NATO'nun savunma taahhütleri ve ittifakın üyelerinden beklentileri tarafından kısıtlanır. NATO'nun kolektif savunma çerçevesine büyük yatırım yapmış olan ülkeler, ekonomik sıkıntı dönemlerinde bile askeri harcamalarını kısmayı daha zor bulabilirler. Mali kısıtlamalar ve güvenlik yükümlülükleri arasındaki bu gerilim, hükümetler hem iç refah hem de uluslararası savunma sorumluluklarına olan bağlılıklarını dengelemeye çalıştıklarından, önemli siyasi ve ekonomik zorluklara yol açabilir.

3. BÖLÜM: SAVUNMA HARCAMALARI VE TÜRK SAVUNMA SANAYİİ'NE GENEL BAKIŞ

Dünya genelinde savunma harcamalarının hangi unsurlardan oluştuğuna dair ortak bir görüş birliği bulunmamaktadır. Hem akademik çalışmalarda hem de uluslararası siyasal düzlemde "savunma harcaması" kavramının neyi kapsadığına ilişkin net ve evrensel bir tanım mevcut değildir. Devletler, bu harcamaları kendi ulusal önceliklerine ve stratejik hedeflerine göre tanımlama konusunda serbesttir. Ayrıca, ülkeler savunma harcamalarını, içinde bulundukları sosyo-ekonomik koşullar doğrultusunda şekillendirmekte ve planlamaktadır.

3.1. Savunma Harcamalarının Tanımı ve Kapsamı

Devletin, ülke savunmasını sağlaması kamusal bir hizmettir. Bu hizmetin sağlanması amacıyla oluşturulan güç savunma gücü, savunma gücü için yapılan harcamalar da savunma harcamaları olarak adlandırılır (Kayan, 2017:60).

Savunma harcamaları bir ülkenin, içten ve dıştan gelebilecek her türlü tehdit ve tehlikeye karşı kendini koruma maksadıyla, ülkenin bütünlüğüne yönelik her türlü tehditlerin artan bir fonksiyonu olarak milli gelirden savunmasına ayırdığı pay olmaktadır. Savunma harcamaları, savunma hizmeti ve amacına tahsis edilmiş askeri ve sivil personel ile ilgili harcamalardan, yine bu sektör ile ilgili araç ve gereçlerin (askeri mühimmat ve ekipman vs.) üretimi ve satın alınması, bunların bakım ve onarım giderlerinden, bina vb. yapı faaliyetlerinden, araştırma-geliştirme harcamalarına denir (Köse vd., 2019:32).

Ayrıca savunma sanayiine yönelik devlet destekleri, dış askeri yardımlar ve savunma amaçlı uluslararası iş birlikleri için yapılan harcamalar da bu kapsamda değerlendirilir. Bu geniş çerçeve, savunma harcamalarının yalnızca güvenlik politikalarıyla değil, aynı zamanda ekonomik kalkınma, teknoloji üretimi ve dış politika ile de yakından ilişkili olduğunu göstermektedir.

3.1.1. Savunma Harcamalarının Özellikleri

Savunma harcamaları ekonomide tam kamusal mallar olarak sınıflandırılmakta ve kamusal malların özelliklerini taşımaktadır. Bu özelliklerden en önemlileri faydasının toplum içerisinde bölünememesi ve hizmetten kimsenin mahrum bırakılamamasıdır. Bunun anlamı savunmanın kişilere yönelik olmayışı ve savunma hizmetinin ülkenin veya

bölgenin sadece bir bölümüne değil tamamına yönelik olarak verileceği şeklinde ifade edilebilir (Durgun ve Timur, 2017:129).

Savunma ve güvenlik kamu hizmetleri arasında en önemli yeri tutmaktadır. Bu aynı zamanda devletin varlığının bir göstergesidir. Günümüz modern devlet yapılanmasında savunma ve güvenlik hizmetleri devletin temel ve asli fonksiyonu olarak kabul edilmiştir (Karahan, 2014:26).

Savunma harcamaları, doğrudan ya da dolaylı biçimde dışsal ekonomiler oluşturma potansiyeline sahiptir. Bu bağlamda, savunma amaçlı yapılan üretim veya tüketim faaliyetlerinin, bu sürece doğrudan dahil olmayan üçüncü taraflar üzerinde olumlu ya da olumsuz etkiler yaratması dışsallık kavramıyla açıklanabilir. Bu dışsallıklar hem pozitif hem de negatif yönde olabilir. Savunma hizmetlerinin yüksek teknolojiye dayalı doğası, zamanla bu teknolojilerin sivil alanlara transfer edilmesiyle olumlu dışsallıklara zemin hazırlar. Bu duruma en çarpıcı örnek, başlangıçta askeri amaçlarla geliştirilen internetin daha sonra sivil kullanıma açılmasıdır. Öte yandan, savunma harcamalarının olumsuz dışsallıklarına da rastlanabilir. Örneğin, bazı ülkelerin iç siyasi kaygılarla çevresel tehditleri olduğundan fazla göstererek savunma harcamalarını gereğinden fazla artırması bu duruma örnek teşkil eder. Bu çerçevede, Türkiye'yi sürekli bir tehdit olarak algılayıp aşırı savunma harcaması yapan Yunanistan örneği olumsuz dışsallık bağlamında değerlendirilebilir (Almaz, 2022:9).

3.1.2. Savunma Harcamalarının Planlaması

Savunma planlaması, bir ülkenin savunma politikasını oluşturma süreciyle birlikte, belirlenen stratejik hedeflere ulaşmak amacıyla ulusal ya da uluslararası ölçekte askeri güç kullanımının düzenlenmesi, savunma kaynaklarının etkin bir şekilde tahsis edilmesi ve devlet kurumları arasındaki koordinasyon mekanizmalarının geliştirilmesini kapsayan bir süreçtir. Savunma planlaması, bir devletin varlığını sürdürebilmesi, milli hedeflerine ulaşabilmesi ve ulusal çıkarlarını güvence altına alabilmesi için savunma bütçesinin en etkili ve verimli biçimde kullanılmasını sağlayan; stratejik planlama, kuvvet yapılandırması, silah sistemlerinin planlanması ve operasyonel planlamadan oluşan bir bütünleşik süreç olarak tanımlanmaktadır (Topcu, 2010:77).

Türkiye'de savunma harcamalarının ve bu harcamalara tahsis edilecek kaynakların belirlenmesi süreci, Planlama, Programlama ve Bütçeleme Sistemi (PPBS) kapsamında gerçekleştirilmektedir.

Planlama; Orta (10 yıl) ve uzun vade (11-20 yıl) için askeri strateji ile stratejik hedeflerin ve kuvvet yapısının belirlenmesi işlemidir.¹

Programlama; Planlama ile belirlenen hedeflerin kaynaklar bazında nasıl gerçekleştirileceğinin bir zaman boyutu üzerinde projelendirilmesi işlemidir.²

Bütçeleme; On Yıllık Tedarik Programlarında (OYTEP) belirtilen muhtemel kaynak tahsislerinin her yıl için o bütçe yılında nereye ne maksatla ve ne kadar tahsis edileceğinin kararlaştırılması işlemidir.³

3.1.3. Savunma Harcamalarının Ekonomik Etkileri

Askeri harcamaların makroekonomi üzerindeki etkisi geniş çapta tartışılmaktadır. Bir yandan, askeri harcamalar başta savunma ile ilgili endüstriler olmak üzere çeşitli sektörleri canlandırarak ekonomik büyümeye katkıda bulunabilir. Günlük-Şeneser (2001) ve Sezgin ve Yıldırım (2002) Türkiye'de askeri harcamaların savunma sektörlerinde istihdamı artırmak ve sivil sektörler yayılan teknolojik gelişmeleri teşvik etmek gibi hem kısa hem de uzun vadeli ekonomik etkileri olduğunu savunmaktadır. Ancak bu çalışmalar aynı zamanda askeri harcamaların, özellikle ulusal borcun artmasına yol açması veya kaynakları diğer önemli ekonomik sektörlerden uzaklaştırması durumunda olumsuz sonuçları olabileceği konusunda da uyarıda bulunmaktadır.

Buna karşın, Özsoy (2008) ve Özdemir ve Bayar (2006) gibi diğer araştırmacılar daha geniş makroekonomik etkileri analiz ederek farklı bir bakış açısı sunmaktadır. Özsoy, savunma harcamalarının istihdam yaratarak ve teknolojik ilerlemeyi teşvik ederek ekonomiye katkıda bulunabileceğini, ancak özellikle ekonomik kriz dönemlerinde ülkenin mali politikalarına da yük getirdiğini vurgulamaktadır. Benzer şekilde, Özdemir ve Bayar'ın çalışması da savunma harcamalarının ekonomik sonuçlarını vurgulamakta, özellikle sosyal programların veya altyapı gelişiminin potansiyel olarak yetersiz finansmanı gibi fırsat maliyetlerine odaklanmaktadır.

¹ Karahan, 2014:29

² Karahan, 2014:29

³ Karahan, 2014:29

Askeri harcamalar ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki çeşitli teorik çerçevelerde tartışılmıştır. Askeri harcamalar genellikle ulusal güvenliğin kilit bir bileşeni olarak görülmekle birlikte, ekonomik etkileri karışık olabilmektedir. Sezgin (1997), diğer birçok ülkede olduğu gibi Türkiye'de de savunma harcamalarının ulusal güvenlik kaygılarıyla iç içe geçtiğini vurgulamıştır. Sezgin analizinde, askeri harcamaların güvenliği artırabildiğini ancak ekonomik faydalarının her zaman doğrudan ya da anında olmadığını öne sürmüştür. Öte yandan, Skons, Loose-Weintraub ve Omitoogun (2001) gibi çalışmalar askeri harcamaların ikili bir etkisi olduğuna işaret etmektedir- istihdam ve teknolojik ilerlemeler yaratarak ekonomik faaliyetleri canlandırabilir, ancak aynı zamanda kaynakları ekonominin daha üretken sektörlerinden uzaklaştırabilir. Bu ikilik, Türkiye'de askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki karmaşık ilişkiyi anlamak için temel oluşturmaktadır.

3.2. Türkiye’de Savunma Harcamaları

Bir kamu harcaması olarak nitelendirilen savunma harcamaları, devletin güvenliği sağlama görevinden kaynaklanan ve topluma bütün olarak sunulan hizmetlerin finansmanını ifade eder. Türkiye’de savunma harcamaları büyük ölçüde merkezi hükümet tarafından finanse edilmekte ve bütçeden savunma ile ilgili kurumlara ayrılan ödenekler aracılığıyla gerçekleştirilmektedir. Bu nedenle savunma harcamaları hem bir kamu harcaması hem de merkezi hükümet harcaması olarak değerlendirilebilir. Ayrıca savunma sanayiine yönelik yatırımlar ve yerli savunma sistemlerinin geliştirilmesi için yapılan harcamalar da bu kapsamda yer almaktadır.

Bu bağlamda, 2006-2024 dönemine ait bütçe giderlerini incelemekte fayda olacaktır. 2006-2024 döneminde Türkiye’nin kamu harcamaları hem nominal olarak hem de GSYİH içindeki oranları açısından dikkat çeken değişimler göstermektedir. Genel kamu hizmetleri harcamaları 2006 yılında 70,398 milyon TL iken, 2024 bütçesinde 2,852,528 milyon TL’ye ulaşarak yaklaşık 40 kat artış göstermiştir (www.sbb.gov.tr, E.T: 10.05.2025). Bu hizmet kalemi, kamu yönetiminin işleyişi, borç yönetimi, vergi sistemi, mahalli idarelerin desteklenmesi gibi temel fonksiyonları içermesi nedeniyle bütçede önem yer edinmektedir.

Bununla birlikte, kamu harcamalarının GSYİH içerisindeki oranları, sadece toplam bütçe büyüklüğünü değil, aynı zamanda devletin ekonomik öncelikleri de ifade etmektedir. Bu

çerçevede genel kamu harcamalarının GSYİH'ye oranı 2006'da %8,8 iken 2024 bütçesinde %6,9 olarak öngörülmüştür. Bu oran yıllar içerisinde dalgalı bir seyir izlemiş; 2011 yılında %6,5 seviyesine kadar gerilemiş, 2020'de pandeminin etkisiyle %6,5'e yükselmiş, ancak 2022'de %5,0 ile en düşük seviyeyi görmüştür. Özellikle 2018 sonrası yaşanan ekonomik daralma, yüksek enflasyon ile ilişkili olarak kamu harcamalarındaki yönelimi ortaya koymaktadır. 2023 ve 2024'te ise yeniden artış eğilimine girmiştir. Bu durum, 2023'te yaşanan büyük depremler sonrası yeniden yapılanma süreci, artan kamu yönetimi giderleri ve ekonomik istikrar programları çerçevesinde kamu hizmetlerinin önceliklendiğini göstermektedir.

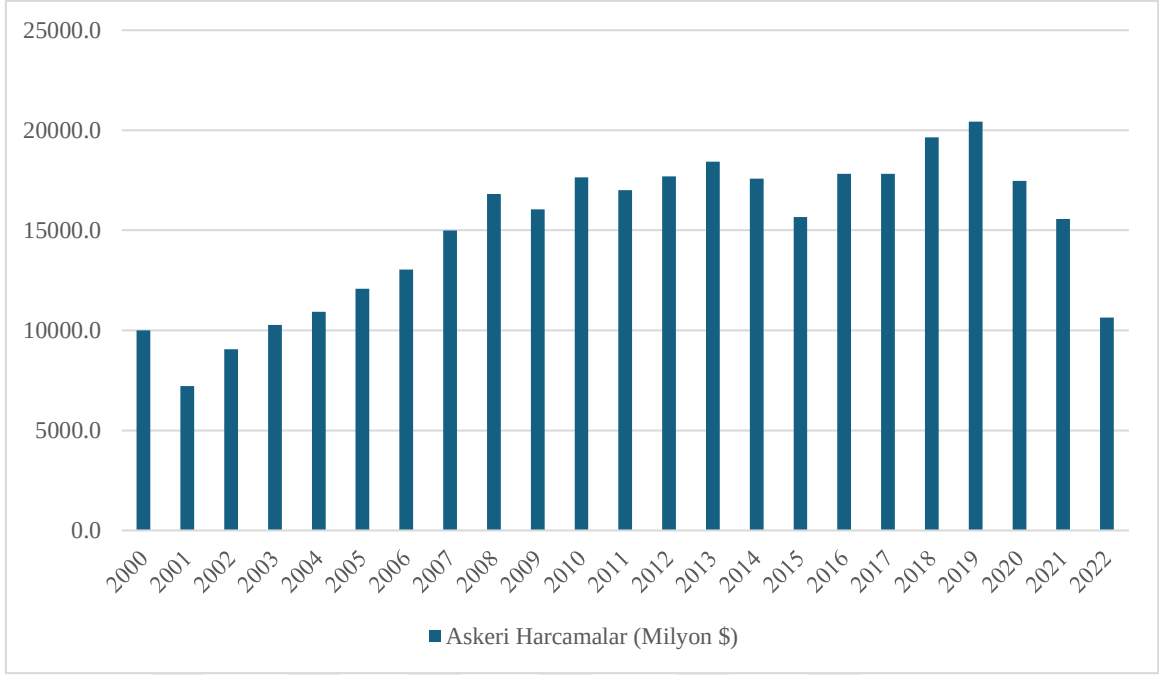
Savunma hizmetleri harcamaları ise benzer biçimde 2006 yılında 11,588 milyon TL seviyesindeyken, 2024'te 262,850 milyon TL'ye ulaşarak yaklaşık 23 kat artmaktadır. GSYİH içindeki oranı ise 2006'da %1,5 iken, 2024'te tekrar aynı seviyeye ulaşmaktadır. Ancak aradaki yıllarda bu oran önemli ölçüde azalmış, 2014 ve 2015'te %1,0'a kadar gerilemiştir (www.sbb.gov.tr, E.T: 10.05.2025). Bu kalemdaki dikkat çekici artış 2016 yılı sonrasında belirgin hale gelmektedir. 15 Temmuz 2016 darbe girişimi sonrasında güvenlik yapılarının yeniden organize edilmesi, iç tehditlere karşı yeni güvenlik yapılanmaları kurulması ve Suriye'nin kuzeyine yönelik askeri operasyonlar bu artışı açıklayan temel etmenler arasında yer almaktadır.

Eğitim harcamaları, hem mutlak artış (22 milyar TL'den 943 milyar TL'ye) hem de GSYİH'ye oran bakımından istikrarlı bir yükseliş göstermiştir. Benzer şekilde, sağlık harcamaları, özellikle COVID-19 pandemisiyle birlikte yükselmiş, 2020'de %1,9 ile zirve yapmıştır. Buna karşın çevre koruma hizmetleri, tüm dönem boyunca hem nominal olarak düşük kalmış hem de GSYİH'ye oranı %0,1 seviyesini aşamamıştır. Bu da çevresel konuların kamu bütçesi içindeki ağırlığının sınırlı kaldığını göstermektedir. En dikkat çekici artışlardan biri ise sosyal güvenlik ve sosyal yardım hizmetleri kaleminde. 2006'da %3,3 olan bu oranın, 2024'te %6,2'ye yükselmesi, Türkiye'nin sosyal devlet anlayışının güçlendiğini ve sosyal koruma mekanizmalarının yaygınlaştığını göstermektedir. 2023'te %7,5'e ulaşan oran, depremler sonrası yapılan doğrudan yardımların ve sosyal destek programlarının GSYİH içindeki büyüklüğünü göstermektedir. Buna bağlı olarak Türkiye'nin güvenlik, terör ve bölgesel istikrarsızlık gibi çok boyutlu risklerle karşı karşıya kaldığı bir ortamda, savunma harcamalarının önceliklendirilmesi anlaşılmakla beraber sosyal yardım ve refah hizmetlerinde

harcamaların ihmal edilmemiş olması, kamu politikalarının denge arayışına işaret etmektedir.

Türkiye, 2003-2021 yılları arasında istihdam artışını %36 olarak sağlamıştır. Sonuç olarak, savunma ve genel kamu harcamaları, kısa ve orta vadede belirli alanlarda istihdama olumlu artış sağlarken, işsizlik üzerindeki kalıcı etkileri harcamanın niteliği, zamanlaması ve sektörel yönelimine bağlıdır. Sosyal harcamalar (sağlık, eğitim, sosyal yardım) genellikle daha yaygın ve sürdürülebilir istihdam yaratırken savunma harcamaları daha çok dönemsel ve strateji odaklıdır. Savunma harcamalarının toplumun eğitim ve sağlık gibi diğer önemli gereksinimlerine yapılabilecek harcamalar için fırsat maliyeti ortaya çıkarabileceği ve dolayısı ile genel anlamda gelişmeye olumsuz etki edebileceği de ortaya atılmıştır (Bayram, 2020:178).

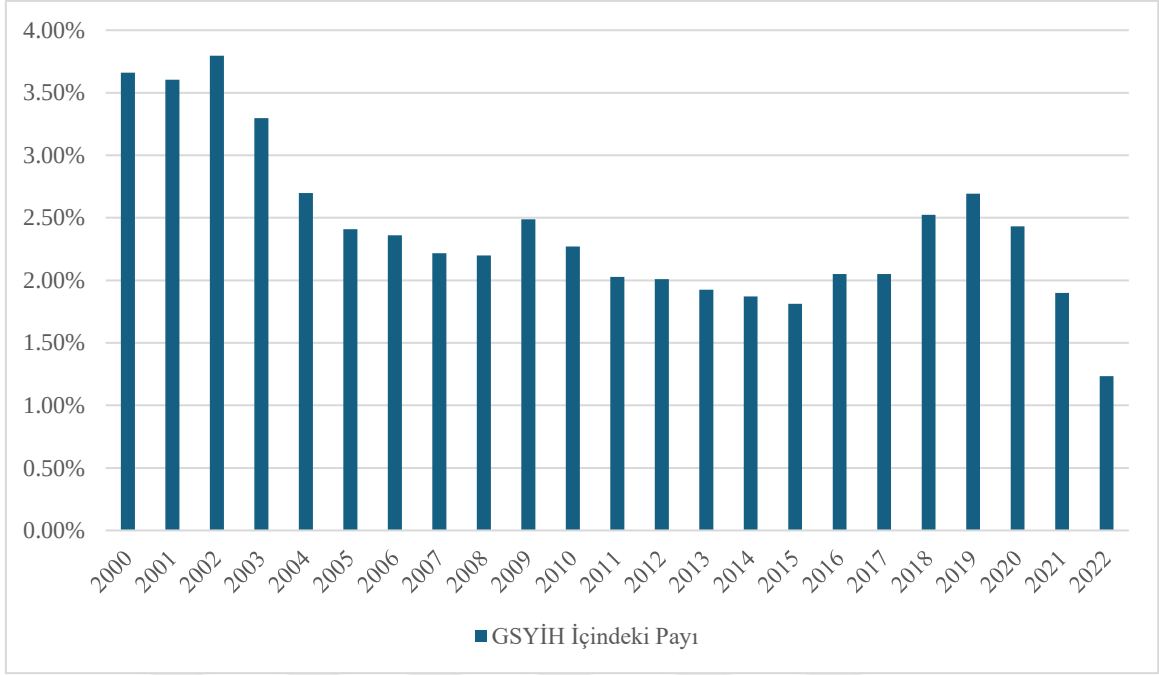
Askeri harcamalar, özellikle devam eden güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya olan ülkelerde, ulusal ekonomiler üzerindeki önemli etkisi nedeniyle uzun zamandır araştırmaların odak noktası olmuştur. Türkiye'de askeri harcamalar hem iç ihtiyaçlar hem de uluslararası baskılar nedeniyle önemli ölçüde değişmiştir. Askeri harcamalar sadece savunma politikasının değil, aynı zamanda daha geniş ekonomik stratejilerin de merkezi haline gelmiştir. Askeri harcamalar ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki geniş çapta tartışılmakta olup, çeşitli çalışmalar spesifik bağlama bağlı olarak hem olumlu hem de olumsuz etkiler ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, Türkiye'deki askeri harcamalar, benzersiz jeopolitik konumu, NATO üyeliği ve karmaşık iç ekonomik zorlukları nedeniyle ilginç bir vaka çalışması olarak hizmet etmektedir.

Grafik 1: Türkiye'de Askeri Harcamalar (Milyon \$)

Kaynak: World Bank Group (WBG) verilerinden faydalanılarak tarafımızdan görselleştirilmiştir.

Türkiye'nin askeri harcamalarında 2000 yılından 2022 yılına kadar yaşanan değişimler jeopolitik, ekonomik ve stratejik faktörlerin bir kombinasyonunu yansıtmaktadır. Türkiye'nin Orta Doğu'da artan gerilim ortamında savunma modernizasyonuna ve bölgesel güvenliğe öncelik vermesi nedeniyle askeri harcamalar 2000 yılından 2008 yılına kadar istikrarlı bir şekilde artarak 16,8 milyar dolara ulaşmıştır. Ancak 2008-2009 küresel mali krizi, ekonomik kısıtlamaların bütçe ayarlamalarını zorunlu kılması nedeniyle 2009 yılında hafif bir düşüşe yol açmıştır. Harcamalar 2010'dan 2019'a kadar artış eğilimini sürdürmüş ve Türkiye'nin bölgesel çatışmalara katılımı, artan savunma alımları ve yerli savunma sanayisini güçlendirme çabalarının etkisiyle 2019'da 20,4 milyar dolara ulaşmıştır. 2020'den sonra yaşanan düşüş ve 2022'de 10,6 milyar dolara gerileme, yüksek enflasyon, para birimindeki değer kaybı ve mali zorluklar gibi ekonomik baskılara bağlanabilir ve bu da hükümetin yüksek askeri yatırım seviyelerini sürdürme kabiliyetini muhtemelen kısıtlamıştır. Ayrıca, değişen öncelikler de kaynakların yeniden tahsisini etkilemiş olabilir. Bu eğilim, yıllar içinde ekonomik koşullar ile Türkiye'nin savunma stratejileri arasındaki etkileşimi vurgulamaktadır.

Grafik 2: Türkiye’de Askeri Harcamaların GSYİH İçindeki Oranı (%)

Kaynak: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) verilerinden faydalanılarak tarafımızdan görselleştirilmiştir.

Türkiye'nin askeri harcamalarının GSYİH'ye oranı 2000 yılından 2022 yılına kadar düşüş eğilimi göstermiş, ülkenin ekonomik ve jeopolitik koşullarını yansıtan dalgalanmalar yaşanmıştır. 2000 yılında GSYİH'nin %3,66'sı olan askeri harcamalar, Türkiye'nin ekonomik büyüme ve mali konsolidasyona öncelik vermesiyle kademeli bir düşüş göstererek 2008 yılında %2,20'ye gerilemiştir. 2009 küresel mali krizi sırasında bu oran geçici olarak %2,49'a yükselmiş, bu da muhtemelen ekonomik daralmanın ortasında savunma harcamalarının devam ettiğini yansıtmıştır. Türkiye ekonomisini istikrara kavuşturmaya odaklandığı için 2010-2015 yılları arasında pay düşmeye devam etmiş ve 2015 yılında %1,81'e ulaşmıştır. Ancak 2016'dan 2019'a kadar hafif bir artış yaşanmış ve artan bölgesel gerilimler ve askeri operasyonlar nedeniyle 2019'da %2,69 ile zirve yapmıştır. 2020'den sonra pay önemli ölçüde düşerek 2022'de %1,23'e gerilemiştir. Bu durum, yüksek enflasyon, para birimindeki değer kaybı ve kısıtlı mali alanın yanı sıra bütçe önceliklerindeki olası bir değişimden kaynaklanan ekonomik baskıları yansıtmaktadır. Bu eğilim, askeri ihtiyaçlar ile ekonomik gerçekler arasındaki dengenin altını çizmektedir.

Savunma harcamalarının bileşenleri, savunma harcamalarının nominal büyüklüğünü anlamlandırmada yardımcı olmaktadır. NATO, ülkelerin savunma harcamaları içerisinde

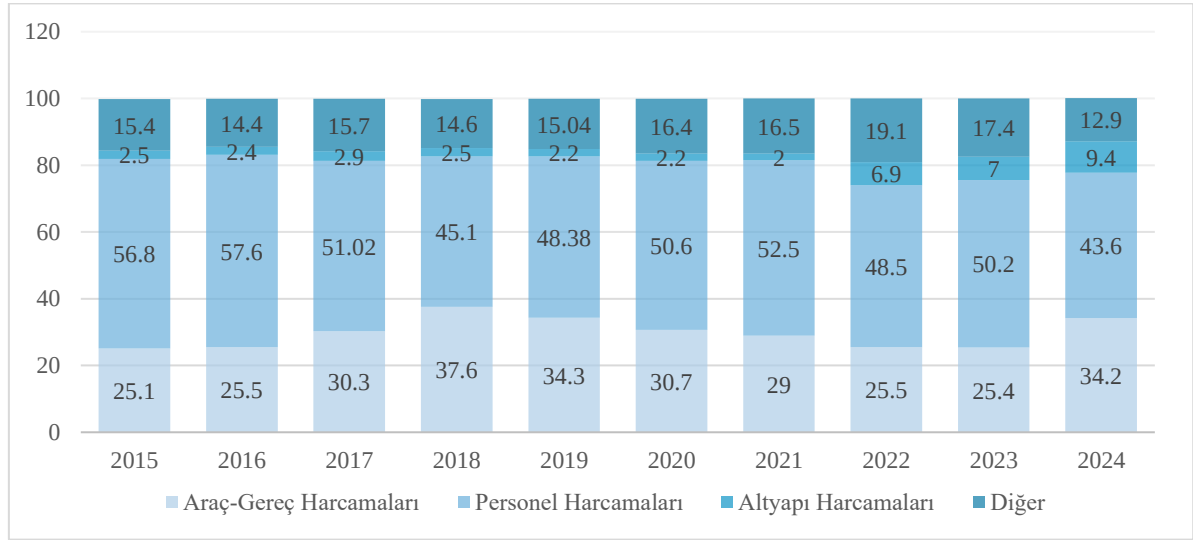
yer alan bileşenlerin paylarını detaylandırmış ve verilerini raporlamaktadır. NATO, savunma harcamalarını;

- Ekipman (tedarik ve yapım + AR-GE),

-Personel (Operasyonel maliyetler),

-Altyapı,

-Diğer (Bakım ve diğer çeşitli harcamalar) ana başlıklar altında sınıflamıştır (Doğan ve Kabayel, 2023:1343).

Grafik 3: Türkiye’de Savunma Harcamaları Bileşenlerinin Kategorilere Göre Dağılımı

Kaynak: North Atlantic Treaty Organization (NATO) verilerinden faydalanılarak tarafımızdan görselleştirilmiştir.

Grafik 3’te sunulan verilere göre; AR-GE harcamaları, büyük ölçekli ekipman yatırımlarını ve ana ekipmanlara yönelik AR-GE çalışmalarını kapsamaktadır. Bu kapsamda personel giderleri, savunma ve sivil amaçlı harcamalar ile emekli maaşları da yer almaktadır. Altyapı harcamaları ise NATO’nun ortak altyapı projeleri ile ulusal savunma altyapı yatırımlarını içermektedir. Diğer harcamalar kategorisinde ise işletme ve bakım giderleri, diğer AR-GE harcamaları ve yukarıda belirtilen kategorilere dahil edilmeyen çeşitli harcama kalemleri bulunmaktadır. Grafiğe göre personel harcamaları savunma harcamaları içerisinde en fazla paya sahiptir. 2018 ve 2024 yıllarında personel harcamaları azalma göstermiştir. İkinci en büyük pay ise, AR-GE harcamalarını da içeren araç-gereç harcamalarında görülmektedir. NATO tarafından 2014 yılında düzenlenen Galler Zirvesi’nde kabul edilen deklarasyonun 14. maddesi uyarınca, müttefik devletlerin savunma sanayiinde daha derin ve etkin bir iş birliği tesis edebilmeleri amacıyla, savunma bütçelerinin en az %20’sinin Araştırma ve Geliştirme (AR-GE) faaliyetlerine tahsis

edilmesi yönünde bir hedef belirlenmiştir. Bu bağlamda 2015 yılı itibariyle bu harcamalara yönelik artış olduğu gözlemlenmektedir. Altyapı harcamaları ve diğer başlığı altında yer alan işletme ve bakım harcamaları, nispeten daha düşük bir pay almaktadır.

3.3. Savunma Harcamaları ve Türk Savunma Sanayii

Askeri harcamaların Türkiye ekonomisini etkilediği kritik alanlardan biri de savunma sanayi üzerindeki etkisidir. Türkiye'nin savunma sanayii, büyük ölçüde hükümet tarafından alınan stratejik kararların bir sonucu olarak, son yıllarda önemli dönüşümler geçirmiştir. Türkiye, savunma alanında en fazla harcama yapan ülkeler arasında yer almaktadır. 2023 yılı itibarıyla 15,8 milyar ABD dolarını aşan savunma bütçesiyle dünyada en yüksek savunma harcamasına sahip 22. ülke olmuştur. Son on yılda savunma sanayisinin iş hacmi önemli ölçüde artarak 2022 yılında 12,2 milyar ABD dolarına ulaşmıştır. Türk havacılık ve savunma sektöründeki gelişmelerle birlikte, yerli şirketlerin ihracat potansiyeli ve uluslararası iş birlikleri de kayda değer şekilde genişlemiştir. 2013 yılında 1,6 milyar ABD doları seviyesinde olan ihracat, 2023 itibarıyla 5,5 milyar ABD dolarının üzerine çıkmıştır. Sektörün yüksek kaliteli üretim kapasitesi sayesinde, 2022 yılında alınan toplam siparişlerin tutarı 8,8 milyar ABD doları olmuştur. Öte yandan, 2002 yılında yaklaşık 5,5 milyar ABD doları büyüklüğünde savunma projesi yürütülürken, 2023 yılında bu rakam 60 milyar ABD dolarına ulaşarak on kattan fazla artmıştır (www.invest.gov.tr, E.T. 10.05.2025).

Özellikle son dönemde elde edilen dikkat çekici başarılar sayesinde Türkiye, savunma ve havacılık sektörlerinde en hızlı ilerleme kaydeden ülkeler arasında yer almaktadır. Küresel ölçekte rekabet edebilen ürünler geliştiren, çeşitli alanlarda girişimlerde bulunan ve uluslararası projelerde stratejik görevler üstlenen Türk savunma ve havacılık firmalarının tecrübesi ve kalite odaklı yaklaşımları belirgin bir şekilde görülmektedir. Bu firmalar, yüksek nitelikli insan kaynağı ve gelişmiş teknolojik altyapılarıyla, pek çok ülkenin yerel ihtiyaçlarına hitap eden kapsamlı çözümler sunabilme yeteneğine sahiptir. Yerli üretimden özgün tasarım çalışmalarına, modernizasyon faaliyetlerinden AR-GE projelerine ve uluslararası iş birliklerine kadar pek çok kritik alanda aktif olarak rol almaktadırlar (www.invest.gov.tr, E.T. 10.05.2025).

Bağcı ve Kurç (2017) Türkiye'nin savunma üretiminde kendine yeterliliğe doğru kayışını tartışmakta ve askeri harcamaların yerli silah üretimini teşvik etmedeki önemini

vurgulamaktadır. Savunma harcamalarının artmasının ileri teknolojilerin gelişmesine yol açarak hem ulusal güvenliğe hem de ekonomik bağımsızlığa katkıda bulunabileceğini öne sürüyorlar. Topal, Ünver ve Türedi (2022) tarafından tartışıldığı üzere, yerli silah üretimine yapılan vurgunun Türkiye'nin endüstriyel yetenekleri üzerinde de önemli etkileri olmuştur. Bu yazarlar, Türkiye'deki savunma harcamalarının giderek daha geniş bir teknolojik yenilik ve endüstriyel modernizasyon hedefine yönelik yatırımlar olarak görüldüğünü savunmaktadır.

3.4. Küresel ve Bölgesel Karşılaştırmalı Analiz

Türkiye'nin savunma harcamalarını daha iyi anlamak için, harcamalarını diğer ülkelerle, özellikle de NATO ittifakı içindeki ülkelerle karşılaştırmak faydalı olacaktır. Torusdağ ve Ekrem (2021) NATO ülkeleri arasındaki askeri harcamaların karşılaştırmalı bir analizini yaparak Türkiye'nin savunma bütçesini NATO'nun kolektif savunma yükümlülükleri bağlamında konumlandırmaktadır. Çalışmaları, Türkiye'nin askeri harcamalarının diğer birçok NATO üyesinden daha yüksek olduğunu ve bunun hem kendine özgü güvenlik sorunlarını hem de bölgesel güç statüsünü yansıttığını göstermektedir. Benzer bir şekilde, Rahman ve Siddiqui (2019) silah ticaretinin küresel askeri harcamalar üzerindeki etkisini araştırmış ve Türkiye gibi ülkelerin savunma ile ilgili ithalat-ihracat faaliyetlerinden büyük ölçüde etkilendiğini tespit etmiştir. Bu uluslararası boyut, askeri harcamaların ve küresel savunma piyasalarının birbirine bağlılığını vurgulamaktadır.

3.4.1. Jeopolitik ve Güvenlik Boyutları

Jeopolitik bağlam, özellikle Avrupa ve Asya'nın kesişme noktasında stratejik bir konuma sahip olan Türkiye gibi ülkeler için askeri harcamaların şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Emmanouilidis ve Karpetis (2021) Türkiye'de askeri harcamaların ekonomik büyüme ve enflasyon üzerindeki etkilerini incelemiş ve ülkenin savunma harcamalarının Orta Doğu'daki gerilimler gibi dış güvenlik tehditlerinden büyük ölçüde etkilendiğini savunmuştur. Benzer şekilde, Yakovlev (2007) silah ticareti ve askeri harcamaların jeopolitik çıkarlarla nasıl iç içe geçtiğini tartışarak, Türkiye'nin askeri harcamalarının kısmen sınırlarını güvence altına alma ve bölgesel politikadaki etkisini sürdürme ihtiyacından kaynaklandığını göstermektedir.

3.5. Askeri Harcamaların Türkiye Ekonomisi Üzerindeki Etkileri

Türkiye'de askeri harcamaların ekonominin geneli üzerinde geniş kapsamlı etkileri bulunmaktadır. Çetin ve diğerleri (2018) ile Özdemir ve Bayar (2006) askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerindeki doğrudan etkilerini inceleyerek hem olumlu hem de olumsuz sonuçların altını çizmişlerdir. Bulgularına göre savunma harcamaları ekonominin belirli sektörlerini canlandırabilirken, özellikle de harcamalar iyi yönetilmediğinde enflasyonist baskılara yol açabilir ve mali dengesizlikler yaratabilir. Bu ekonomik değiş tokuş, bir ekonomi politikası aracı olarak askeri harcamaların etkinliği konusunda süregelen tartışmanın merkezinde yer almaktadır.

3.5.1. Borç Yükü ve Savunma Harcamaları

Askeri harcamalar ve ulusal borç arasındaki ilişki, ordu-ekonomi bağlantısının bir diğer kritik yönüdür. Günlük-Şeneser ve Sezgin (2002) Türkiye'nin savunma harcamalarının ulusal borcuna nasıl katkıda bulunduğunu analiz ederek, özellikle çatışma dönemlerinde yüksek askeri harcamaların ulusal finansmanı zorlayabileceği ve dış borca daha fazla bağımlılığa yol açabileceği sonucuna varmışlardır. Bu konu, savunma ihtiyaçları çoğu zaman mevcut kaynakları aştığından ve hükümeti askeri operasyonları ve silah alımlarını finanse etmek için yoğun bir şekilde borçlanmaya zorladığından, Türkiye için özellikle önemli olmuştur.

3.5.2. Gelecek Projeksiyonları ve Stratejik Hedefler

Geleceğe doğru bakıldığında, Türkiye'nin savunma harcamaları stratejisi, ülkenin savunma sanayisini modernize etmeyi ve askeri üretimde kendi kendine yeterliliğini artırmayı amaçlayan Vizyon 2023 planıyla yakından bağlantılıdır. Uzun, Kalaycı ve Demirci (2017), Türkiye'nin Vizyon 2023 planında belirtilen stratejik hedefleri inceleyerek, savunma yatırımlarının ülkeyi nasıl önde gelen bir savunma teknolojileri üreticisine dönüştürmeyi amaçladığına odaklanmaktadır. Çalışmaları, özellikle teknolojik yenilik ve endüstriyel genişleme açısından savunmaya yatırım yapmanın uzun vadeli ekonomik faydalarının altını çizmektedir. Benzer şekilde, Tekeoğlu (2008) savunma harcamalarının Türkiye'nin ekonomik büyüme stratejisine nasıl entegre edildiğine dair ampirik bir analiz sunmakta ve ülkenin gelecekteki güvenliğinin ve ekonomik refahının

savunmaya yapılan yatırımların devam etmesine yakından bağlı olduğunu vurgulamaktadır.

3.6. Türkiye'de Savunma Harcamalarının Tarihsel Bağlamı

Türkiye'nin askeri harcamalarının tarihi hem iç hem de dış faktörlerden etkilenen açık bir evrimi ortaya koymaktadır. Türkiye'yi çevreleyen stratejik ortam, on yıllar boyunca savunma harcamalarında önemli değişikliklere yol açmıştır. Erdağ (2021), 2000'li yıllarda Türkiye'nin güvenlik ortamının kapsamlı bir analizini sunmakta ve ülkenin savunma ihtiyaçlarının değişen jeopolitik ortamla birlikte nasıl değiştiğini göstermektedir. 2000'li yıllar Türkiye'nin çok sayıda güvenlik tehdidiyle karşı karşıya kaldığı bir dönem olmuş, bu da ulusal savunmayı sağlamak için askeri harcamaların artmasına neden olmuştur. Benzer şekilde, Günlük-Şeneser (1995) Türkiye'nin silahlanma harcamalarının ekonomik etkilerini araştırmış ve bu harcamaların sadece askeri ihtiyaçlara göre şekillenmediğini, aynı zamanda teknolojik gelişme ve endüstriyel büyüme de dahil olmak üzere ülkenin daha geniş ekonomik önceliklerini yansıttığını göstermiştir.

3.6.1. Erken Cumhuriyet Dönemi (1923-1950)

Türkiye Cumhuriyeti'nin 1923 yılında kurulmasını takiben Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) oluşturulması ve savunma harcamalarının ilk aşamaları, ülkenin askeri ve savunma önceliklerinin temelini oluşturmuştur. Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılmasının ardından Mustafa Kemal Atatürk liderliğindeki yeni Cumhuriyet, iç güvenliğin pekiştirilmesine ve yeni sınırlarının savunulmasına öncelik vermiştir. Bu dönemde, orduyu modernize etmeyi ve dış desteğe bağımlılığı azaltmayı amaçlayan askeri kurumların önemli ölçüde yeniden yapılandırılmasına tanık olunmuştur.

3.6.2. Türk Silahlı Kuvvetleri'nin (TSK) kuruluşu

Osmanlı askeri sisteminden modern Türk Silahlı Kuvvetleri'ne (TSK) geçiş, profesyonelleşme ve modernizasyona odaklanarak başlamıştır. Atatürk'ün güçlü ve kendine güvenen bir ordu vizyonu, ülkenin güvenlik stratejisinin merkezinde yer alıyordu. Başlangıçta Osmanlı kuvvetlerinden arta kalanlardan oluşan TSK, kapsamlı bir reform ve profesyonelleşme sürecinden geçmiştir. Cumhuriyet'in ilk on yıllarında askeri

harcamalar mütevazıydı ancak devlet iç ve dış zorluklarla karşılaştıkça istikrarlı bir şekilde arttı.

Sezgin'e (1997) göre, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk yılları savunma harcamalarının ekonomik zorluklarla kısıtlandığı, ancak hükümetin bölgesel istikrarsızlık nedeniyle askeri hazırlığa öncelik vermeye devam ettiği bir dönem olmuştur. Hükümetin savunma harcamaları, bu dönemdeki Türk silahlanma harcamalarını ele alan Günlük-Şeneser (1995) gibi çeşitli kaynakların analizlerine de yansdığı üzere, yabancı ittifaklara fazla bel bağlamadan ulusal savunma yeteneklerini vurgulayarak askeri altyapıyı yeniden inşa etmeye odaklanmıştır.

3.6.3. Cumhuriyet Sonrası Erken Dönem Askeri Harcama Modelleri

Cumhuriyet'in kurulmasının ardından, sınırlı mali kaynaklar ve 20. yüzyılın başlarındaki ekonomik koşullar nedeniyle askeri harcamalar nispeten düşük kalmıştır. Ancak savunma sektörü, devlet egemenliğinin ve ulusal kimliğin hayati bir unsuru olarak görülmüştür. Bu erken dönemde Türkiye'nin askeri harcamaları öncelikle ülkenin sınırlarını güvence altına almaya ve her türlü bölgesel tehdide cevap verebilecek daimi bir ordu bulundurmaya yönelikti. Büyük ölçüde imparatorluk askeri harcamalarına dayanan Osmanlı döneminin aksine, Türkiye Cumhuriyeti savunma harcamalarını yeni ulusal çerçeve içinde merkezileştirmeye çalışmıştır.

Erdağ (2021), Türkiye'nin 1930'lar ve 1940'lardaki savunma politikasının, Avrupa'da faşizmin yükselişi ve Avrupalı güçler arasındaki jeopolitik rekabet gibi bölgesel güvenlik kaygıları tarafından nasıl şekillendirildiğini vurgulamaktadır. Adaçay ve Misirlioğlu (2023) Türkiye'de savunma harcamalarının ekonomik etkilerini tartışırken, ordunun rolünün öncelikle egemenliği ve bölgesel istikrarı korumaya odaklandığını, ancak ekonomik etkilerinin hükümetin mali yönetimi açısından daha belirgin olduğunu belirtmektedir.

3.6.4. Küresel ve Bölgesel Politikaların Savunma Öncelikleri Üzerindeki Etkileri

Erken Cumhuriyet döneminde Türkiye'nin savunma stratejisi büyük ölçüde Avrupa, Orta Doğu ve Balkanlar arasındaki coğrafi konumundan etkilenmiştir. Türkiye'nin 1920'ler ve 1930'lardaki savunma öncelikleri kuşatılma korkusuyla şekillenmiş, ülkenin sınırlarını korumaya ve uluslararası sahnede bağımsızlığını savunmaya özen gösterilmiştir. Faşist

ve komünist ideolojilerin yükselişinin yanı sıra küresel ekonomik bunalımın damgasını vurduğu iki savaş arası dönemin dinamikleri de Türkiye'nin savunma politikalarını etkilemiştir.

Sezgin ve Yıldırım'ın (2002) belirttiği gibi, Türk hükümeti askeri harcamalar ile ekonomiyi modernleştirme ihtiyacını dengeleme konusunda önemli zorluklarla karşılaşmıştır. Karaosmanoğlu ve Özyurt'un (2002) çalışmalarında yansıtıldığı gibi, savunmada kendi kendine yeterlilik arayışı, Türkiye'nin nispeten sınırlı ekonomik kaynaklarına rağmen, aşırı dışa bağımlılık olmaksızın yetenekli bir ulusal savunma gücünün gerekliliğini vurgulamıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet'in ilk yılları, yakın tehditler olmaksızın ancak bölgesel gelişmeleri de göz önünde bulundurarak, iç konsolidasyon ve modernizasyona odaklanan askeri harcamalarla karakterize edilmiştir.

3.6.5. Soğuk Savaş Dönemi (1950-1990)

Soğuk Savaş dönemi Türkiye'nin askeri ve savunma harcamalarında önemli bir değişime işaret etmiştir. 1952'den itibaren NATO üyesi olan Türkiye'nin savunma politikaları giderek Batılı güçlerle, özellikle de ABD ile uyumlu hale gelmiştir. Bu uyum, NATO'nun ve Soğuk Savaş silahlanma yarışının taleplerini karşılamak için savunma bütçelerinde önemli bir artışla Türkiye'nin askeri harcama kalıplarını büyük ölçüde etkilemiştir.

3.6.5.1. Jeopolitik Dinamikler ve NATO Üyeliği

Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya katılması, ülkenin askeri harcama dinamiklerini önemli ölçüde değiştirmiştir. Soğuk Savaş'ta ön saflarda yer alan bir devlet olarak Türkiye, Batı savunma bloğunun kilit bir üyesi haline gelmiş ve askeri harcamaları büyük ölçüde NATO'nun stratejik hedeflerini karşılama ve potansiyel Sovyet yayılmacılığına karşı hazırlıklı olma ihtiyacından kaynaklanmıştır. Skons ve diğerleri (2001) NATO üyeliğinin ABD ile savunma iş birliğinin ve askeri yardımın artmasına yol açtığını ve bunun da Türkiye'nin askeri harcama kararlarını nasıl etkilediğini tartışmaktadır.

Bu dönemde Türkiye'nin savunma harcamaları hem iç güvenlik kaygıları hem de NATO'nun gereklilikleri nedeniyle önemli ölçüde artmıştır. Özsoy'un (2008) gözlemlediği gibi, Soğuk Savaş döneminde savunma harcamaları giderek artan bir şekilde Türkiye'nin ordusunu NATO standartlarına uygun hale getirmeye ve modernize etmeye odaklanmıştır. Ülkenin özellikle ABD'den gelen askeri yardıma olan bağımlılığı,

bu dönemde Türkiye'nin savunma harcamaları kalıplarının şekillenmesinde kilit bir rol oynamıştır. ABD ise Türkiye'nin stratejik konumunu, Sovyetler Birliği'ne karşı NATO'nun güneydoğu kanadını güvence altına almak için hayati önemde görüyordu.

3.6.5.2. Ekonomik Etkiler ve Askeri Harcamalardaki Büyüme

Soğuk Savaş döneminde Türkiye, dalgalanan ekonomik büyüme oranları, enflasyon ve hızla gelişen küresel jeopolitik ortam gibi hem siyasi hem de ekonomik zorluklarla karşı karşıya kalmıştır. Tekeoğlu'nun (2008) belirttiği gibi, bu dönemde savunma harcamalarının Türkiye ekonomisi üzerinde genellikle karışık etkileri olmuş, askeri harcamalar hem istikrar sağlayıcı bir güç hem de ulusal finansman üzerinde bir yük olarak işlev görmüştür. Bir yandan, askeri harcamalar savunma sektörünün modernleşmesine yardımcı olmuş ve dış askeri yardım ve savunma sanayi yoluyla ekonomik büyümeyi teşvik etmiştir. Öte yandan, Rahman ve Siddiqui (2019) tarafından vurgulandığı üzere, aşırı savunma harcamaları, özellikle ekonomik gerileme dönemlerinde, bazen mali zorlanmaya yol açmıştır.

Torusdağ ve Ekrem (2021) savunma harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi tartışırken, Soğuk Savaş döneminde savunma harcamalarının Türkiye ekonomisi için iki ucu keskin bir kılıç haline geldiğine dikkat çekiyor. Savunma yatırımları, savunma sanayi ve altyapı gibi sektörlerin büyümesi üzerinde bazı olumlu etkilere sahip olsa da özellikle ülke hem iç siyasi huzursuzluk hem de dış ekonomik zorluklarla karşı karşıya kaldığında, Türkiye'nin genel ekonomik performansı üzerinde önemli bir baskı oluşturdu.

3.6.5.3. Bölgesel Çatışmaların ve Silahlanma Yarışının Etkisi

Soğuk Savaş bağlamında, Orta Doğu'daki bölgesel çatışmalar da Türkiye'nin askeri harcama kararlarını etkilemiştir. Bölgede, özellikle Yunanistan ve Suriye gibi komşularla yaşanan savaşlar ve gerilimler, Türkiye'nin savunma bütçelerinin daha da büyümesini gerektirmiştir. Yalçın ve Gökmen (2020) tarafından tartışıldığı üzere, Soğuk Savaş dönemindeki savunma harcamaları sadece NATO yükümlülüklerinden değil, aynı zamanda bölgesel güvenlik sorunlarını ele alma ihtiyacından da kaynaklanmıştır. Bu durum hem NATO hem de Varşova Paktı ülkelerinin savunma harcamalarını önemli ölçüde artırdığı Soğuk Savaş'ın silahlanma yarışı dinamikleri ile birleşmiştir.

Soğuk Savaş ilerledikçe, Türkiye'nin savunma harcamaları algılanan Sovyet tehdidine karşılık olarak artmaya başladı ve ülke gelişmiş silah ve askeri teknoloji tedariki yoluyla ordusunu modernize etmeye çalıştı. Bu durum, Türk ordusunun silahlanma programlarını ve bu harcamaların özellikle borç ve dış yardım bağımlılığı açısından ekonomik sonuçlarını inceleyen Gunluk-Senesen ve Sezgin'in (2002) çalışmalarına da yansımıştır.

3.6.6. Askeri Harcamalar ve Borç Yüğü

1980'lere gelindiğinde, Türkiye'nin savunma harcamaları, kısmen Orta Doğu'da devam eden jeopolitik gerilimler ve daha geniş Soğuk Savaş dinamikleri nedeniyle önemli seviyelere ulaşmıştır. Günlük-Şeneser (1995) ve Sezgin (1997), askeri harcamaların endüstriyel kalkınma ve teknoloji transferi yoluyla bazı ekonomik faydalar sağlarken, ülkenin artan borç yüküne de katkıda bulunduğunu vurgulamaktadır. Bu sorun, dış askeri yardım ve kredilere artan bağımlılıkla daha da kötüleşmiş ve savunma öncelikleri ile uzun vadeli ekonomik sürdürülebilirlik arasında bir gerilim yaratmıştır.

Sonuç olarak, Soğuk Savaş dönemi (1950-1990) Türkiye'nin askeri harcamalarında önemli bir dönüşümün yaşandığı bir dönem olmuştur. NATO üyeliği, bölgesel çatışmalar ve küresel Soğuk Savaş dinamikleri Türkiye'nin savunma önceliklerini şekillendirmiştir. Askeri harcamalar Türkiye'nin ulusal güvenlik politikasının merkezinde yer almış ve hem iç ekonomiyi hem de uluslararası ilişkileri etkilemiştir. Özdemir ve Bayar'ın (2006) çalışmalarında da vurgulandığı gibi, bu dönemde yapılan askeri harcamalar Türkiye'nin karmaşık uluslararası ortamda yönünü bulmasına yardımcı olurken, ülkenin mali istikrarı açısından da zorluklar yaratmıştır.

3.6.7. NATO Üyeliği ve Askeri Harcamalar Üzerindeki Etkisi

Türkiye'nin 1952 yılında NATO'ya katılmasının askeri harcamaları ve savunma stratejisi üzerinde derin etkileri olmuştur. Soğuk Savaş'ta bir cephe ülkesi olarak Türkiye'nin NATO için stratejik önemi, Sovyetler Birliği'ne coğrafi yakınlığı ile vurgulanmış ve bu da savunma harcamalarını doğrudan etkilemiştir. NATO üyeliği, önemli mali taahhütler gerektiren bir dizi savunma yükümlülüğü ve beklentisini de beraberinde getirmiştir. SSCB gibi dış tehditlere ve bölgesel istikrarsızlığa karşı güvenlik garantisi arayan Türkiye, askeri yeteneklerine büyük yatırımlar yaparak savunma önceliklerini NATO'nun kolektif güvenlik hedefleriyle uyumlu hale getirdi. Bu uyum, Soğuk Savaş boyunca Türk

askeri harcamalarının yapısını ve ölçeğini önemli ölçüde etkilemiş ve Türkiye'yi bölgedeki en büyük savunma harcamacılarından biri haline getirmiştir.

Zaman içinde Türkiye'nin savunma harcamaları hem iç hem de dış baskılar tarafından şekillendirilmiştir. Bir yandan NATO'nun güvenlik çerçevesi bir dereceye kadar istikrar sağlamış, ancak Türkiye'nin özellikle güney ve doğu komşularıyla ilgili kendi ulusal güvenlik kaygıları da askeri yatırımları dikte etmiştir. Soğuk Savaş dönemi, büyük bir ordunun ve güçlü bir hava kuvvetinin geliştirilmesi de dahil olmak üzere konvansiyonel askeri güce odaklanılan bir dönem olmuş ve NATO'nun lojistik desteği Türkiye'nin savunma yeteneklerini güçlendirmiştir. Sezgin (1997) ve Özsoy'un (2008) belirttiği gibi, NATO'nun etkisi hem güvenlik garantileri yoluyla doğrudan hem de Türkiye'nin ordusunu Batı standartlarına uygun hale getirmeyi amaçlayan askeri modernizasyon programları yoluyla dolaylı olmuştur.

Ancak NATO üyeliği yeni ekonomik zorlukları da beraberinde getirmiştir. Türkiye savunma ihtiyaçlarını daha geniş ekonomik kalkınma hedefleriyle dengelemek zorundaydı; bu gerilim özellikle savunma harcamalarının diğer ulusal önceliklerle yarıştığı 1980'ler ve 1990'larda belirginleşti. Türkiye'nin savunma bütçesinin NATO'nun planlama sürecine entegre edilmesi, askeri harcamaların ittifak gereklilikleriyle uyumunu daha da vurgulamış, ancak aynı zamanda mali kriz dönemlerinde ülke üzerinde ekonomik baskı yaratmıştır (Tekeoğlu, 2008). NATO üyeliğinin ve buna bağlı savunma taahhütlerinin ekonomik maliyetleri, özellikle Türkiye hem bölgesel hem de küresel güvenlik dinamiklerinin karmaşıklığı içinde yol alırken, Türk savunma politikasında sürekli bir tema olmuştur.

3.6.8. Silahlanma Yarışı ve Türkiye'nin Savunma Duruşu

İkinci Dünya Savaşı sonrasında Orta Doğu ve Doğu Akdeniz'de yaşanan silahlanma yarışı Türkiye'nin savunma duruşunu önemli ölçüde şekillendirmiştir. Türkiye 1950'lerden itibaren kendisini başta Yunanistan, Suriye ve Irak olmak üzere komşu devletlerle bölgesel bir silahlanma yarışının içinde bulmuştur. Silahlanma yarışı ideolojik ve bölgesel anlaşmazlıklardan, özellikle Kıbrıs ihtilafından ve aynı zamanda daha geniş bölgesel güvenlik kaygılarından kaynaklanıyordu. NATO'nun Türkiye'ye olan stratejik ilgisi, Türkiye'yi bölgesel askeri dengenin önemli bir oyuncusu haline getirmiş ve Türkiye'nin

güçlü bir askeri caydırıcılık sağlayarak kolektif savunma çabalarına katkıda bulunması beklenmiştir.

Türkiye'nin savunma duruşu, askeri hazırlığa yapılan vurgu ve bölgesel tehditler karşısında yeteneklerini geliştirmek üzere tasarlanmış bir silah tedarik stratejisi ile belirlenmiştir. Skons ve diğerleri (2001) ve Yalçın & Gökmen (2020) tarafından belirtildiği üzere, bölgedeki silahlanma yarışı sadece daha gelişmiş silah sistemleri edinmekle değil, aynı zamanda Türkiye'nin Sovyet yayılması ve daha sonra Orta Doğu istikrarsızlığı tehdidine etkili bir şekilde karşılık verebilmesini sağlamakla ilgiliydi. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin savunma harcamaları bu kaygıları yansıtmış ve ordunun hem NATO standartlarını hem de bölgesel güvenlik sorunlarını karşılayacak şekilde modernize edilmesine odaklanmıştır. Ulusal savunma stratejisi NATO'nun askeri doktrini ile yakından bağlantılı olmakla birlikte Türkiye'nin kendine özgü jeopolitik gerçekleri tarafından da şekillendirilmiştir.

Türk ordusunun duruşu hem NATO hem de bölgesel rakipleri ile etkileşiminin bir sonucu olarak gelişmiştir. 1970'ler ve 1980'lerde Türkiye'nin savunma stratejisi topçu, hava savunma sistemleri ve yetenekli bir deniz filosuna ağırlık veren büyük bir konvansiyonel kuvvet bulundurmaya odaklanmıştır. Bu duruş, özellikle Türkiye'nin güney kanadının kırılganlığını vurgulayan 1974 Kıbrıs işgali gibi çatışmaların ardından bölgesel silahlanma yarışından doğrudan etkilenmiştir. Silahlanma yarışının kendisi maliyetli olsa da Türkiye'nin güvenliği için gerekli görülmüş ve bu gergin dönemlerde askeri harcamalar da buna uygun olarak artmıştır (Günlük-Şeneser, 1995).

3.6.9. Kıbrıs Çatışması Sırasındaki Askeri Harcamalar ve Diğer Bölgesel Konular

1974'teki Kıbrıs çatışması Türkiye'nin savunma politikasında bir dönüm noktası olmuş ve askeri harcamalarda dramatik bir artışa yol açmıştır. Kıbrıs'ta Yunan destekli darbenin ardından Türkiye'nin askeri müdahalesi ve ardından adanın kuzey kesimini işgal etmesi daha geniş çaplı bir askeri krize yol açmıştır. Bu çatışma, Türkiye'nin konumunu sağlamlaştırmaya ve Kıbrıs'taki çıkarlarını savunma kabiliyetini güvence altına almaya çalışması nedeniyle silahlanmaya yol açmıştır. Bu dönemde yapılan askeri harcamalar sadece Kıbrıs'a yönelik bir tepki olmayıp, bölgesel güvenlik kaygılarını gidermek ve düşman komşular karşısında askeri hazırlıklı olmak için daha geniş bir stratejinin parçasıydı.

1980'ler ve 1990'lar boyunca Türkiye, savunma harcamalarını etkileyen bir dizi ek bölgesel sorunla karşı karşıya kalmıştır. Bunlar arasında Yunanistan ile karasuları ve hava sahası konusunda süregelen gerginliklerin yanı sıra güneydoğuda ayrılıkçı Kürt hareketlerinin, özellikle de Kürdistan İşçi Partisi (PKK) isyanının yükselişi yer alıyordu. PKK'ya karşı geniş çaplı operasyonlar da dahil olmak üzere bu tehditlere verilen askeri karşılık, savunma harcamalarında sürekli artışa yol açmıştır. Sezgin ve Yıldırım (2002) ve Yıldırım ve Sezgin (2003) tarafından da belirtildiği gibi, Türkiye'nin bu dönemdeki savunma harcamaları hem bölgesel çatışmalarla hem de iç güvenlik sorunlarıyla yakından bağlantılı olmuş, terörle mücadele operasyonlarına ve sınır güvenliğine önemli kaynaklar ayrılmıştır.

Türkiye, konvansiyonel askeri yığınağına ek olarak, yabancı silahlara bağımlılığını azaltmak ve kendi kendine yeterliliğini artırmak amacıyla savunma sanayisine de önemli yatırımlar yapmıştır. Türkiye'nin Kıbrıs'a askeri müdahalesinin doğrudan bir sonucu olan 1975-1978 ABD silah ambargosu, savunma teçhizatı için dış tedarikçilere güvenmenin kırılmasını vurgulamıştır. Buna karşılık olarak Türkiye, değişen başarı düzeyleriyle birlikte yerli bir savunma sanayii geliştirme çabalarını hızlandırmıştır. Durmaz (2014) ve Kurç (2017) tarafından tartışıldığı üzere, savunma otarşisi dürtüsü askeri araştırma ve geliştirmeye önemli yatırımlar yapılmasına yol açmış ve küçük silahlardan gelişmiş füze sistemlerine kadar her şeyi üretebilen büyüyen bir savunma sanayisini teşvik etmiştir.

3.6.10. Soğuk Savaş Sonrası ve 2000'li Yıllar (1990-2010)

Soğuk Savaş'ın sona ermesi, Türkiye'nin savunma stratejisi ve askeri harcamaları açısından bir geçiş dönemine işaret etmektedir. Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte Türkiye'nin stratejik öncelikleri değişmiş ve askeri harcama kalıpları da buna uygun olarak evrilmiştir. 1990'lar boyunca Türkiye bölgesel istikrarsızlık, etnik çatışma ve terörist gruplar gibi devlet dışı aktörlerin yükselişi gibi yeni güvenlik sorunlarıyla karşı karşıya kalmıştır. 1990'lar aynı zamanda Türkiye'nin önemli mali krizler, enflasyon ve dış borçla karşı karşıya kaldığı bir ekonomik dalgalanma dönemiydi. Bu ekonomik zorluklara rağmen savunma harcamaları hem bölgesel güvenlik kaygıları hem de NATO'nun kolektif savunma gerekliliklerini sürdürme arzusu nedeniyle bir öncelik olmaya devam etti.

2000'li yıllarda Türkiye'nin askeri harcamaları, Körfez Savaşı sonrası, Irak'taki savaş ve Suriye ile yaşanan gerginlikler de dahil olmak üzere bir dizi bölgesel krizle karşı karşıya kalması nedeniyle yüksek kalmaya devam etmiştir. Türkiye'nin makroekonomik göstergeleri üzerinde ciddi bir etkisi olan 2001 ekonomik krizi, savunma harcamalarının önceki seviyelerde sürdürülmesini zorlaştırmıştır. Ancak, Erdoğan'ın (2021) da belirttiği gibi, Türkiye'nin savunma bütçesi, kısmen askeri modernizasyona öncelik verilmesi ve ülkenin NATO operasyonlarındaki rolü nedeniyle 2000'li yıllar boyunca büyümeye devam etmiştir. Ayrıca, Türkiye'nin uluslararası barışı koruma operasyonlarına katılımı ve Orta Doğu'da artan askeri rolü, savunma bütçesine ek talepler getirmiştir.

2000'li yıllar aynı zamanda insansız hava araçları (İHA), hava savunma sistemleri ve füze savunma altyapısı gibi ileri teknolojilere yapılan yatırımların artmasıyla daha sofistike bir savunma stratejisine doğru kayışa işaret etmektedir. Savunma teknolojisinde kendi kendine yeterliliğin artırılması çabası devam etmiş ve Taçyıldız ve Çukur'un (2022) da belirttiği gibi, Türkiye yerli üretim girişimleriyle silahta dışa bağımlılığını azaltma yolunda önemli adımlar atmıştır. Ancak bu dönemde de siyasi istikrarsızlık devam etmiş ve ordunun sivil hükümetle ilişkilerinde zorluklar yaşanmış, savunma harcamaları sıklıkla ulusal güvenlik önceliklerine ilişkin tartışmaların merkezinde yer almıştır.

Türkiye'nin askeri harcama geçmişi hem bölgesel hem de küresel stratejik hedefleri ve NATO üyeliği ile derinden iç içe geçmiştir. Soğuk Savaş ve sonrasında yaşananlar, Türkiye'nin savunma harcamaları önceliklerini şekillendirmiş, özellikle de ülke karmaşık bir bölgesel güvenlik ortamında yol alırken ve iç çatışmalarla uğraşırken. NATO'nun güvenlik garantileri sağlamadaki rolü Türkiye'nin savunma politikalarını etkilemiş, ancak ülke askeri harcamalar ile diğer ulusal öncelikler arasında bir denge kurmakta önemli ekonomik ve siyasi zorluklarla da karşılaşmıştır. Kıbrıs sorunu, bölgesel silahlanma yarışları ve Soğuk Savaş sonrası güvenlik dinamikleri Türkiye'nin savunma harcamalarının gidişatına katkıda bulunmuştur. İleriye dönük olarak Türkiye, NATO içindeki stratejik rolünü sürdürürken ve Orta Doğu ve ötesinde değişen güvenlik ortamını ele alırken, muhtemelen savunma modernizasyonuna ve savunma sanayinde kendi kendine yeterliliğe öncelik vermeye devam edecektir.

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılması Türkiye'nin savunma harcamalarında ve stratejik önceliklerinde derin bir değişime yol açmıştır. SSCB'nin dağılması, Türkiye'nin kuzey sınırlarında bir süper gücün oluşturduğu doğrudan tehdidi azaltmış, jeopolitik

manzarasını değiştirmiş ve askeri hedeflerinin yeniden değerlendirilmesine yol açmıştır. Soğuk Savaş döneminde Türkiye'nin savunma stratejisi, NATO yükümlölüklerinden büyük ölçüde etkilenecek Sovyet saldırganlığına karşı konvansiyonel askeri hazırlığa odaklanmıştı. Ancak Sovyet sonrası dönem, Orta Doğu'daki bölgesel istikrarsızlık, etnik çatışmalar ve terörist gruplar gibi devlet dışı aktörlerin yükselişi gibi yeni güvenlik sorunlarını beraberinde getirmiştir (Sezgin, 1997; Karaosmanoğlu & Özyurt, 2002). Sonuç olarak, Türk savunma harcamaları büyük ölçekli konvansiyonel kuvvetlerin idamesine odaklanmaktan modern teknolojilere, gelişmiş silahlara ve askeri altyapıya yatırım yapmaya dönüşmüştür.

1990'larda Türkiye, bu değişen güvenlik ortamına uyum sağlamak için askeri yeteneklerini modernize etmeye öncelik vermiştir. Bu dönemde insansız hava araçları (İHA), füze savunma sistemleri ve gelişmiş deniz platformları gibi sofistike savunma teknolojilerine yapılan yatırımlar artmıştır (Kur, 2017; Özün & Erbaykal, 2011). Amaç sadece Türkiye'nin savunma kabiliyetlerini güçlendirmek değil, aynı zamanda askeri altyapısını ittifak standartlarıyla uyumlu hale getirerek NATO içindeki rolünü artırmaktı (Tekeoğlu, 2008; Günlük-Şenesen, 2001). Aynı zamanda Türkiye, başta PKK'nin isyanı olmak üzere, savunma harcamalarını daha da etkileyen önemli iç güvenlik tehditleriyle karşı karşıya kalmıştır. İsyarla mücadele operasyonları önemli kaynaklar gerektirmiş ve bu on yıl boyunca askeri harcamalarda sürekli bir artışa yol açmıştır (Sezgin & Yıldırım, 2002).

Türkiye'nin uluslararası barışı koruma ve askeri operasyonlara katılımı da Soğuk Savaş sonrası dönemde savunma harcamalarını şekillendirmiştir. Bir NATO üyesi olarak Türkiye, 1990'larda Balkanlar'daki ve daha sonra Afganistan'daki operasyonlar da dahil olmak üzere çeşitli görevlere katılmıştır. Bu angajmanlar Türkiye'nin bölgesel bir güç olarak konumunu güçlendirmiş ve denizaşırı konuşlanmaları desteklemek için lojistik, eğitim ve özel teçhizata yatırım yapılmasını gerektirmiştir (Seren, 2020; Çetin vd., 2018). Ayrıca Türkiye, kendisini uluslararası barışı koruma çabalarında kilit bir oyuncu olarak konumlandırarak yakın çevresinde ve ötesinde etkisini artırmaya çalışmış, bu da modern ve uyarlanabilir bir askeri güç bulundurmayı gerektirmiştir (Rahman & Siddiqui, 2019). Türkiye'nin savunma harcamalarındaki son eğilimler, bölgesel ve küresel güvenlik sorunlarının artan karmaşıklığını yansıtmaktadır. Türkiye'nin askeri harcamaları 2010 yılından bu yana Suriye ve Irak'taki krizlerin yanı sıra Doğu Akdeniz'de Yunanistan ile

süregelen gerilimlere yanıt olarak önemli ölçüde artmıştır. Bu harcamalar, Türkiye'nin terör örgütlerinin yarattığı tehditleri ele almayı ve sınırlarını güvence altına almayı amaçlayan Fırat Kalkanı Harekâtı ve Barış Pınarı Harekâtı gibi Suriye'deki askeri müdahaleleri ile daha da artmıştır (Taçyıldız & Çukur, 2022; Yalçın & Gökmen, 2020). Türk lirasındaki dalgalanmalar ve mali istikrarsızlık dönemleri de dahil olmak üzere ekonomik zorluklar, bu savunma girişimlerinin finansmanını zorlaştırmıştır. Bununla birlikte Türkiye, ulusal güvenliği ve jeopolitik hedefleri için gerekli olduğunu düşündüğü askeri harcamalara öncelik vermeye devam etmiştir (Gezer, 2022).

Güçlü bir yerli savunma sanayinin geliştirilmesi, Türkiye'nin son yıllardaki askeri harcamalarının şekillenmesinde merkezi bir rol oynamıştır. Yabancı silah ithalatına bağımlılığı azaltma çabaları, insansız hava araçları, zırhlı araçlar ve füze sistemleri de dahil olmak üzere yerli savunma teknolojilerine önemli yatırımlar yapılmasına yol açmıştır. ASELSAN, Roketsan ve Türk Havacılık ve Uzay Sanayii gibi şirketler, kendi kendine yeterliliğe ulaşmayı amaçlayan hükümet politikaları tarafından desteklenen Türkiye'nin savunma sektöründe kilit oyuncular haline gelmiştir (Kurç, 2017; Çolak & Özkaya, 2021). Yerli üretime yapılan bu vurgu, Türkiye'nin savunma kabiliyetlerini güçlendirmekle kalmamış, aynı zamanda teknolojik inovasyonu teşvik ederek ve istihdam yaratarak ekonomik kalkınmasına da katkıda bulunmuştur (Usta, 2020). Bununla birlikte, yerli savunma üretimine olan bağımlılık, Türkiye'nin daha geniş mali manzarasını etkilemeye devam eden önemli kamu yatırımlarını da gerektirmiştir.

Jeopolitik faktörler, Türkiye'nin askeri harcamalarında önemli bir itici güç olmaya devam etmektedir. Ülkenin Avrupa, Asya ve Orta Doğu'nun kesişme noktasındaki stratejik konumu, onu çeşitli bölgesel çatışmaların ve güç mücadelelerinin merkezine yerleştirmektedir. Suriye, Irak ve Yunanistan gibi komşu ülkelerle yaşanan gerilimler ve devlet dışı aktörlerin faaliyetlerine ilişkin endişeler, güçlü ve iyi finanse edilen bir orduyu gerekli kılmıştır (Sezgin, 1997; Dunne, Nikolaidou ve Vougas, 2001). Türkiye'nin NATO'ya katılımı ve diğer askeri ittifaklarla olan ilişkileri de savunma harcamaları kararlarını etkilemektedir. Önemli bir NATO müttefiki olarak Türkiye'nin ittifakın kolektif savunma çabalarına katkıda bulunması beklenmektedir ve bu da belirli bir askeri hazırlık ve yetenek düzeyinin korunmasını gerektirmektedir (Skons vd., 2001).

İç güvenlik kaygıları Türkiye'nin savunma harcamalarını etkileyen bir diğer önemli faktör olmuştur. On yıllardır devam eden PKK isyanı, terörle mücadele operasyonlarına ve sınır

güvenliğine sürekli yatırım yapılmasını gerektirmiştir. Ayrıca ordu, özellikle 2016'daki darbe girişimi gibi siyasi çalkantı dönemlerinde iç istikrarın korunmasında önemli bir rol oynamıştır (Barış, 2018; Adaçay & Misirlioğlu, 2023). Bu iç zorluklar, savunma harcamalarının ulusal güvenliğin sağlanması ve devlet otoritesinin korunması açısından önemini daha da vurgulamıştır.

Ekonomik faktörler de Türkiye'nin savunma harcamalarının yörüngesini şekillendirmiştir. Askeri harcamalar genellikle ulusal bütçe üzerinde bir yük olarak görülmekle birlikte, özellikle yerli savunma sanayinin büyümesi yoluyla ekonomik kalkınmanın itici gücü olarak da görülmektedir (Sezgin, 1997; Yıldırım ve Sezgin, 2003). Hükümet savunma harcamalarını diğer ekonomik önceliklerle dengelemeye çalışmış, ancak özellikle ekonomik kriz dönemlerinde bu dengeyi sağlamak bazen zor olmuştur. Askeri harcamalara ilişkin kamuoyu görüşü de bir rol oynamış, güçlü bir orduya verilen yaygın destek, ekonomik zorluklara rağmen yüksek harcama düzeylerini haklı çıkarmaya hizmet etmiştir (Özdemir & Bayar, 2006; Günlük-Şeneser, 1995).

Türkiye'nin siyasi ve kurumsal dinamikleri savunma harcamaları kararlarını daha da etkilemiştir. Türk hükümeti 2002'den bu yana Adalet ve Kalkınma Partisi (AKP) liderliğinde askeri modernizasyona öncelik vermiş ve savunma harcamalarını artırmıştır. Ordunun Türk siyasetinde tarihsel olarak önemli olan rolü zaman içinde değişmiş, sivil liderlik son yıllarda savunma politikası üzerinde daha fazla kontrol sahibi olmuştur (Karaosmanoğlu & Özyurt, 2002; Yakovlev, 2007). Bu değişime, askeri öncelikleri bölgesel nüfuz ve savunma üretiminde kendi kendine yeterlilik arayışı da dahil olmak üzere daha geniş ulusal stratejilerle uyumlu hale getirme çabaları eşlik etmiştir.

Teknolojik gelişmeler, Türkiye'nin savunma harcamalarının ana odak noktalarından biri olmuş ve askeri kabiliyetleri geliştirmeyi amaçlayan araştırma ve geliştirmeye önemli yatırımlar yapılmıştır. İHA'lar ve gelişmiş füze sistemleri gibi yerli teknolojiler, yabancı tedarikçilere bağımlılığı azaltma taahhüdünü yansıtacak şekilde Türkiye'nin savunma stratejisinin merkezinde yer almıştır (Durmaz, 2014; Nikolidou, 2016). Türkiye modern savaşın getirdiği zorlukları ele almaya ve gelecekteki çatışmalara hazırlıklı olmaya çalıştığından, siber güvenlik ve askeri teknolojinin diğer gelişmekte olan alanları da artan bir ilgi görmüştür.

Sonuç olarak, Türkiye'nin askeri harcamaları jeopolitik, ekonomik ve yerel faktörlerin karmaşık bir etkileşimini yansıtmaktadır. Soğuk Savaş sonrası dönemden günümüze

kadar savunma harcamaları hem dış tehditlere hem de iç güvenlik sorunlarına cevap verme ihtiyacına göre şekillenmiştir. Modernizasyon, kendi kendine yeterlilik ve teknolojik yeniliklere yapılan vurgu, Türkiye'nin güçlü ve bağımsız bir savunma duruşunu sürdürme arzusunun altını çizmektedir. Bölgesel ve küresel güvenlik dinamikleri değişmeye devam ettikçe, Türkiye'nin savunma harcamaları, güvenlik taleplerini ekonomik ve siyasi gerçeklerin kısıtlamaları ile dengeleyerek ulusal stratejisinin kritik bir unsuru olmaya devam edecektir.

4. BÖLÜM: ARDL MODEL ANALİZİ İÇİN METODOLOJİ

4.1. Amaç ve Model Spesifikasyonu

Bu analizin temel amacı, Otoregresif Dağıtılmış Gecikme (ARDL) modelini kullanarak işsizlik (UNEP), askeri harcamalar (MEXP), hükümet harcamaları (GEXP) ve GSYİH arasındaki uzun vadeli ilişkileri araştırmaktır. ARDL modeli hem kısa vadeli hem de uzun vadeli dinamikleri tek bir çerçevede tahmin etme kabiliyeti nedeniyle seçilmiştir ve özellikle farklı entegrasyon mertebelerine sahip değişkenlerle çalışırken uygundur. Model aşağıdaki gibi belirlenmiştir:

$$UNEP_t = \alpha + \beta_1 UNEP_{t-1} + \beta_2 MEXP_t + \beta_3 GEXP_t + \beta_4 GDP_{t-1} + \epsilon_t$$

Belirtilen ARDL modelinde aşağıdaki değişkenler ve terimler tanımlanmıştır:

$UNEP_t$ t zamanındaki işsizlik oranını temsil etmektedir. Bu, diğer faktörlerden nasıl etkilendiğini anlamak için analiz ettiğimiz bağımlı değişkendir.

$MEXP_t$ t zamanındaki askeri harcamaları ifade eder. Bu değişken askeri harcamaların işsizlik üzerindeki etkisini inceler.

$GEXP_t$ t zamanındaki hükümet harcamalarını ifade eder. Mevcut hükümet harcamalarının işsizlik oranını nasıl etkilediğini değerlendirmeye yardımcı olur.

GDP_{t-1} GSYİH'nin gecikmeli değeridir ve bir önceki dönemin GSYİH değerini ifade eder. Bu gecikmeli terim, ekonomik büyümenin işsizlik üzerindeki gecikmeli etkilerini yakalamak için dahil edilmiştir.

α modeldeki sabit terimdir. Diğer tüm değişkenler sabit tutulduğunda işsizliğin başlangıç seviyesini temsil eder.

ϵ_t hata terimidir ve modelin değişkenleri tarafından hesaba katılmayan işsizlikteki açıklanamayan varyasyonu yakalar.

4.2. Veri Toplama ve Hazırlama

İşsizlik, askeri harcamalar, hükümet harcamaları ve GSYİH verileri 1995-2022 zaman dilimi için toplanmıştır. Veriler eksik değerler, aykırı değerler ve tutarsızlıkları gidermek için temizlenir ve ön işleme tabi tutulur. Varyansı dengelemek ve durağanlığı sağlamak için logaritmik dönüşümler gibi gerekli dönüşümler uygulanır.

4.3. Durağanlık Testi

ARDL modelinin sağlamlığını sağlamak için her değişkene birim kök testleri uygulanmıştır. Bu, durağanlığı kontrol etmek için Augmented Dickey-Fuller (ADF) testi ve Phillips-Perron (PP) testi gibi testlerin uygulanmasını içerir. Sonuçlar, değişkenlerin fark alma gerektirip gerektirmediğini veya düzey formunda kullanılıp kullanılmayacağını gösterir.

4.4. Model Tahmini

ARDL modeli, her değişken için seçilen gecikme uzunlukları kullanılarak tahmin edilir. Gecikme uzunlukları Akaike Bilgi Kriteri (AIC) ve Schwarz Bayesian Kriteri (SBC) gibi kriterlere göre belirlenir. ARDL tahmini hem kısa vadeli hem de uzun vadeli katsayılar sağlayarak bağımsız değişkenlerin işsizlik üzerindeki anlık ve uzun vadeli etkilerinin analiz edilmesine olanak tanımaktadır.

4.5. Eşbütünleşme için Sınır Testi

Sınır testi, değişkenler arasında uzun vadeli bir ilişkinin (eşbütünleşme) varlığını değerlendirmek için yapılır. ARDL modelinden elde edilen F-istatistiği, farklı anlamlılık düzeyleri için kritik değerlerle karşılaştırılır. Bu çalışmada, F-istatistiği 3.128551 olup, %10 ve %5 anlamlılık düzeyleri arasında yer almaktadır ve uzun dönemli bir ilişkinin zayıf kanıtını göstermektedir.

4.6. Hata Düzeltme Modeli (ECM) Analizi

Kısa vadeli dinamikleri ve uzun vadeli dengeye uyum mekanizmasını yakalamak için bir Hata Düzeltme Modeli (ECM) kullanılmaktadır. ECM, uzun vadeli dengeden sapmaların hangi hızda düzeltildiğini ortaya koymaktadır. Gecikmeli işsizlik ve GSYİH değişiklikleri için katsayılar, geçmiş değerlerin mevcut işsizliği nasıl etkilediğini gösterirken, hata düzeltme terimi yaklaşık %71,9'luk hızlı bir düzeltme oranı göstermektedir.

4.7. Uzun Dönem Katsayıları

ARDL modelinden elde edilen uzun dönem katsayıları, her bir bağımsız değişkenin işsizlik üzerindeki sürekli etkileri hakkında fikir vermektedir. Askeri harcamalar uzun

vadede işsizlik üzerinde önemli bir negatif etki gösterirken, hükümet harcamaları çok küçük bir pozitif etkiye sahiptir ve GSYİH önemli bir negatif etkiyi sürdürmektedir.

4.8. Politika Çıkarımları

Sonuçlara dayanarak, çeşitli politika çıkarımları ortaya çıkmaktadır:

- Askeri Harcamalar: Askeri harcamalar işsizliğin azaltılması için uzun vadede potansiyel faydalar sağlarken, kısa vadede önemsiz olması tek başına bir çözüm olmayabileceğini göstermektedir. Politika yapıcılar askeri harcamaları diğer önceliklerle dengelemeyi düşünmelidir.

-Hükümet Harcamaları: Mevcut kamu harcamalarının minimum etkisi potansiyel verimsizliklerin altını çizmektedir. İstihdam yaratılmasına doğrudan katkıda bulunan sektörlere odaklanarak kamu harcama stratejilerinin yeniden değerlendirilmesi tavsiye edilmektedir.

- Ekonomik Büyüme: GSYİH ile işsizlik arasındaki güçlü negatif ilişki, büyüme odaklı politikaların önemini vurgulamaktadır. İstihdam yaratılmasını sağlamak için büyüme yanlısı stratejilere öncelik verilmelidir.

	UNEP	MEXP	GEXP	GDP
Ortalama	10.04611	2.669557	9.55E+10	8910.461
Medyan	10.33100	2.420469	9.03E+10	8386.536
Maksimum	14.02600	4.139697	1.66E+11	14055.11
Minimum	6.495000	1.233486	4.56E+10	5702.379
Standart Sapma	2.022220	0.817885	3.75E+10	2551.255
Çarpıklık	-0.097793	0.488440	0.443241	0.448265
Basıklık	2.592020	2.027826	1.898757	1.915575
Jarque-Bera	0.238818	2.215984	2.331684	2.309699

Tablo 1: Tanımlayıcı İstatistikler

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Özetle istatistikler dört temel değişken için dağılım ve merkezi eğilimlerin ayrıntılı bir görüntüsünü sunmaktadır: işsizlik (UNEP), askeri harcamalar (MEXP), hükümet harcamaları (GEXP) ve GSYİH. Ortalama işsizlik oranı (UNEP) yaklaşık %10,05'tir ve medyan değeri %10,33'tür; bu da işsizlik oranlarının hafifçe sola çarpık olduğunu göstermektedir. Ortalama askeri harcama (MEXP) GSYİH'nin %2,67'si olup, medyan değeri %2,42'dir; bu da askeri harcamaların hafifçe sağa çarpık olduğunu göstermektedir. Devlet harcamalarının (GEXP) ortalaması 95,5 milyar birim, medyanı 90,3 milyar birim

olup küçük bir sağa çarpıklık gösterirken, GSYİH'nin ortalaması 8.910,46 birim ve medyanı 8.386,54 birim olup benzer bir sağa çarpıklığa işaret etmektedir.

Değişkenlik açısından, işsizlik için standart sapma %2,02'dir ve ortalama etrafında orta düzeyde bir değişkenlik olduğunu göstermektedir. Askeri harcamalar %0,82'lik standart sapma ile daha az değişkenlik göstermektedir. Hükümet harcamaları 37,5 milyar birimlik yüksek bir standart sapmaya sahiptir ve harcama seviyelerindeki önemli farklılıkları yansıtmaktadır. GSYİH de 2,551.26 birimlik standart sapma ile önemli ölçüde değişkenlik göstermektedir.

Çarpıklık değerleri de bu değişkenlerin dağılım şekillerini göstermektedir. İşsizlik - 0,10'luk çarpıklık değeriyle gösterildiği gibi hafif bir sola çarpıklıkla neredeyse simetriktir. Buna karşılık, askeri harcamalar, hükümet harcamaları ve GSYİH sırasıyla 0,49, 0,44 ve 0,45 çarpıklık değerleriyle hafif sağa çarpıklık sergilemektedir. Bu çarpıklık değerleri, bu değişkenlerin dağılımlarının sağ tarafında daha uzun kuyruklara sahip olduğunu göstermektedir.

Basıklık değerleri işsizliğin 2,59 basıklığa sahip olduğunu göstermekte ve normale yakın bir dağılıma işaret etmektedir. Askeri harcamaların basıklık değeri 2.03, hükümet harcamalarının basıklık değeri 1.90 ve GSYİH'nin basıklık değeri 1.92 olup, bunların hepsi 3'ün altındadır. Bu düşük basıklık değerleri, bu dağılımların normal bir dağılımdan daha düz olduğunu ve daha az uç değer veya aykırı değer olduğunu göstermektedir.

Son olarak, tüm değişkenler için Jarque-Bera test istatistikleri, bunların normallikten önemli ölçüde sapmadığını göstermektedir. İşsizlik 0.24, askeri harcamalar 2.22, hükümet harcamaları 2.33 ve GSYİH 2.31 Jarque-Bera istatistiğine sahiptir. Bu değerler, dağılımların oldukça normal olduğunu ve normallik dışı olduğuna dair güçlü bir kanıt bulunmadığını göstermektedir. Genel olarak, özet istatistikler, bu değişkenlerin bir miktar çarpıklık ve basıklık sergilemekle birlikte, ilgili değerlerinde orta ila yüksek değişkenlikle birlikte genellikle normal bir dağılım modeli izlediklerini ortaya koymaktadır.

Phillips-Perron (PP) Test	d(UNEP)	d(MEXP)	d(GEXP)	d(GDP)
Sabitli				
t-İstatistiği	-4.5458	-4.879	-3.7804	-4.1665
Olasılık Değeri	0.0014	0.0006	0.0085	0.0034
Anlamlılık Düzeyi	***	***	***	***
Sabitli ve Trendli				
t-İstatistiği	-4.6639	-4.7748	-5.0466	-4.6547
Olasılık Değeri	0.005	0.0039	0.0021	0.0051
Anlamlılık Düzeyi	***	***	***	***
Sabitsiz ve Trendsiz				
t-İstatistiği	-4.524	-4.5156	-3.0000	-2.8414
Olasılık Değeri	0.0001	0.0001	0.0250	0.0063
Anlamlılık Düzeyi	***	***	**	***

Tablo 2: Phillips-Perron Birim Kök Test Bulguları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Çeşitli ekonomik değişkenlerin farkları alınmış serileri için Phillips-Perron (PP) test sonuçları farklı ayarlarla sunulmuştur: sabitli, sabitli ve trendli ve her ikisi de olmadan.

Sabitli: Serinin sabit bir ortalamaya sahip olduğu ancak trendinin olmadığı varsayılan sabit ile test edildiğinde, tüm değişkenler anlamlı durağanlık göstermektedir. İşsizlik oranı (UNEP) için t-istatistiği -4,5458 ve p-değeri 0,0014 olup durağanlığın güçlü bir kanıtıdır. Askeri harcamalar (MEXP)-4.879 t-istatistiğine ve 0.0006 p-değerine sahiptir ve bu da durağanlığı doğrulamaktadır. Devlet harcamaları (GEXP)-3.7804 t-istatistiğine ve 0.0085 p-değerine, GSYİH ise -4.1665 t-istatistiğine ve 0.0034 p-değerine sahiptir. Tüm bu sonuçlar oldukça anlamlıdır ve bu serilerin sabit bir ortalama etrafında durağan olduğunu göstermektedir.

Sabitli ve Trendli: Hem sabit hem de trend hesaba katıldığında, ki bu da seride deterministik bir trend olmasını sağlar, tüm değişkenler durağan kalmaktadır. İşsizlik oranı (UNEP) -4.6639 t-istatistiğine ve 0.005 p-değerine sahiptir ve hem sabit hem de trend ile durağanlığı göstermektedir. Askeri harcamalar (MEXP)-4.7748 t-istatistiğine ve 0.0039 p-değerine sahiptir ve hükümet harcamaları (GEXP)-5.0466 t-istatistiğine ve 0.0021 p-değerine sahiptir. GSYİH'nin t-istatistiği -4.6547 ve p-değeri 0.0051'dir. Her bir değişken oldukça anlamlı olup hem sabit hem de trend dikkate alındığında durağanlığı göstermektedir.

Sabitsiz ve Trendsiz: Ne bir sabitin ne de bir trendin dahil edilmediği durumda, sonuçlar yine de tüm değişkenler için durağanlığa işaret etmektedir. İşsizlik oranı (UNEP)-4,524 t-istatistiği ve 0,0001 p-değeri gösterirken, askeri harcamalar (MEXP)-4,5156 t-

istatistiğine ve 0,0001 p-değerine sahiptir. Devlet harcamaları (GEXP)-3.0000 t-istatistiğine ve 0.0250 p-değerine sahipken, GSYİH -2.8414 t-istatistiğine ve 0.0063 p-değerine sahiptir. Bu sonuçlar, sabit veya trend hesaba katılmadan bile serilerin durağan olduğunu göstermektedir.

Augmented Dickey-Fuller (ADF) Test	d(UNEP)	d(MEXP)	d(GEXP)	d(GDP)
Sabitli				
t-İstatistiği	-4.5129	-4.879	-3.7804	-4.1603
Olasılık Değeri	0.0015	0.0006	0.0085	0.0035
Anlamlılık Düzeyi	***	***	***	***
Sabitli ve Trendli				
t-İstatistiği	-4.5078	-3.2855	-5.0239	-4.6579
Olasılık Değeri	0.0071	0.0936	0.0022	0.0051
Anlamlılık Düzeyi	***	*	***	***
Sabitsiz ve Trendsiz				
t-İstatistiği	-4.5493	-4.5142	-3.0000	-2.8414
Olasılık Değeri	0.0001	0.0001	0.0250	0.0063
Anlamlılık Düzeyi	***	***	**	***

Tablo 3: ADF Birim Kök Test Bulguları

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

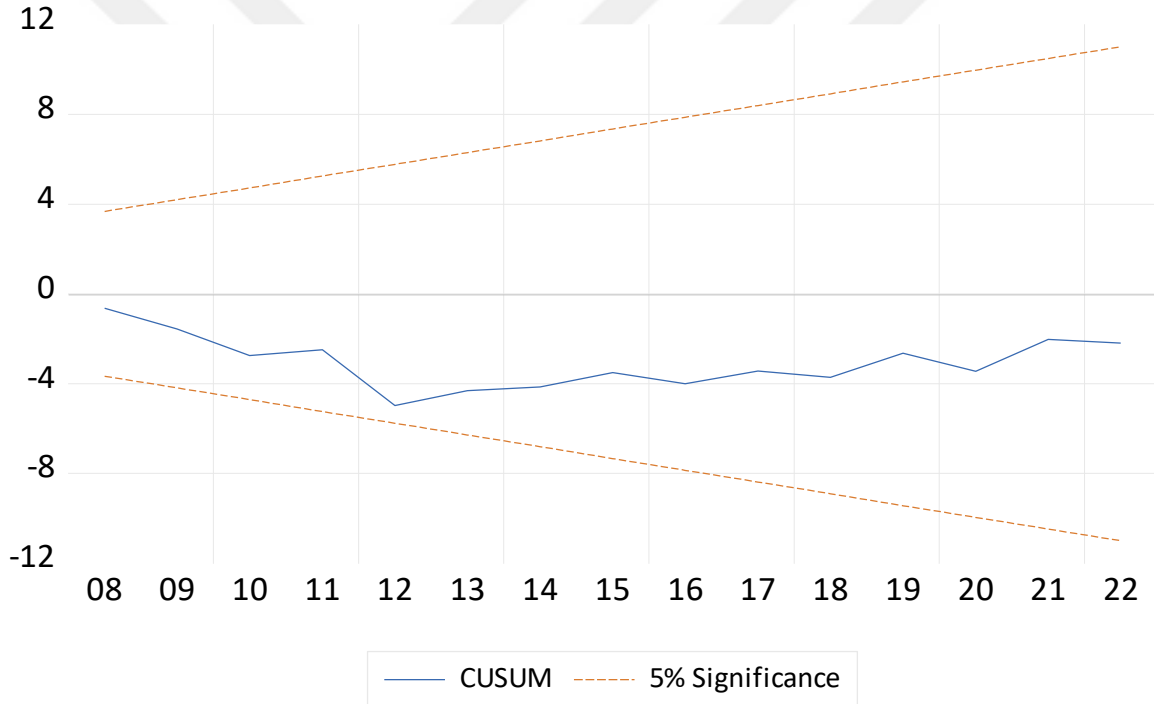
Çeşitli ekonomik değişkenlerin farkları alınmış serileri için Augmented Dickey-Fuller (ADF) test sonuçları aşağıdaki gibidir:

Sabitli: ADF testi, sabit bir ortalamayı varsayan ancak seride trend olmayan bir sabit içerdiğinde, tüm değişkenler anlamlı durağanlık göstermektedir. İşsizlik oranı (UNEP) için t-istatistiği -4,5129 ve p-değeri 0,0015 olup, durağanlığın güçlü bir kanıtıdır. Askeri harcamalar (MEXP) -4.879 t-istatistiğine ve 0.0006 p-değerine sahiptir ve oldukça anlamlıdır. Devlet harcamaları (GEXP) -3.7804 t-istatistiğine ve 0.0085 p-değerine, GSYİH ise -4.1603 t-istatistiğine ve 0.0035 p-değerine sahiptir. Tüm sonuçlar %1 düzeyinde anlamlı olup, serilerin sabit bir ortalama etrafında durağan olduğunu göstermektedir.

Sabitli ve Trendli: Hem sabit hem de trend dahil edildiğinde, ki bu deterministik bir trende izin verir, sonuçlar biraz değişir. İşsizlik oranı (UNEP) için t-istatistiği -4.5078 ve p-değeri 0.0071'dir, bu da anlamlı durağanlığa işaret etmektedir. Askeri harcamalar (MEXP) için t-istatistiği -3.2855 ve p-değeri 0.0936'dır; bu değer %10 düzeyinde anlamlıdır ancak sadece sabit testindeki kadar güçlü değildir. Devlet harcamaları (GEXP)-5.0239 t-istatistiğine ve 0.0022 p-değerine sahiptir ve güçlü bir durağanlık

göstermektedir. GSYİH'nin t-istatistiği -4.6579 ve p-değeri 0.0051'dir ve bu da güçlü durağanlığa işaret etmektedir. Genel olarak, değişkenlerin çoğu sabit ve trend ile anlamlı olmaya devam etmektedir, ancak MEXP yalnızca daha az katı bir düzeyde anlamlıdır.

Sabitsiz ve Trendsiz: Ne bir sabit ne de bir trend dahil edilmediğinde, sonuçlar yine de durağanlığı göstermektedir. İşsizlik oranı (UNEP) için t-istatistiği -4.5493 olup p-değeri 0.0001'dir ve güçlü bir anlamlılık göstermektedir. Askeri harcamalar (MEXP)-4.5142 t-istatistiğine ve 0.0001 p-değerine sahiptir ve güçlü durağanlığa işaret etmektedir. Devlet harcamaları (GEXP)-3.0000 t-istatistiğine ve 0.0250 p-değerine sahiptir ve %5 düzeyinde anlamlıdır. GSYİH -2.8414 t-istatistiğine ve 0.0063 p-değerine sahiptir ve %1 düzeyinde anlamlıdır. GEXP hariç tüm seriler, sabit veya trend olmaksızın güçlü durağanlık göstermektedir.

Grafik 4: Kümülatif Toplam (CUSUM) Testi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kümülatif Toplam (CUSUM) testi, bir zaman serisi modelinin parametrelerindeki yapısal kırılmaları veya değişiklikleri belirlemek için kullanılan istatistiksel bir araçtır. CUSUM grafiğini %5 anlamlılık düzeyinde yorumlamak için hem grafiğin bileşenlerini hem de farklı sonuçların neye işaret ettiğini anlamak önemlidir.

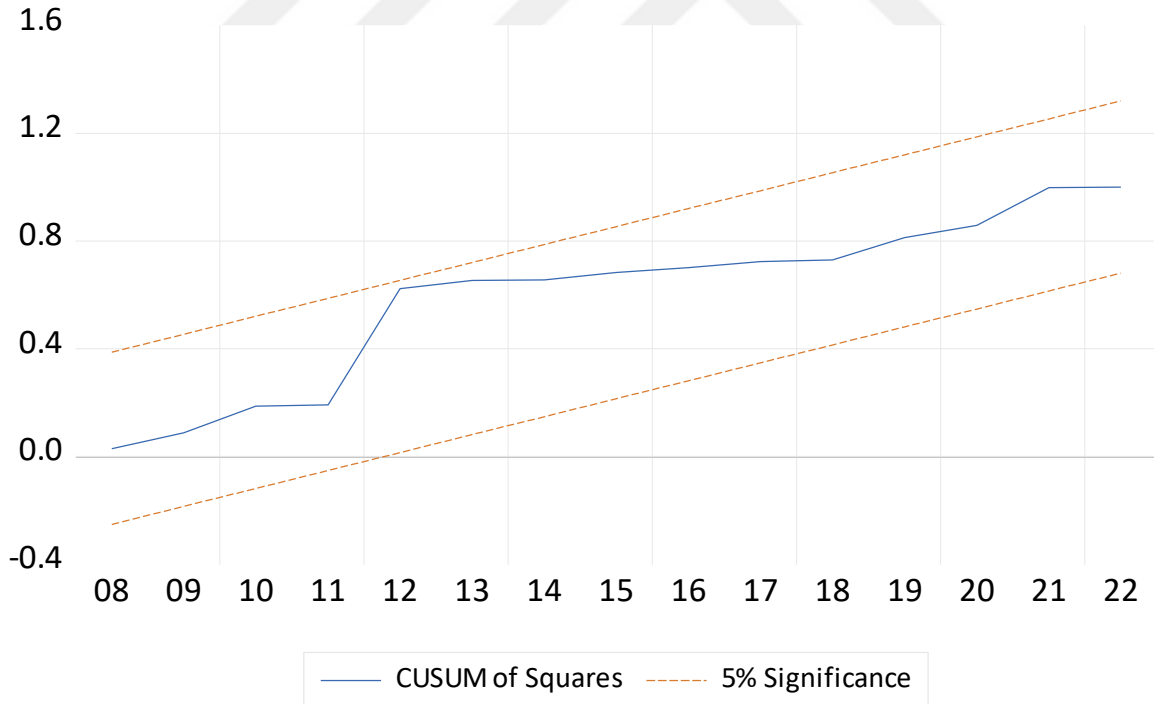
CUSUM testi, zaman içinde bir regresyon modelinden elde edilen artıkların kümülatif toplamının çizilmesini içerir. Grafik tipik olarak kümülatif toplamı izleyen CUSUM

çizgisini ve %5 anlamlılık düzeyini gösteren iki yatay çizgi ile temsil edilen kritik sınırları içerir. Bu kritik sınırlar, CUSUM çizgisinin istatistiksel olarak kabul edilebilir bir aralıkta kalıp kalmadığını değerlendirmek için bir ölçüt görevi görür.

CUSUM grafiği yorumlanırken, CUSUM çizgisinin sürekli olarak kritik sınırlar içinde kalması, model parametrelerinin gözlemlenen dönem boyunca istikrarlı olduğunu gösterir. Bu, önemli bir yapısal kırılma veya kayma olmadığını gösterir ve modelin parametrelerinin örneklem boyunca tutarlı olduğu kabul edilir.

Tersine, CUSUM çizgisi kritik sınırları geçerse, modelin parametrelerinde potansiyel bir yapısal kırılma veya değişikliğe işaret eder. Bu tür geçişler, özellikle sık veya kalıcı ise, zaman serisi verilerinde önemli bir kayma veya yapısal değişiklik olabileceğini düşündürür. Bu gözlem, bu değişikliklerin niteliğini ve etkisini belirlemek için veri ve model üzerinde daha fazla araştırma yapılmasını gerektirir.

Genel olarak, sınırlar içinde kalan bir CUSUM çizgisi parametre istikrarı anlamına gelirken, bu sınırların ötesindeki sapmalar ele alınması gereken olası yapısal sorunlara işaret eder.

Grafik 5: Kümülatif Kareler Toplamı (CUSUM of Squares) Testi

Kaynak: Yazar tarafından oluşturulmuştur.

Kümülatif Kareler Toplamı (CUSUM of Squares) testi, bir zaman serisinin volatilitesindeki veya varyansındaki değişiklikleri tespit etmek için tasarlanmıştır.

Ortalamadaki değişimlere odaklanan temel CUSUM testinden farklı olarak, CUSUM of Squares testi verilerin varyansındaki veya oynaklığındaki değişiklikleri inceler. CUSUM kareler grafiğini %5 anlamlılık düzeyinde yorumlamak için grafiğin temel bileşenlerini ve farklı sonuçların ne anlama geldiğini anlamak gerekir.

CUSUM of Squares grafiği, bir regresyon modelinden elde edilen karesel artıkların kümülatif toplamını gösterir. Bu çizgi, %5 anlamlılık düzeyini temsil eden yatay çizgilerle işaretlenmiş kritik sınırlarla birlikte, zaman serisinin varyansının veya oynaklığının sabit kalıp kalmadığını değerlendirmeye yardımcı olur. Kritik sınırlar, kareler toplamı çizgisinin kabul edilebilir aralığın içinde mi yoksa dışında mı olduğunu belirlemek için ölçüt görevi görür.

Kareler toplamı çizgisinin sürekli olarak kritik sınırlar içinde kalması, zaman serisinin oynaklığının veya varyansının örneklem dönemi boyunca istikrarlı olduğunu gösterir. Bu, oynaklıkta önemli yapısal kırılmalar veya kaymalar olmadığını gösterir.

Ancak, kareler toplamı çizgisi kritik sınırları geçerse, oynaklıkta potansiyel yapısal değişikliklere işaret eder. Bu sınırların ötesine sık sık veya sürekli geçişler serinin oynaklığında önemli değişimler yaşandığını göstermektedir. Bu tür sapmalar varyansı etkileyen altta yatan yapısal değişiklikler olabileceğini gösterir ve bu değişikliklerin doğasını ve sonuçlarını anlamak için daha fazla araştırma yapılmasını gerektirir.

Özetle, CUSUM of Squares grafiğini yorumlamak, karesel artıkların kümülatif toplamının kritik sınırlar içinde kalıp kalmadığını belirlemeyi içerir. Eğer çizgi sık sık bu sınırları geçiyor veya bu sınırların dışında kalıyorsa, oynaklıkta potansiyel yapısal değişikliklere işaret eder. Tersine, çizgi sınırlar içinde kalırsa, modelde istikrarlı bir oynaklığa işaret eder.

4.9. Sonuçlar ve Analiz

4.9.1. ARDL Uzun Dönem Form ve Sınır Testi Özeti

ARDL (Autoregressive Distributed Lag) modeli işsizlik, askeri harcamalar, hükümet harcamaları ve GSYİH arasındaki uzun dönemli ilişkileri araştırmaktadır. Modelin keşişme noktası 19.19913 katsayısına sahip sabit bir terimle temsil edilmektedir; bu da diğer tüm değişkenlerin sabit tutulması halinde işsizlik oranının 19.19913 olarak tahmin edildiğini göstermektedir. İşsizliğin gecikmeli değeri (UNEP(-1))-0.719377 katsayısı ile mevcut işsizlik üzerinde negatif ve anlamlı bir etki göstermektedir. Bu, geçmiş işsizlikteki

%1'lik bir artışın mevcut işsizlikte yaklaşık %0,72'lik bir düşüşe yol açtığını ve yüksek işsizlik oranlarının zaman içinde azalma eğiliminde olduğu düzeltici bir mekanizmaya işaret ettiğini göstermektedir.

Askeri harcamalar (MEXP) -1.032144 katsayısı ile işsizlik üzerinde negatif ancak istatistiksel olarak anlamlı olmayan bir etkiye sahiptir. Bu, askeri harcamalardaki bir artışın işsizliği azaltabileceği anlamına gelse de ilişkinin istatistiksel olarak sağlam olmadığı anlamına gelmektedir. Öte yandan, hükümet harcamaları (GEXP) işsizlik üzerinde $2.86E-10$ katsayısı ile son derece küçük ancak istatistiksel olarak anlamlı pozitif bir etkiye sahiptir. Bu durum, mevcut hükümet harcamalarının işsizliği etkili bir şekilde azaltmadığını göstermektedir. GSYİH(-1) işsizlik üzerinde -0.004297 katsayısı ile negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etki göstermekte olup, büyümenin istihdam yaratmaya yol açtığı yönündeki ekonomik teori ile uyumludur.

4.9.1.1.Politika Çıkarımları

- Askeri Harcamalar: Negatif bir katsayıya sahip olmasına rağmen anlamlı olmaması, askeri harcamaların işsizliği azaltmada tek başına güvenilir bir araç olmayabileceğini göstermektedir.
- Hükümet Harcamaları: Pozitif katsayı kamu harcamalarındaki verimsizlikleri yansıtabilir ve politika yapımcıların harcama önceliklerini istihdamı daha iyi hedefleyecek şekilde gözden geçirmeleri gerektiğini düşündürmektedir.
- GSYİH Büyümesi: GSYİH büyümesine odaklanan politikaların işsizliği azaltması muhtemeldir ve bu da büyüme yanlısı stratejilerin önemini güçlendirmektedir.

4.9.2. ECM Regresyon Özeti

ECM (Hata Düzeltme Modeli) kısa dönem dinamiklerini ve sistemin bir şoktan sonra nasıl dengeye döndüğünü ortaya koymaktadır. $D(UNEP(-1))$ ve $D(UNEP(-2))$ katsayıları sırasıyla 0,281478 ve 0,655498 olup, işsizlikteki önceki değişikliklerin mevcut işsizliği olumlu yönde etkilediğini ve ikinci gecikmenin daha güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Bu da işsizlik oranlarında bir miktar kalıcılık olduğunu göstermektedir.

GSYİH için, ilk fark $D(GSYİH)$ -0.003425'lik negatif bir katsayıya sahiptir, bu da mevcut GSYİH büyümesinin işsizliği azalttığını göstermektedir. Bununla birlikte, geçmiş GSYİH değerleri ($D(GSYİH(-1))$ ve $D(GSYİH(-2))$) de önemli etkilere sahiptir ve bu da

sürdürülebilir ekonomik büyümenin önemini göstermektedir. Hata düzeltme terimi (CointEq(-1)) -0,719377'lik negatif ve anlamlı bir katsayıya sahiptir; bu da uzun vadeli dengeden sapmaların dönem başına yaklaşık %71,9 oranında kendini düzelttiğini, yani sistemin hızla dengeye döndüğünü göstermektedir.

4.9.2.1. Politika Çıkarımları

- Ekonomik İstikrar: Önemli hata düzeltme terimi, işsizlik oranlarının zaman içinde istikrar kazanma eğiliminde olduğunu göstermektedir. Politika yapıcılar, doğal düzeltme mekanizmasının etkin bir şekilde işleyebilmesi için ekonomik şokları en aza indirmelidir.
- Kısa Vadeli Müdahalelere Odaklanma: İşsizlik ve GSYİH'deki önceki değişikliklerin önemli etkileri göz önüne alındığında, GSYİH büyümesini teşvik eden kısa vadeli politikalar işsizliği etkili bir şekilde azaltabilir.

4.9.3. Düzeyler Denklemi (Uzun Dönem Katsayıları) Özeti

ARDL modelinden elde edilen uzun dönem katsayıları, bağımsız değişkenlerin işsizlik üzerindeki kalıcı etkisini göstermektedir. Askeri harcamalar (MEXP) -1.434774 katsayısı ile işsizlik üzerinde önemli bir negatif etkiye sahiptir ve askeri harcamaların artırılmasının potansiyel olarak işsizlik oranını düşürebileceğini göstermektedir. Devlet harcamaları (GEXP) yine işsizlik üzerinde 3.97E-10 katsayısı ile pozitif ancak çok küçük bir etki göstermekte ve istihdam yaratmada sınırlı bir etkinliğe işaret etmektedir. GSYİH, -0.005973 katsayısı ile işsizlik üzerinde önemli bir negatif etki sergilemeye devam etmekte ve işsizliğin azaltılmasında ekonomik büyümenin önemini pekiştirmektedir.

4.9.3.1. Politika Çıkarımları

- Askeri Harcamalar: Politika yapıcılar askeri harcamaları işsizliği azaltmak için bir araç olarak kullanmayı düşünebilir, ancak bu diğer mali önceliklerle dengelenmelidir.
- Hükümet Harcamalarının Yeniden Tahsisi: Pozitif katsayı, mevcut hükümet harcamalarının işsizliği etkili bir şekilde azaltmadığını göstermekte ve harcama önceliklerinin yeniden değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır.
- GSYİH Büyüme Odağı: Sürdürülebilir ekonomik büyüme işsizliğin azaltılması için önemini korumakta, bu da uzun vadeli ekonomik büyümeyi teşvik eden politikaların önemine işaret etmektedir.

4.9.4. F-Bounds Test Özeti

F-Bounds testi, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin (eşbütünleşme) varlığını değerlendirmektedir. F-istatistiği 3.128551, %10 anlamlılık düzeyinin (2.37) üzerinde ancak %5 düzeyinin (2.79) altındadır ve değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğuna dair zayıf bir kanıt sunmaktadır. Test, F-istatistiğini farklı anlamlılık düzeyleri için kritik değerlerle karşılaştırmakta, F-istatistiği alt sınır ($I(0)$) ve üst sınır ($I(1)$) kritik değerleri arasında kaldığında sonuçsuz kalmaktadır.

4.9.4.1. Politika Çıkarımları

- Uzun Dönem İlişkilerin Varlığı: Zayıf eşbütünleşme kanıtı, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olabileceğini, ancak bunun güçlü bir şekilde kurulmadığını göstermektedir. Bu da uzun vadeli politika müdahalelerinin etkili olabileceği, ancak etkilerinin öngörülebilir olmayabileceği anlamına gelmektedir.

Sonuçlar, askeri harcamaların ve GSYİH büyümesinin Türkiye'de işsizliği azaltmada önemli faktörler olduğunu, hükümet harcamalarının ise daha az etkili olduğunu göstermektedir. Modeller, işsizliği etkin bir şekilde yönetmek için hükümet kaynaklarının stratejik tahsisine ve sürdürülebilir ekonomik büyümeye ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Ayrıca, kısa dönem dinamiklerinin varlığı ve uzun dönem dengesine hızlı uyum, istikrarlı ve tutarlı ekonomi politikalarının önemini vurgulamaktadır.

4.9.5. Askeri Harcamalar ve İşsizlik

ARDL modeli sonuçları, askeri harcamaların negatif bir katsayıya sahip olduğunu ve askeri harcamaların artmasıyla işsizlikte potansiyel bir azalma olduğunu göstermektedir. Ancak bu ilişki kısa vadede istatistiksel olarak anlamlı değildir, ancak seviye denkleminde belirtildiği gibi uzun vadede anlamlı hale gelmektedir. Bu bulgular, genel kanıtlar karışık olsa da bazı mevcut literatürle uyumludur.

Benoit (1978), gelişmekte olan ülkelerde askeri harcamaların ekonomik büyüme üzerinde olumlu bir etkisi olduğunu tespit eden ve bu tür harcamaların işsizliği azaltabileceğini öne süren ilk çalışmalardan biridir. Ancak Deger ve Smith (1983), askeri harcamaların diğer önemli sektörlerdeki yatırımları azaltarak uzun vadeli istihdama zarar verebileceği potansiyel dışlama etkisinin altını çizmiştir. Daha güncel araştırmalar karışık sonuçlar ortaya koymuştur; bazı çalışmalar askeri harcamaların ekonomiyi canlandığı askeri

Keynesçilik kavramını desteklerken, diğerleri kaynakların verimsiz dağılımına karşı uyarıda bulunmaktadır.

Bulgularınız askeri harcamaların uzun vadede işsizliği azaltabileceği fikriyle tutarlıdır, ancak kısa vadedeki önemsizlik diğer çalışmalarda gözlemlenen karmaşıklığı yansıtmaktadır. Politika yapıcılarının, işsizliği azaltmadaki etkinliğini en üst düzeye çıkarmak için askeri harcamaların faydalarını diğer önceliklere göre tartmaları gerekebilir.

4.9.6. Kamu Harcamaları ve İşsizlik

Devlet harcamaları ARDL modelinde işsizlik üzerinde çok küçük bir pozitif katsayı sergilemekte, bu da Türkiye'deki devlet harcamalarının işsizliği etkili bir şekilde azaltmıyor olabileceğine işaret etmektedir. Bu sonuç, özellikle ekonomik gerileme dönemlerinde artan kamu harcamalarının işsizliği azaltması gerektiğini öne süren geleneksel Keynesyen teoriden ayrılmaktadır.

Ancak Barro (1991) Keynesyen yaklaşımı eleştirerek artan devlet harcamalarının verimsizliğe ve daha düşük uzun vadeli büyümeye yol açabileceğini savunmuştur ki bu bakış açısı bulgularınızı açıklayabilir. Afonso ve Furceri (2010) de hükümet harcamalarının etkinliğinin büyük ölçüde bileşimine bağlı olduğunu, altyapı, eğitim ve sağlık alanlarındaki yatırımların genel hükümet tüketiminden daha önemli istihdam etkileri yarattığını belirtmiştir.

Sonuçlarınızda kamu harcamalarının işsizlik üzerindeki etkisinin asgari düzeyde olması, Türkiye'nin kamu harcama stratejilerini yeniden değerlendirmesi ve istihdam yaratılmasına doğrudan katkıda bulunan sektörlerle daha fazla odaklanması gerekebileceğini göstermektedir.

4.9.7. GSYİH ve İşsizlik (Okun Yasası)

Analizimiz, ekonomik büyümenin istihdam yaratmaya yol açtığını öne süren Okun Yasası (1962) ile tutarlı olarak GSYİH ve işsizlik arasında önemli bir negatif ilişki olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, Ball, Leigh ve Loungani (2013) de dahil olmak üzere, Okun Yasası'nın çoğu ülkede geçerli olduğunu, ancak bu ilişkinin gücünün değişebileceğini ortaya koyan çok sayıda çalışma ile uyumludur.

Türkiye bağlamında, Acar ve Sağlam (2014) ile Arslan ve Zeren (2016) tarafından yapılan çalışmalar da benzer şekilde GSYİH büyümesi ile işsizlik arasında negatif bir ilişki tespit etmiş, ancak ekonomideki yapısal değişikliklerin bu etkinin büyüklüğünü etkileyebileceğini belirtmişlerdir. Sonuçlarınız, GSYİH büyümesinin istihdamın temel itici gücü olarak önemini pekiştirmekte ve büyüme yanlısı politikaların Türk politika yapıcılar için bir öncelik olması gerektiğini göstermektedir.

4.9.8. Hata Düzeltme ve Eşbütünleşme

Modelinizdeki hata düzeltme terimi (CointEq(-1)) dengeye güçlü bir geri dönüş göstermektedir, bu da değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkiden kısa dönemli sapmaların hızlı bir şekilde düzeltildiğini göstermektedir. Bu bulgu, Engle ve Granger (1987) tarafından geliştirilen ve uzun vadeli ilişkilere sahip sistemlerin kısa vadeli şoklardan sonra dengeye dönme eğiliminde olduğunu öne süren eşbütünleşme ve hata düzeltme teorisiyle tutarlıdır.

F-sınırları testi, değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişki olduğuna dair zayıf kanıtlar sunmaktadır; F-istatistiği alt ve üst sınırlar için kritik değerler arasında yer almaktadır. Bu sonuç, kesin olmamakla birlikte, güçlü bir şekilde kurulmamış olsa da uzun dönemli bir denge ilişkisi olabileceğini göstermektedir.

Pesaran ve diğerleri (2001) ARDL sınır testi yaklaşımını, özellikle küçük örneklem büyüklükleri ve karışık bütünleşme mertebeleri için savunmuş ve metodolojik yaklaşımınızı bağlam için uygun hale getirmiştir.

1. Askeri Harcamaları Yeniden Değerlendirmek: Bulgularınız askeri harcamaların uzun vadede işsizliği azaltmaya yardımcı olabileceğini gösterse de literatürdeki karışık kanıtlar dengeli mali politikalara ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Politika yapıcılar, askeri harcamaların istihdam üzerindeki etkisini en üst düzeye çıkarmak için, örneğin istihdam yaratmayı teşvik eden savunma ile ilgili sanayi projeleri yoluyla nasıl yönlendirilebileceğini düşünebilirler.

2. Hükümet Harcamalarının Verimliliğini Artırmak: Analizinizde kamu harcamalarının işsizlik üzerindeki etkisinin asgari düzeyde olması, mevcut harcama stratejilerindeki verimsizliğe işaret etmektedir. Türkiye, kaynaklarını altyapı, eğitim ve sağlık gibi istihdam yaratma üzerinde daha doğrudan etkisi olduğu kanıtlanmış sektörlerle yönlendirerek fayda sağlayabilir.

3. Ekonomik Büyümeye Odaklanmak: GSYİH ile işsizlik arasındaki güçlü negatif ilişki, büyüme odaklı politikaların önemini vurgulamaktadır. İnovasyon yatırımları, iş ortamının iyileştirilmesi ve kilit sektörlerin desteklenmesi yoluyla ekonomik büyümenin teşvik edilmesi işsizliğin azaltılmasında etkili olabilir.

4. Yapısal Reformlar Oluşturmak: Önemli hata düzeltme terimi, Türkiye'nin işgücü piyasasının zaman içinde işsizlik seviyelerini dengeleyecek mekanizmalara sahip olduğunu göstermektedir. Ancak, işgücü piyasasındaki katılığı giderecek, beceri eşleşmesini iyileştirecek ve girişimciliği destekleyecek yapısal reformların uygulanması ekonominin dengeye daha etkin bir şekilde dönme kabiliyetini artırabilir.

SONUÇ

Bu tez çalışmasında, Türkiye’de hükümet ve askeri harcamaların işsizlik oranı üzerindeki etkisi, 1995-20022 dönemi verileriyle ARDL modeli kullanılarak incelenmiştir. Elde edilen bulgular, kamu politikalarının istihdam üzerindeki etkilerini değerlendirmek açısından önemli çıkarımları sunmaktadır. Çalışma her ne kadar askeri harcamaların işsizlik üzerine etkileri konusunda ise de bu harcamalara ilave olarak hükümet harcamalarının, ekonomik büyümenin, işsizlik üzerine etkileri de ortaya konmuştur. Buna göre;

- Model sonuçları, askeri harcamaların uzun vadede işsizlik üzerinde anlamlı ve negatif bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu bulgu, savunma harcamalarının istihdam yaratma potansiyeline işaret etmekle birlikte, kısa vadede bu etkinin istatistiksel olarak anlamlı olmaması, söz konusu ilişkinin zaman içinde olgunlaştığını ve politika müdahalelerinin uzun vadeli perspektiflerle değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu yönüyle, askeri harcamaların işsizlik üzerindeki etkisi karmaşık ve dikkatle yönetilmesi gereken bir alan olarak öne çıkmaktadır.
- Hükümet harcamaları ise işsizlik üzerinde oldukça düşük düzeyde ve pozitif yönlü bir etki göstermiştir. Bu durum, kamu harcamalarının etkinliğine dair soru işaretleri doğurmakta; mevcut harcama kalemlerinin istihdam yaratma kapasitesinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, kamu harcamalarının daha verimli sektörlere yönlendirilmesi – örneğin altyapı, eğitim ve sağlık gibi alanlara – istihdam üzerindeki etkilerin artırılmasına katkı sağlayabilir.
- Modelde GSYİH ile işsizlik arasındaki negatif ve anlamlı ilişki, Türkiye örneğinde geçerliliğini desteklemekte; ekonomik büyümenin işsizlik oranını azaltmada kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Bu sonuç, sürdürülebilir büyümeye odaklanan makroekonomik politikaların istihdamı artırma potansiyelini vurgulamaktadır.

F-sınır testi bulguları, modeldeki değişkenler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığına dair zayıf düzeyde kanıt sunmuştur. Ancak Hata Düzeltme Modeli (ECM) sonuçları, sistemin dengesine hızlı bir dönüş eğilimi sergilediğini göstermektedir. Bu durum, Türkiye ekonomisinde işsizlik oranının zaman içinde doğal bir dengeye yönelme eğiliminde olduğunu ve kısa dönemli şokların geçici olabileceğini ortaya koymaktadır. Nitekim 2000’li yılların başında yaklaşık %8ler civarında olan işsizlik oranı, yıllar içinde 2009 Finansal Kriz ve 2021 Pandemi dönemleri itibarıyla %13lerin üstüne çıkarken 2025-

2027 Orta Vadeli Program'a (OVP) verilerine göre %8'in altına gerileyeceği ifade edilmektedir.

Bu doğrultuda, politika yapıcılar açısından şu öneriler ön plana çıkmaktadır:

- Askeri harcamalar, özellikle savunma sanayii odaklı yatırımlar aracılığıyla istihdam yaratma potansiyeli taşıyabilir; ancak bu harcamaların diğer kalkınma öncelikleriyle dengelenmesi gerekmektedir.
- Kamu harcamalarının etkinliği artırılmalı ve kaynaklar istihdam dostu sektörlerle yönlendirilmelidir.
- Ekonomik büyüme, işsizliğin azaltılmasında temel bir politika hedefi olarak ele alınmalı, özellikle özel sektör yatırımları, üretim ve inovasyon desteklenmelidir.
- Türkiye'de işgücü piyasasına yönelik yapısal reformlar – beceri uyumsuzluklarının azaltılması, işgücü esnekliğinin artırılması ve girişimciliğin desteklenmesi – uzun vadeli istihdam artışı açısından kritik öneme sahiptir.

İşsizlik, askeri harcamalar, hükümet harcamaları ve GSYİH'nin analizi, istatistiksel özellikleri, durağanlıkları ve uzun vadeli karşılıklı ilişkileri hakkında değerli bilgiler sunmaktadır. Tanımlayıcı istatistikler, işsizlik oranlarının 1995-2022 dönemi boyunca yaklaşık %10,05'lik bir ortalama oranla nispeten istikrarlı bir örüntü sergilediğini ortaya koymaktadır. Dağılım, -0,10'luk çarpıklığın gösterdiği gibi neredeyse simetrik, 2,59'luk ılımlı basıklık ise işsizlikte aşırı sapmaların nadir olduğunu göstermektedir. Bu istikrar, işsizliğin öngörülebilir aralıklardaki kalıcı yapısının altını çizdiğinden, işgücü piyasasındaki zorlukları ele almaya çalışan politika yapıcılar için kritik önem taşımaktadır. Benzer şekilde, GSYİH'nin ortalama %2,67'si olan askeri harcamalar hafif bir pozitif çarpıklık (0,49) ve düşük basıklık (2,03) göstererek yıllar boyunca harcama kalıplarında genel bir tutarlılığa işaret etmektedir. Öte yandan, kamu harcamaları ve GSYİH, önemli ölçüde daha yüksek standart sapmalar ve sağa çarpık dağılımlarla daha fazla değişkenlik sergilemektedir. Bu örüntüler, kamu harcamalarının ve ekonomik büyümenin dış şoklara, politika ayarlamalarına ve konjonktürel dalgalanmalara işsizlik veya askeri harcamalardan daha duyarlı olduğunu göstermektedir.

Phillips-Perron (PP) ve Augmented Dickey-Fuller (ADF) yöntemleri kullanılarak yapılan durağanlık testleri, bu değişkenlerin zaman serisi özellikleri hakkında daha fazla bilgi sağlamaktadır. Sonuçlar tutarlı bir şekilde tüm değişkenlerin farkları alınmış serilerinin durağanlığa ulaştığını göstermekte, bu da ortalamayı tersine çeviren davranışlara ve uzun

vadeli istikrara işaret etmektedir. Bu durağanlık özellikle tüm değişkenlerin güçlü anlamlılığa ulaştığı ($p < 0.01$) sadece sabit ortamlarda belirgindir. Hem sabit hem de trend içeren daha katı koşullar altında bile seriler, küçük istisnalar dışında durağanlıklarını büyük ölçüde korumaktadır. Örneğin, askeri harcamalar belirli senaryolarda daha zayıf bir anlamlılık göstermektedir. Durağanlık, bu değişkenler arasındaki ilişkileri araştırmak için kullanılan ekonometrik modellerin güvenilirliğini sağladığı için bu bulguların anlamı derindir. Çalışma, rassal yürüyüş eğilimlerinin olmadığını teyit ederek, ARDL yaklaşımı gibi gelişmiş metodolojiler aracılığıyla dinamik etkileşimlerin araştırılması için sağlam bir temel oluşturmaktadır.

Durağanlık analizini tamamlamak için CUSUM (Kareler Grafiği) ve CUSUM of Squares (Karesel Artıkların Kümülatif Toplamı) yöntemleri kullanılarak istikrar testleri yapılmıştır. Bu testler model parametrelerinin zaman içinde istikrarlı kaldığına dair sağlam kanıtlar sunmaktadır. CUSUM grafikleri, kümülatif artıkların tüm değişkenler için %5 kritik sınırlar içinde kaldığını ve önemli yapısal kırılmaların olmadığını göstermektedir. Bu bulgu, karesel artıkların kümülatif toplamının da kabul edilebilir aralıkta olduğunu doğrulayan CUSUM kareler testi ile desteklenmektedir. Modellerin yapısal istikrarı, elde edilen sonuçların güvenilirliğine ve bunların politika ve planlama açısından uygunluğuna olan güveni artırmaktadır. İstikrarlı parametreler, değişkenler arasında tanımlanan ilişkilerin tutarlı olmasını ve altta yatan veri üreten süreçlerdeki ani değişikliklerden kaynaklanmamasını sağlar.

ARDL sınır testi yaklaşımı işsizlik, askeri harcamalar, hükümet harcamaları ve GSYİH arasındaki uzun vadeli ilişkileri daha da aydınlatmaktadır. Sonuçlar, yerleşik ekonomik teorilerle uyumlu önemli etkileşimleri ortaya koymaktadır. Örneğin, işsizlik ve GSYİH arasındaki güçlü ilişki, ekonomik büyüme ve işgücü piyasası sonuçları arasındaki kritik bağlantının altını çizmektedir. GSYİH genişledikçe işsizlik oranları düşme eğilimi göstermekte, bu da ekonomik büyümenin istihdam fırsatları yaratma kapasitesini yansıtmaktadır. GSYİH ile işsizlik arasındaki negatif ve anlamlı ilişki, Okun Yasası'nın Türkiye örneğinde geçerliliğini desteklemekte; ekonomik büyümenin işsizlik oranını azaltmada kritik bir rol oynadığını göstermektedir. Bu bulgu, yapısal işsizliği ele almak için büyüme odaklı stratejilere duyulan ihtiyacı vurgulayarak, mali ve parasal politika yapıcılar için doğrudan sonuçlar doğurmaktadır.

Benzer şekilde, askeri harcamalar ile GSYİH arasındaki ilişki, savunma harcamalarının ekonomideki ikili rolünü ortaya koymaktadır. İlmli düzeylerdeki askeri harcamalar teknolojik yayılma ve altyapı geliştirme yoluyla ekonomik faaliyeti canlandırabilirken, aşırı harcamalar kaynakları daha üretken sektörlerden uzaklaştırarak mali bir engel olarak hareket edebilir. Bu incelikli dinamik, politika yapıcılarının uzun vadeli ekonomik büyümeden ödün vermeden ulusal güvenliği sağlamak için savunma bütçelerini dikkatli bir şekilde kalibre etmeleri gerektiğinin altını çizmektedir.

Hükümet harcamaları analizde kritik bir değişken olarak ortaya çıkmakta, değişkenliği ve GSYİH ile olan önemli uzun vadeli ilişkisi, ekonomik gerileme dönemlerinde istikrar sağlayıcı rolünü vurgulamaktadır. Genellikle artan hükümet harcamaları yoluyla uygulanan mali teşvik tedbirleri, ekonomik daralmaları etkili bir şekilde önleyebilir ve toparlanmayı destekleyebilir. Ancak bulgular, verimsiz veya aşırı harcamaların mali dengesizlikleri daha da kötüleştirerek sürdürülemez borç seviyelerine yol açabileceğini de göstermektedir. Bu nedenle politika yapıcılar, kamu harcamalarının hem verimli hem de hedefe yönelik olmasını sağlayarak mali müdahalelerin anlık faydalarını uzun vadeli ekonomik sonuçlarına karşı dengelemelidir.

Bu çalışmanın daha geniş çıkarımları hem politika hem de araştırma alanlarına uzanmaktadır. İstatistiksel ve ekonometrik bulgular, incelenen değişkenlerin istikrar ve durağanlıkları ile kanıtlandığı üzere dayanıklılıklarının altını çizmektedir. Bu dayanıklılık, beklenmedik şokların veya yapısal değişikliklerin uzun vadeli stratejileri bozma riskini azalttığından, ekonomik planlama ve karar alma için güçlü bir temel sağlar. Ayrıca, ARDL modelinde tanımlanan incelikli ilişkiler, makroekonomik değişkenlerin birbirine bağıllığını vurgulayarak, bir alandaki politika eylemlerinin ekonomi genelinde nasıl dalgalanma etkilerine sahip olabileceğini göstermektedir. Örneğin, mali tedbirler yoluyla işsizliğin azaltılmasına odaklanıldığında, kamu harcamalarının verimliliği ve ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği ile ilgili potansiyel ödünleşimler dikkate alınmalıdır.

Çalışmada elde edilen bulgular, genel hükümet harcamalarının işsizlik üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak marjinal düzeyde kaldığını, buna karşın hükümet harcamalarının alt kalemi olan askeri harcamaların işsizlik üzerinde daha belirgin ve anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Bu farklılık, genel hükümet harcamalarının eğitim, sağlık, altyapı ve sosyal yardımlar gibi geniş bir yelpazeye

dağılması ve dolayısıyla istihdam üzerindeki etkisinin seyrelmiş olmasından kaynaklanabilir. Buna karşılık askeri harcamalar; doğrudan personel alımı, savunma sanayi yatırımları ve bağlantılı sektörlerde üretimi teşvik ederek işgücü piyasasında uzun vadede daha güçlü ve sürdürülebilir bir etki yaratmaktadır. Ayrıca, kişi başına düşen GSYİH'nin uzun dönemde işsizlik üzerindeki etkisi istatistiksel olarak anlamlı olmakla birlikte beklenenden düşük bulunmuştur. Bu durum, Türkiye'deki kayıt dışı ekonominin büyüklüğü nedeniyle ekonomik büyümenin resmi istihdam verilerine tam olarak yansımamasıyla açıklanabilir. Analiz sonuçları, incelenen dönemde işsizliğin ortalama 10,05 düzeyinde dalgalanmadan devam ettiğini göstermektedir. Bu bulgu, Türkiye'de işsizliğin yapısal bir sorun olarak kalıcılığını koruduğunu ve gelir dağılımındaki eşitsizlikle karşılıklı bir etkileşim içinde olduğunu ortaya koymaktadır. Gelir eşitsizliği, düşük gelir gruplarının istihdam olanaklarına erişimini kısıtlamakta; bu da uzun vadede işsizliğin yüksek seviyelerde sabitlenmesine yol açmaktadır. Bu bağlamda, istihdamı artırıcı politikaların yalnızca hükümet harcamalarının artırılmasına değil, aynı zamanda askeri harcamalar gibi doğrudan istihdam yaratıcı kalemlerin etkin yönetilmesine, kayıt dışı ekonomiyle mücadele ve gelir dağılımı eşitsizliğini azaltacak sosyal politikaların güçlendirilmesine odaklanması gerekmektedir.

Bu bulgular gelecekteki araştırmalar için çeşitli yollar açmaktadır. Büyüme ve istihdam üzerindeki farklı etkilerini incelemek için hükümet ve askeri harcamaları sağlık, eğitim veya altyapı gibi sektöre özgü harcama kategorilerinde de araştırmak ve değerlendirmek faydalı olur. Ayrıca, eşik etkileri veya asimetrikler gibi doğrusal olmayan dinamiklerin araştırılması, ekonomi politikalarının kriz veya toparlanma dönemlerinde işsizlik ve büyümeyi nasıl etkilediğine dair daha derin bilgiler sağlayabilir. Analizin ülkeler arası veri setlerini içerecek şekilde genişletilmesi, farklı ekonomik bağlamlardan en iyi uygulamaları ve politika derslerini belirleyerek karşılaştırmalı çalışmalara olanak sağlayacaktır. Son olarak, küresel finansal krizler veya salgın hastalıklar gibi dış faktörlerin dahil edilmesi, ekonometrik modellerin sağlamlığını artırabilir ve değişken ortamlarda tahmin gücünü geliştirebilir.

Sonuç olarak, bu çalışma işsizlik, askeri harcamalar, hükümet harcamaları ve GSYİH'nin kapsamlı bir analizini sunmakta ve makroekonomik dinamiklerin anlaşılması için kritik olan temel kalıpları ve ilişkileri ortaya koymaktadır. Bulgular, ekonometrik modellerin güvenilirliğini sağlamada istikrar ve durağanlığın önemini vurgulamakta ve maliye,

işgücü ve büyüme politikalarının birbiriyle bağlantılı olduğunun altını çizmektedir. Türkiye’de hükümet ve savunma harcamalarının işsizlik üzerindeki etkisinin çok boyutlu olduğunu göstermekte; büyüme odaklı ve hedefli harcama politikalarının, istihdam üzerinde daha güçlü ve kalıcı etkiler yaratabileceğine işaret etmektedir.

Politika yapıcılar bu bilgilerden yararlanarak ekonomik büyümeyi teşvik etmek, işsizliği azaltmak ve mali öncelikleri dengelemek için hedefli stratejiler tasarlayabilirler. Gelecekteki araştırmalar, modern ekonomileri şekillendiren karmaşık etkileşimlere dair anlayışımızı derinleştirmek için yenilikçi yaklaşımlar ve daha geniş veri setleri kullanarak bu sonuçların üzerine inşa edilmelidir.

KAYNAKÇA

- Adaçay, F. R., & Misirlioğlu, İ. (2023). Economic Impact of Defense Expenditures in Turkey: A Dual-Approach Analysis from 1974 to 2021. *Opportunities and Challenges in Sustainability*.
- Adam, A., & Mamuneas, T. (2011). The Unemployment-Government Spending Nexus: Evidence from A Panel of OECD Countries. *Journal of Economic Policy*, 6(2), 153-176.
- Aghion, P., & Howitt, P. (1992). A Model of Growth Through Creative Destruction. *Econometrica*, 60(2), 323-351. <https://doi.org/10.2307/2951599> (E.T. 10.11.2024).
- Ahmad, H., Rehman, Z. U., Tariq, A., & Niazi, R. U. (2024). The Effects of Military Expenditure and Inflation on Unemployment in Pakistan. **Journal of Humanities and Social Sciences**. <https://researchgate.net> (E.T. 10.11.2024).
- Alexander, J. K. (2013). The Effects of Military Spending on Economic Welfare in The Case of Ethiopia (1974-2010). *University of Nairobi Repository*. <https://erepository.uonbi.ac.ke> (E.T. 15.11.2024).
- Almaz, M. (2022). Avrupa Birliği Ülkelerinde Savunma Harcamaları Konusunda Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Avrupa Birliği Anabilim Dalı, Yüksek Lisan Tezi, İzmir.
- Alptekin, A., & Levine, P. (2012). Military Expenditure and Economic Growth: A Meta-analysis. *European Journal of Political Economy*, 28(3), 436-455. <https://doi.org/10.1016/j.ejpoleco.2011.10.00> (E.T. 15.11.2024).
- Amara, J. (2007). Evaluating NATO Long Run Defense Burdens Using Unit Root Tests. *Defence and Peace Economics*, Taylor & Francis.
- Amara, J. (2008). NATO Defense expenditures: Common Goals or Diverging Interests? A Structural Analysis. *Defence and Peace Economics*, Taylor & Francis.
- Anoruo, E., Akpom, U., & Nwoye, Y. D. (2018). Military Spending and Unemployment: A Panel Smooth Transition Regression Approach. **Journal of Business & Economic Research**. <https://researchgate.net> (E.T. 16.11.2024).
- Anwar, M. A., Rafique, Z., & Joiya, S. A. (2012). Defense Spending-Economic Growth Nexus: A Case Study of Pakistan. *Pakistan Economic and Social Review*, 50(2), 163-182.
- Aschauer, D. A. (1989). Is Public Expenditure Productive? *Journal of Monetary Economics*, 23(2), 177-200. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(89\)90047-0](https://doi.org/10.1016/0304-3932(89)90047-0) (E.T.: 17.12.2024).

- Athwal, A. (2006). *The Contemporary Dynamics of Sino-Indian Relations: Examining Maritime Security, Economics, Energy and elite Dialogue*. University of Toronto. Erişim Adresi: <https://tspace.library.utoronto.ca> (E.T. 20.12.2024).
- Auerbach, A. J., & Gorodnichenko, Y. (2012). Measuring the output responses to fiscal policy. *American Economic Journal: Economic Policy*, 4(2), 1-27. <https://doi.org/10.1257/pol.4.2.1> (E.T. 19.01.2025).
- Auten, B. J. (2008). *Carter's Conversion: The Hardening of American Defense Policy*. Harvard University Press.
- Bağcı, H., & Kurç, Ç. (2017). Turkey's Strategic Choice: Buy or Make Weapons? *Defence Studies*.
- Bariş, S. (2018). Are Defence Expenditures The Reasons for Foreign Debts in Turkey? *Theoretical & Applied Economics*.
- Barro, R. J. (1974). Are Government Bonds Net Wealth? *Journal of Political Economy*, 82(6), 1095-1117. <https://doi.org/10.1086/260266> (E.T. 29.12.2024).
- Barro, R. J. (1990). Government Spending in A Simple Model of Endogenous Growth. *Journal of Political Economy*, 98(5), S103-S125. <https://doi.org/10.1086/261726> (E.T. 25.12.2024).
- Barro, R. J., & Redlick, C. J. (2011). Macroeconomic Effects From Government Purchases and Taxes. *The Quarterly Journal of Economics*, 126(1), 51–102. <https://doi.org/10.1093/qje/qjq033> (E.T.02.01.2025).
- Bartels, L. M. (1994). The American Public's Defense Spending Preferences in The Post-Cold War Era. *Public Opinion Quarterly*, 58(4), 479–508. <https://doi.org/10.1086/269444> (E.T. 02.01.2025).
- Bayram, O. (2020). Savunma Sanayinin Gelişiminin İhracat-İthalat Dengesi Üzerindeki Etkileri, *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 16(33) 163-188.
- Becker, J., Benson, S., & Dunne, J. P. (2024). Disaggregated Defense Spending: Introduction to Data. *Journal of Peace Research*. <https://doi.org/10.1177/00223433231172903> (E.T. 02.02.2025).
- Béraud-Sudreau, L., & Giegerich, B. (2023). NATO Defence Spending and European Threat Perceptions. *Survival*, 60(4). Taylor & Francis.
- Bergh, A., & Henrekson, M. (2011). Government Size and Implications for Economic Growth. *Journal of Economic Perspectives*, 25(3), 1-24. <https://doi.org/10.1257/jep.25.3.1> (E.T. 20.01.2024).
- Biswas, B. (2019). Defense Spending and Economic Growth in Developing Countries. *Defence and Peace Economics*, 30(2), 139–157. <https://doi.org/10.1080/10242694.2018.1467083> (E.T. 18.12.2024).

- Blanchard, O., & Leigh, D. (2013). Growth Forecast Errors and Fiscal Multipliers. *American Economic Review*, 103(3), 117-120. <https://doi.org/10.1257/aer.103.3.117> (E.T. 01.12.2024).
- Blinder, A. S., & Solow, R. M. (1973). Does Fiscal Policy Matter? *Journal of Public Economics*, 2(4), 319-337. [https://doi.org/10.1016/0047-2727\(73\)90007-8](https://doi.org/10.1016/0047-2727(73)90007-8) (E.T. 01.12.2024).
- Brömmelhörster, J., & Paes, W.-C. (Eds.). (2014). *The Military as an Economic Actor: Soldiers in Business*. Routledge.
- Burchill, S., Paterson, M., Reus-Smit, C., & Linklater, A. (2005). *Theories of International Relations*. Palgrave Macmillan.
- Carter, A. B., Perry, W. J., & Steinbruner, J. D. (2010). *A New Concept of Cooperative Security*. Brookings Institution Press.
- Carter, R. (2014). A Multiple Regression Analysis: Fiscal Strategies and Unemployment Rates. *Global Education Journal*. Erişim Adresi: <https://search.ebscohost.com> (E.T.: 02.12.2024).
- Carter, R. E. Jr. (2012). The Relationship Between Fiscal Spending and Unemployment. Erişim Adresi: <https://search.proquest.com> (E.T. 03.12.2024).
- Chowdhury, A. R. (1991). A Causal Analysis of defense Spending and Economic Growth. *Journal of Conflict Resolution*, 35(1), 80-97. <https://doi.org/10.1177/0022002791035001006> (E.T. 05.12.2024).
- Ciftci, S. (2023). Military Might: A Domestic Economy Explanation of Turkish Foreign Policy, *Turkish Studies*.
- Clarida, R., Galí, J., & Gertler, M. (1999). The Science of Monetary Policy: A New Keynesian Perspective. *Journal of Economic Literature*, 37(4), 1661-1707. <https://doi.org/10.1257/jel.37.4.1661> (E.T. 05.12.2024).
- Coggin, T. D. (2022). Change, Persistence and Convergence in NATO Member Defense Spending. *European Journal of Economics*. Diamond Open.
- Çetin, G., Yıldırım, H. H., Koy, A., & Köksal, C. (2018). Defense Expenditures and Economic Growth Relationship: A Panel Data Approach for NATO. *Global Approaches in Financial Studies*. Springer.
- Çolak, O. (2023). The Nexus Between Military Expenditure and Unemployment: Panel Bootstrap Causality Approach for Central and Eastern Europe. In **Proceedings of the International Conference Economies of the Balkan and Eastern European Countries**. Springer. <https://link.springer.com> (E.T. 06.12.2024).
- Çolak, O., & Özkaya, M. H. (2021). The Nexus Between External Debts and Military Expenditures for The Selected Transition Economies: A panel Threshold Regression Approach. *Defence and Peace Economics*, Taylor & Francis.

- Dakural, A. H., Davies, S. P., & Sampath, R. K. (2001). Defense Spending and Economic Growth in Developing Countries: A Causality Analysis. *Journal of Policy Modeling*, 23(5), 651–658. [https://doi.org/10.1016/S0161-8938\(01\)00079-0](https://doi.org/10.1016/S0161-8938(01)00079-0) (E.T. 06.12.2024).
- Dall'Agnol, A. C. (2023). *The Diffusion of Military Power: A Neoclassical Realist Analysis*. Erişim Adresi: <https://lume.ufrgs.br> (E.T. 10.12.2024).
- Dendorfer, F., & Thurner, P. W. (2018). Arm Your Friends and Save on Defense? The Impact of Arms Exports on Military Expenditures. *Public Choice*, Springer.
- Desta, L. (2009). *Determinants of Military Expenditure: The Case of The Post-Cold War Years*. ProQuest.
- Dharia, S. P. (2019). *Dangerous Weapons: Arms Transfer, Interstate Conflict, and Dependence*. ProQuest.
- Doğan, Alper ve Emine Kabayel (2023). Savunma Harcamaları: Türkiye Değerlendirmesi, KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 25(45), 1336-1351.
- Dorn, F. (2024). Defence Spending for Europe's Security—How Much Is Enough? *Intereconomics—Review of European Economic Policy*. Sciendo.
- Dorn, F., Potrafke, N., & Schlepper, M. (2023). NATO Defense Spending in 2023: Implications One Year After Russia's Invasion of Ukraine. *Econstor*.
- Dritsakis, N. (2004). Defense Spending and Economic Growth: An Empirical Investigation for Greece and Turkey. *Journal of Policy Modeling*, 26(1), 117–129. [https://doi.org/10.1016/S0161-8938\(03\)00100-4](https://doi.org/10.1016/S0161-8938(03)00100-4) (E.T. 15.02.2025).
- Drones, A. J. (2018). GDP-Based Burden Sharing in NATO: The Politics of Defense Financing. *Upload.wikimedia.org*.
- Dunne, P., Nikolaidou, E., & Vougas, D. (2001). Defence Spending and Economic Growth: A Causal Analysis for Greece and Turkey. *Defence and Peace Economics*. Taylor & Francis.
- Durgun, Özlem, Mustafa Caner Timur (2017). Savunma Harcamaları ve Ekonomik Büyüme İlişkisi: Türkiye Analizi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, (1), 126-137.
- Durmaz, M. (2014). The US Arms Embargo of 1975–1978 and Its Effects on The Development of The Turkish Defense Industry. *Naval Postgraduate School*.
- Eaglen, M. (2010). US Defense Spending: The Mismatch Between Plans and Resources. *Heritage Foundation Backgrounder*, 10(2521), 1–10.

- Easterly, W., & Rebelo, S. (1993). Fiscal Policy and Economic Growth: An Empirical Investigation. *Journal of Monetary Economics*, 32(3), 417-458. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(93\)90027-N](https://doi.org/10.1016/0304-3932(93)90027-N) (E.T. 18.02.2025).
- Eaton, M. (2001). Major Trends in Military Expenditure and Arms Acquisitions by the States of The Caspian Region. *The Security of the Caspian Sea Region*.
- Emmanouilidis, K., & Karpetis, C. (2021). The Effects of Military Expenditures on Economic Growth and Inflation: Evidence from Turkey. *Peace Economics, Peace Science and Public Policy*.
- Erdağ, R. (2021). Security Environment and Military Spending of Turkey in the 2000s. *Contemporary Review of the Middle East*.
- Fay, E. (2021). Public Perceptions of NATO: US Leadership and Defense Spending. *OSF Preprints*.
- Firat, N. N. (2022). *Resistance to Military Reform: Russian Path Dependency*. Erişim Adresi: <https://figshare.mq.edu.au> (E.T. 24.02.2025).
- Firth, N. E., & Noren, J. H. (1998). *Soviet Defense Spending: A History of CIA Estimates, 1950-1990*. Praeger.
- Fonfría, A., & Marín, R. (2012). Determinants of The Demand for Defense Expenditure in NATO Countries. *ResearchGate*.
- Fosu, G. A. (2019). Government Expenditure and Unemployment: Empirical Investigation of Sub-Saharan African (SSA) Countries. *Eastern Illinois University Repository*. Erişim Adresi: <https://thekeep.eiu.edu> (E.T.: 24.02.2025).
- Friedman, M. (1968). The Role of Monetary Policy. *American Economic Review*, 58(1), 1-17. <https://doi.org/10.2307/1831654> (E.T. 25.02.2025).
- Galí, J. (2015). *Monetary Policy, Inflation, and The Business Cycle: An Introduction to The New Keynesian Framework and Its Applications*. Princeton University Press.
- Gallagher, N. W. (2012). *Arms Control: New Approaches to Theory and Policy*. Routledge.
- George, J., & Sandler, T. (2018). Demand for Military Spending in NATO, 1968–2015: A Spatial Panel Approach. *European Journal of Political Economy*. Elsevier.
- George, J., & Sandler, T. (2022). NATO Defense Demand, Free Riding, and The Russo-Ukrainian War in 2022. *Journal of Industrial and Business Economics*. Springer.
- Gezer, M. A. (2022). The Causality Relationship Between Military Expenditure and GDP in 12 NATO Member Countries Based on Per Capita Values. *Sosyoekonomi*.

- Gordon, R. J. (2012). GDP Growth, Employment, and Unemployment. *Journal of Economic Perspectives*, 26(3), 35-58. <https://doi.org/10.1257/jep.26.3.35> (E.T. 05.03.2025).
- Green, B. R. (2020). *The Revolution That Failed: Nuclear Competition, Arms Control, and the Cold War*. Princeton University Press.
- Guilhot, N. (2011). *The Invention of International Relations Theory: Realism, the Rockefeller Foundation, and the 1954 Conference on Theory*. Cambridge University Press.
- Gunluk-Senesen, G., & Sezgin, S. (2002). Turkey's Defence Expenditures and Debt Burden. *Middlesex Conference on Global Economics*.
- Gül, E., & Torusdağ, M. (2020). The Relation Defense Expenditures, Unemployment and Inflation: The Case of G-8 Countries. **Studies on Economic Sciences**. Erişim Adresi: <https://bookchapter.org> (E.T. 20.02.2025).
- Günlük-Şenesen, G. (2001). Measuring The Extent of Defence Expenditures: The Turkish Case with Turkish Data. *Defence and Peace Economics*. Taylor & Francis.
- Günlük-Şeneser, G. (1995). Some Economic Aspects of Turkish Armaments Spending. *New Perspectives on Turkey*.
- Gürbüz, E. (2014). Military Expenditure, Economic Growth, and Unemployment in Turkey: An Empirical Investigation. *Turkish Journal of Economics*, 32(4), 415-430.
- Gyimah-Brempong, K. (1989). Defense Spending and Economic Growth in Sub-Saharan Africa: An Econometric Investigation. *Journal of Peace Research*, 26(1), 79-90. <https://doi.org/10.1177/0022343389026001007> (E.T. 21.12.2024).
- Hamm, T. (2012). *Arming the Two Koreas: State, Capital and Military Power*. Stanford University Press
- Hanif, A., Uddin, M. S., Bakirtas, T., & Kader, S. A. (2023). Military Expenditure and Unemployment Nexus in Bangladesh. **Revista Finanzas y Política Económica**. Erişim Adresi: <https://scielo.org.co> (E.T. 20.12.2024).
- Hartman, S. W. (1973). The Impact of Defense Expenditures on The Domestic American Economy, 1946-1972. **Public Administration Review*, 33*(1), 54-64. <https://doi.org/10.2307/974964> (E.T. 21.12.2024).
- Hartung, W. (2013). *Military Spending, the Economy, and Employment*. Center for International Policy.
- Haryatie, E. (2022). The Role of Government in The Pandemic to Overcome Unemployment and Poverty in the National Economic Recovery. **Journal of*

Research in Business and Economics*. Erişim Adresi: <https://e-journal.stiekusumanegara.ac.id> (E.T. 25.12.2024).

Heinen-Bogers, M. (2022). *Burden Sharing in Security Organizations: Broadening The Burden Sharing Debate*. Tilburg University. Erişim Adresi: <https://research.tilburguniversity.edu> (E.T. 20.01.2025).

Heo, U. (2010). The Relationship Between Defense Spending and Economic Growth in The United States. *Political Research Quarterly*, 63(4), 760–771. <https://doi.org/10.1177/1065912909359165> (E.T. 20.01.2025).

Hodges, F. B. (2019). Ben Hodges Talks on NATO, Defense Spending and Security Challenges. *Lithuanian Foreign Policy Review*.

Huseraş, A. T., & Balteş, N. (2022). Empirical Study on The Financing of The Defense in States of The European Union, NATO Members. *Revista Economică*.

Hyun, I. T. (1990). *Between Compliance and Autonomy: American Pressure for Defense Burden-Sharing and Patterns of Defense Spending in Japan and South Korea*. ProQuest.

Iura, A. (2024). Navigating Financial Turmoil: Strategies for Defense Spending by NATO Alliance States in The 21st Century. *Ovidius University Annals, Economic Sciences Series*.

Jackson, R. (2006). *International Relations Theory*. academia.edu. Erişim Adresi: <https://academia.edu> (E.T. 21.01.2025).

Joerding, W. (1986). Economic Growth and Defense Spending: Granger Causality. *Journal of Development Economics*, 21(1), 35–40. [https://doi.org/10.1016/0304-3878\(86\)90003-0](https://doi.org/10.1016/0304-3878(86)90003-0) (E.T. 15.01.2025).

Karagöl, E. T. (2015). Government Expenditure and Economic Growth: Evidence from Turkey. *Anadolu University Journal of Social Sciences*, 15(2), 119-134.

Karahan, Yılmaz (2014). Türkiye’de Savunma Harcamalarının Denetimi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Karaosmanoglu, A. L., & Özyurt, T. (2002). Defence Reform in Turkey. *Post Cold War Defence*.

Kayan, Ali (2017). Savunma Sanayinin Gelişimi ve Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme ile İlişkisi, Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Aydın.

Kernic, F. (2023). *War, Peace and The Military: Sociological Perspectives*. Springer.

Keynes, J. M. (1936). *The General Theory of Employment, Interest, and Money*. Macmillan.

- Krugman, P. (2012). *End This Depression Now!* W.W. Norton & Company.
- Köse, Zeynep, Filiz Gölpek ve Fırat Cem Doğan (2019). Savunma Harcamalarının Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi: Türkiye Örneği, *Uluslararası Ticaret ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 3(1), 30-40.
- Kugler, R. L. (1997). *Costs of NATO Enlargement: Moderate and Affordable*.
- Kunertova, D. (2018). *The Politics of Burden-Sharing: Three Essays on NATO, Canada, and Fair-Share*. Papyrus. Erişim Adresi: <https://papyrus.bib.umontreal.ca> (E.T. 22.02.2025).
- Kurç, Ç. (2017). Between Defence Autarky and Dependency: The Dynamics of Turkish Defence Industrialization. *Defence Studies*, Taylor & Francis.
- Lee, S. (2017). *Beyond The Arms Race: Explaining The Modernization of Naval and Associated Air Capabilities in The Asia-Pacific (2001-2016)*. Erişim Adresi: <https://core.ac.uk> (E.T. 23.02.2025).
- Lee, S. (2021). *Explaining Contemporary Asian Military Modernization: The Myth of Asia's Arms Race*. Taylor & Francis.
- Lloyd-Braga, T., & Modesto, L. (2015). The Economic Impact of Government Spending on Labor Markets: A Study of The European Union. *European Economic Review*, 75, 1-22. <https://doi.org/10.1016/j.eurocorev.2014.12.005> (E.T. 22.02.2025).
- Lucas, R. E. (1972). Expectations and The Neutrality of Money. *Journal of Economic Theory*, 4(2), 103-124. [https://doi.org/10.1016/0022-0531\(72\)90010-7](https://doi.org/10.1016/0022-0531(72)90010-7) (E.T. 25.02.2025).
- Lucas, R. E. (1988). On The Mechanics of Economic Development. *Journal of Monetary Economics*, 22(1), 3-42. [https://doi.org/10.1016/0304-3932\(88\)90048-0](https://doi.org/10.1016/0304-3932(88)90048-0) (E.T. 25.02.2025).
- Mabengwana, A. C. (2024). Impact Analysis of Disaggregated Government Spending Shocks on Unemployment: Evidence from South Africa. *University of Mpumalanga Open Scholar*. Erişim Adresi: <https://openscholar.ump.ac.za> (E.T. 01.03.2025).
- Macnair, E. S., Murdoch, J. C., Pi, C. R., & Sandler, T. (1995). Growth and Defense: Pooled Estimates for The NATO Alliance, 1951-1988. *Southern Economic Journal*. JSTOR.
- Mankiw, N. G., Kneebone, R. D., McKenzie, K. J., & Rowe, N. (2007). Principles of Macroeconomics.
- McDonald, P. J. (2009). *The Invisible Hand of Peace: Capitalism, The War Machine, and International Relations Theory*. Cambridge University Press.

- Mears, J. R. (2013). *Arms Control and Missile Defense: Explaining Success and Failure in US-Russian Cooperation*. DTIC.
- Michael, C., & Stelios, R. (2020). The Effect of Military Spending on Income Inequality: Evidence from NATO Countries. *Empirical Economics*. Springer.
- Mintz, A., & Huang, C. (1992). Defense Spending and Economic Performance: A Disaggregated Analysis. In *Defense, Welfare and Growth* (pp. 55–71). Taylor & Francis.
- Moon, C., & Hyun, I. T. (1992). Muddling Through Security, Growth, and Welfare: The Political Economy of Defense Spending in South Korea. *Taylor & Francis*.
- Mueller, M. J., & Atesoglu, H. S. (1993). Defense Spending, Technological Change, and Economic Growth in The United States. *Defence and Peace Economics*, 4(2), 141–149. <https://doi.org/10.1080/10430719308404772> (E.T. 28.02.2025).
- Müllner, V., & Nečas, K. (2021). The Impact of Public Budget Distortion on The Defense Capabilities of The New European NATO Member States. *International Conference Knowledge-Based Economy*. Sciendo.
- Nef, J. (1999). *Human Security and Mutual Vulnerability: The Global Political Economy of Development and Underdevelopment*. Palgrave Macmillan.
- Nenbee, S. G., Njoku, F. N., Vite, B. N., & Otovwe, E. E. (2021). Defence Spending, Unemployment and Poverty in Nigeria: An Econometric Analysis. **International Journal of Research in Humanities and Social Sciences**. Erişim Adresi: <https://ijrhss.org> (E.T. 28.02.2025).
- Nikolaidou, E. (2016). The Role of Military Expenditure and Arms Imports in The Greek Debt Crisis. *The Economics of Peace and Security Journal*.
- North Atlantic Treaty Organization (NATO), Defence Expenditure of NATO Countries (2014-2024, https://www.nato.int/cps/en/natohq/news_226465.htm (E.T. 07.05.2025)
- Odehnal, J., & Neubauer, J. (2020). Economic, Security, and Political Determinants of Military Spending in NATO Countries. *Defence and Peace Economics*, Taylor & Francis.
- Olofsson, M. (2013). Government Spending and Unemployment: An Empirical Study on Sweden, 1994–2012. **DiVA Portal**. Erişim Adresi: <https://diva-portal.org> (E.T. 05.03.2025).
- Onuoha, F. C., & Agbede, M. O. (2019). Impact of Disaggregated Public Expenditure on Unemployment Rate of Selected African Countries: A Panel Dynamic Analysis. **Open University Archive**. Erişim Adresi: <https://geographical.openuniversityarchive> (E.T. 05.03.2025).

- Ozun, A., & Erbaykal, E. (2011). Further Evidence on Defence Spending and Economic Growth in NATO Countries. *Econstor*.
- Önder, K. (2012). An Investigation on The Effect of Defense Expenditure on Economy in Turkey. *Global Journal of Economics and Business Studies*.
- Öniş, Z., & Şenses, F. (Eds.). (2011). *Turkey and The Global Economy: Neo-liberal Restructuring and Integration in The Post-Crisis Era*. Routledge.
- Özdemir, D., & Bayar, A. (2006). The Impacts of Sectoral Demand for Military Expenditure on Peace Dividend: A Case for Turkey and Greece. *International Conference on Human and Social Sciences*.
- Özsoy, O. (2008). Defence Spending and The Macroeconomy: The Case of Turkey. *Defence and Peace Economics*. Taylor & Francis.
- Özun, A., & Erbaykal, E. (2011). Further Evidence on Defence Spending and Economic Growth in NATO Countries. *Econstor*.
- Palmer, G. (1990). Alliance Politics and Issue Areas: Determinants of Defense Spending. *American Journal of Political Science*, 34(1), 190–211. <https://doi.org/10.2307/2111515> (E.T. 05.03.2025).
- Palmer, G. (1990). NATO, Social and Defense Spending, and Coalitions. *Western Political Quarterly*. SAGE Journals.
- Payne, J. E. (2019). *Defense Spending and Economic Growth*. Routledge.
- Qiong, L., & Junhua, H. (2015). Military Expenditure and Unemployment in China. **Procedia Economics and Finance*, 30*, 219–226. [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)01209-3](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)01209-3) (E.T. 06.03.2025).
- Rahman, T., & Siddiqui, D. A. (2019). The Effect of Military Spending on Economic Growth in The Presence of Arms Trade: A global Analysis. *SSRN*.
- Ram, R. (2019). Conceptual Linkages Between Defense Spending and Economic Growth and Development: A Selective Review. In *Defense Spending and Economic Growth* (pp. 15–30). Taylor & Francis.
- Ramey, V. A. (2011). Can Government Purchases Stimulate The Economy? *Journal of Economic Literature*, 49(3), 673–685. <https://doi.org/10.1257/jel.49.3.673> (E.T. 10.03.2025).
- Reinhart, C. M., & Rogoff, K. S. (2010). *This Time is Different: Eight Centuries of Financial Folly*. Princeton University Press.
- Ricardo, D. (1817). *On The Principles of Political Economy and Taxation*. John Murray.
- Richter, A. (2016). Sharing The Burden? US Allies, Defense Spending, and The Future of NATO. *Comparative Strategy*. Taylor & Francis.

- Richter, A. (2021). NATO in The Age of Trump: Alliance Defense Spending During The Trump Presidency. *Comparative Strategy*. Taylor & Francis.
- Roberts, B. (2020). *On Theories of Victory, Red and Blue*. Livermore Papers on Global Security.
- Robertson, P. E. (2022). The Real Military Balance: International Comparisons of Defense Spending. *Review of Income and Wealth*, 68(1), 123–145. <https://doi.org/10.1111/roiw.12499> (E.T. 10.03.2025).
- Robins, P., & others. (Eds.). (2013). *The Political Economy of Turkey: In Search of Stability and Sustainability*. Routledge.
- Romer, P. M. (1986). Increasing Returns and Long-Run Growth. *Journal of Political Economy*, 94(5), 1002-1037. <https://doi.org/10.1086/261420> (E.T. 10.03.2025).
- Rooney, B. A., Johnson, G., & Priebe, M. (2021). *How Does Defense Spending Affect Economic Growth?* RAND Corporation. <https://doi.org/10.7249/RR10444> (E.T. 20.03.2025).
- Russett, B. M. (1969). Who Pays for Defense? *American Political Science Review*, 63(4), 981–999. <https://doi.org/10.2307/1955076> (E.T. 15.03.2025).
- Scharfen, J. (2012). *Neoclassical Realism and The Dynamics of Power in Eastern Asia: US Foreign Policy Toward China*. Charles University. Erişim Adresi: <https://dspace.cuni.cz> (E.T. 15.03.2025).
- Schneider, R. (2016). Defense Spending and The State Economy: The Impact of Federal Defense Spending on State-Level Unemployment and Per Capita Personal Income. *Georgetown University Repository*. Erişim Adresi: <https://repository.library.georgetown.edu> (E.T. 20.03.2025).
- Seitz, M., Tarasov, A., & Zakharenko, R. (2015). Trade Costs, Conflicts, and Defense Spending. *Journal of International Economics*, 96(1), 25–39. <https://doi.org/10.1016/j.jinteco.2014.12.005> (E.T. 21.03.2025).
- Selase, A. E. (2019). Impact of Disaggregated Public Expenditure on Unemployment Rate of Selected African Countries: A Panel Dynamic Analysis Approach. *American International Journal of Humanities, Arts and Social Sciences*. Erişim Adresi: <https://acseusa.org> (E.T. 11.02.2025).
- Seren, M. (2020). Turkey's Military Spending Trends. *Insight Turkey*.
- Sezgin, S. (1997). Country Survey X: Defence Spending in Turkey. *Defence and Peace Economics*. Taylor & Francis.
- Sezgin, S., & Yildirim, J. (2002). The Demand for Turkish Defence Expenditure. *Defence and Peace Economics*. Taylor & Francis.

- Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) Military Expenditure Database
<https://milex.sipri.org/sipri> (E.T. 20.04.2025).
- Silverberg, K. E. (2010). Defense Spending as A Mechanism for Reducing U.S. Unemployment. *Georgetown University Repository*. Erişim Adresi: <https://repository.library.georgetown.edu> (E.T. 12.02.2025).
- Skons, E., Loose-Weintraub, E., & Omitoogun, W. (2001). Military Expenditure and Arms Production. *SIPRI Yearbook*.
- Smith, A. (1776). *The Wealth of Nations*. Methuen & Co., Ltd. (Original work published).
- Starr, H., Hoole, F. W., & Hart, J. A. (1984). The Relationship Between Defense Spending and İnflation. *Journal of Conflict Resolution*, 28(3), 383–401. <https://doi.org/10.1177/0022002784028003004> (E.T. 10.03.2025).
- Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI) Military Expenditure Database.
- Şenses, F., & Tansel, A. (2014). *Turkey's Economy: Prospects and Challenges*. Palgrave Macmillan.
- Şit, M. (2018). Macroeconomic Effects of Defense Expenditures in Turkey. *Journal of Defense Sciences/Savunma Bilimleri Dergisi*.
- Taçyıldız, M., & ukur, A. (2022). The İmpact of Defense Expenditures on Macroeconomic İndicators in Turkey: 2000-2020 Period. *Güvenlik alışmaları Dergisi*.
- Taş, Seyhan, rnek, İbrahim ve Aksoğın Gl (2013). Türkiye’de Savunma Harcamaları, Büyüme Ve Gelir Eşitsizliğı, 1970-2008: Ekonometrik Bir İnceleme, Gaziantep Universty Journal of Social Sciences, 12(3), 659-682.
- Tekeoğlu, E. (2008). Defense Expenditure and Economic Growth: Empirical Study on The Case of Turkey. *Citeseer*.
- Tellis, A. J., ve Wills, M. (2005). *Military Modernization in An Era of Uncertainty*. RAND Corporation.
- Thompson, P. J. (2017). *Defense Development as Internal Balancing: The Political Determinants of Successful Emulation*. ProQuest.
- Tomařić, Z. (2019). Inside NATO: Defence Spending, Collective Action Problems, and İts Future. *Dignitas*.
- Topal, M., Unver, M., & Tredi, S. (2022). The Military Expenditures and Economic Growth Nexus: Panel Bootstrap Granger Causality Evidence from NATO Countries. *Panoeconomicus*.
- Topcu, Mustafa Kemal (2010). Savunma Planlamasının Ekonomiye Etkileri ve Savunma Btçeleri, Savunma Bilimleri Dergisi, 9(1), 75-96.

- Torusdağ, M., & Ekrem, G. (2021). Defense Expenditures, Current Account Deficit and Economic Growth Relationship: The Case of NATO Countries. *The Journal of Contemporary Issues in Business and Government*.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji Ve Bütçe Başkanlığı (SBB), Bütçe Gerekçeleri, 2025 Yılı Bütçe Gerekçesi, <https://www.sbb.gov.tr/butce-gerekceleri/> (E.T. 10.05.2025).
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Yatırım ve Finans Ofisi, <https://www.invest.gov.tr/tr/sectors/sayfalar/defense-and-aerospace.aspx> (E.T. 10.05.2025).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistik Veri Portalı, İstihdam, İşsizlik ve Ücret, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Istihdam,-Issizlik-ve-Ucret-108> (E.T. 10.05.2025).
- Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK), İstatistik Veri Portalı, Ulusal Hesaplar, <https://data.tuik.gov.tr/Kategori/GetKategori?p=Ulusal-Hesaplar-113> (E.T. 10.05.2025).
- Usta, C. (2020). The Relationship Between Defense Expenditures and Economic Performance in Selected Countries. *TOGU Career Research Journal*.
- Uzun, A. D., Kalaycı, I., & Demirci, O. (2017). Defense Investment and Reconstructing Industry: Vision 2023 of Turkey. *International Conference on Strategic Research and Development*.
- Väyrynen, R. (2023). *Economy, Power, and The Arms Race: Relations, Scholarship, and Policy-Making*. Springer.
- Waszkiewicz, G. (2016). Drivers of Greek and Turkish Defense Spending. *International Journal of Management and Economics*.
- Whitten, G. D., & Williams, L. K. (2011). Buttery Guns and Welfare Hawks: The Politics of Defense Spending in Advanced Industrial Democracies. *American Journal of Political Science*, 55(3), 456–474. <https://doi.org/10.1111/j.1540-5907.2011.00517.x> (E.T. 18.03.2025).
- Williams, L. K. (2015). Estimating The Defense Spending Vote. *Electoral Studies*, 39(1), 53–62. <https://doi.org/10.1016/j.electstud.2015.04.002> (E.T. 18.03.2025).
- Wiśniewski, R. (2015). Military-Industrial Aspects of Turkish Defense Policy. *Rocznik Integracji Europejskiej*.
- Wołkonowski, J. (2018). NATO Defense Expenditures in 1949-2017. *SHS Web of Conferences*. SHS Web.
- World Bank Group (WBG), <https://data.worldbank.org/indicator/MS.MIL.XPND.GD.ZS>. (E.T. 26.03.2025).

- Yakovlev, P. (2007). Arms Trade, Military Spending, and Economic Growth. *Defence and Peace Economics*, Taylor & Francis.
- Yalçın, R., & Gökmen, Y. (2020). Is There Any Relationship Between Military Expenditure and Arms Transfer? A Research for The Period 2000-2019. *Savunma ve Savaş Bilimleri Dergisi*.
- Yıldırım, H. H., Çetin, G., Koy, A., & Köksal, C. (2018). Defense Expenditures and Economic Growth Relationship: A Panel Data Approach for NATO. *Global Approaches in Financial Studies*. Springer.
- Yıldırım, J., & Sezgin, S. (2003). Military Expenditure and Employment in Turkey. *Defence and Peace Economics*. Taylor & Francis.
- Zyla, B. (2015). *Sharing The Burden?: NATO and Its Second-Tier Powers*. University of Toronto Press.
- 조비연. (2020). *Arming South Korea*. Seoul National University. Erişim Adresi: <https://s-space.snu.ac.kr> (E.T. 24.12.2024).

ÖZ GEÇMİŞ

Ad Soyad: Nurgül KARTAL	
Eğitim Bilgileri	
Lisans	
Üniversite	Sakarya Üniversitesi
Fakülte	İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Bölümü	Maliye
Makale ve Bildiriler	
1. Kartal, Nurgül (2025). Türkiye’de Savunma ve Kamu Harcamalarının İşsizlik Dinamiklerinin Üzerindeki Etkisinin Analizi: Bir ARDL Yaklaşımı, Genç TESAM III. Uluslararası Sosyal Bilimler Öğrenci Kongresi: Sosyal Bilimler Genç Perspektif, 08-09 Mayıs, İstanbul, 2025.	